

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انقلاب چهل ساله

نگاهی به دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران

تهیه و تدوین:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

معاونت فرهنگی و تبلیغی

گروه تأمین منابع

عنوان و نام پدیدآور: انقلاب چهل ساله نگاهی به دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران / تهیه و تدوین معاونت فرهنگی و تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی.

مشخصات نشر: قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۸۰ص.

شابک: 978-964-09-1969-9

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: خامنه‌ای، سید علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۱۸ -- دیدگاه درباره انقلاب اسلامی

موضوع: Views on Islamic Revolution -- -- Khamene'i, Ali, Leader of IRI, 1939

موضوع: اسلام -- تبلیغات -- راهنمای آموزشی

موضوع: Islam -- Missions -- Study and teaching

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. دفتر تبلیغات اسلامی. بوستان کتاب قم

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. دفتر تبلیغات اسلامی. گروه تأمین منابع

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۸۳۹ الف/۱۶۹۲ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۴۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۲۹۵۵۴

انقلاب چهل ساله

نگاهی به دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران

- **تهیه و تدوین:** گروه تأمین منابع معاونت فرهنگی و تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- **نویسندگان:** محمدرسول آهنگران، عسکری اسلامپور کریمی، سیدمحمد اکبریان، علیرضا انصاری، محمدرضا بهروز، عبدالکریم پاکنیا تبریزی، محمدکاظم کریمی، مریم محمدی علیزاده، عبدالله مؤمنی
- **ناظران علمی:** سعید روستاآزاد، علی اکبر مؤمنی
- **ناشر:** مؤسسه بوستان کتاب
- **نوبت و تاریخ چاپ:** اول، زمستان ۱۳۹۷
- **شمارگان:** ۱۰۰۰
- **قیمت:** ۲۰۰۰۰ تومان
- **چاپ و صحافی:** چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

با قدردانی از همکاری که در تولید و نشر این اثر نقش داشته‌اند:

- **ویراستار:** علی کوچکی
- **صفحه‌آرا:** اکبر اسماعیل پور
- **کارشناس تحریریه:** نصرت‌الله نیکزاد
- **کارشناس اجرایی:** سیدمحمود کریمی

تلفن گروه تأمین منابع: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۳۹۷ - پست الکترونیکی: tabligh@dte.ir

تمام حقوق این اثر، برای معاونت فرهنگی و تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی محفوظ است.

فهرست مطالب

سخن نخست.....	۱۷
دستاوردهای فرهنگی.....	۲۱
چکیده.....	۲۱
مقدمه.....	۲۱
۱- استقلال و خودباوری فرهنگی.....	۲۲
۲- عرصه‌های خودباوری و استقلال فرهنگی.....	۲۵
الف) استقلال فکری.....	۲۵
ب) زبان و ادبیات.....	۲۶
ج) هنر.....	۲۶
د) پوشش.....	۲۷
۳- مبارزه با مظاهر فساد.....	۲۸
۴- عرصه‌های تحول استقلال فرهنگی.....	۳۰
الف) تحول در محتوای کتب و متون درسی.....	۳۰

۳۱	..... (ب) تحول در حوزه نشر کتب
۳۴	..... (ج) تحول در محتوای مجلات
۳۴	..... (د) تحول در محتوای صدا و سیما
۳۵	..... ۵- گفتمان وحدت
۳۷	..... ۶- هویت‌یابی اسلامی - ایرانی
۳۸	..... ۷- گسترش فرهنگ عاشورا
۴۰	..... نتیجه‌گیری

دستاوردهای اخلاقی و معنوی ۴۱

۴۱	..... چکیده
۴۲	..... مقدمه
۴۲	..... ۱- احیای معنویت و دین‌اندیشی
۴۴	..... ۲- گسترش فرهنگ قرآنی
۴۶	..... ۳- عنایات الهی
۴۸	..... ۴- تقویت فرهنگ نماز و دعا
۵۰	..... ۵- معنویت‌گرایی امام
۵۳	..... ۶- پیوند امام و امت
۵۵	..... ۷- تحول معنوی و خودباوری جوانان
۵۶	..... ۸- تحول و خودباوری مردم
۵۸	..... ۹- تقویت فرهنگ شهادت و ایثار
۵۹	..... نتیجه‌گیری

دستاوردهای اقتصادی ۶۱

۶۱	..... چکیده
----	-------------

۶۲	مقدمه.....
۶۲	جایگاه اقتصاد ایران در جهان.....
۶۴	سیاست فقرزدایی و خدمت‌رسانی.....
۶۴	۱- فقرزدایی .....
۶۴	الف) توصیه به حمایت از پابرهنگان.....
۶۵	ب) فقرزدایی عملیاتی .....
۶۶	- تشکیل کمیته امام.....
۶۷	- فعالیت‌های جهاد سازندگی.....
۶۸	۲- وضع معیشتی مردم.....
۷۰	۳- افزایش زیرساخت‌های خدماتی .....
۷۰	الف) توسعه راه‌ها.....
۷۱	ب) گازرسانی.....
۷۲	ج) آب‌رسانی.....
۷۲	د) برق‌رسانی.....
۷۳	ه) سدسازی.....
۷۴	و) کشاورزی.....
۷۵	۴- توسعه صنعتی .....
۷۵	الف) استقلال صنعتی .....
۷۶	ب) تولید ناخالص ملی .....
۷۸	ج) صنعت کشاورزی.....
۷۸	د) صنعت برق.....
۷۹	و) صنعت فولاد.....
۷۹	ز) تولید آلومینیوم.....
۸۰	نتیجه‌گیری.....

دستاوردهای علمی و فناوری ۸۱

- ۸۱ ..... چکیده
- ۸۲ ..... مقدمه
- ۸۲ ..... ۱- از بی سوادی اکثریت مردم تا ارتقای سطح علمی جامعه
- ۸۳ ..... الف) افزایش نرخ باسوادی
- ۸۳ ..... ب) رشد تعداد دانشگاه‌ها و مدارس
- ۸۳ ..... ج) رشد بیست و پنج برابری دانشجویان
- ۸۵ ..... د) دانشمندان ایرانی برتر جهان
- ۸۵ ..... ه) پژوهش و تحقیق
- ۸۶ ..... و) رتبه ایران در تعداد مقالات و ارجاعات علمی (تولید علم)
- ۸۷ ..... ز) رتبه شانزدهم در ثبت اختراعات
- ۸۸ ..... ۲- فناوری نانو
- ۸۹ ..... ۳- فناوری هسته‌ای
- ۹۱ ..... ۴- فناوری فضایی
- ۹۲ ..... ۵- فناوری سلول‌های بنیادی
- ۹۴ ..... نتیجه‌گیری

دستاوردهای بهداشتی و پزشکی ۹۵

- ۹۵ ..... چکیده
- ۹۵ ..... مقدمه
- ۹۶ ..... ۱- وضعیت پزشکی و سلامت کشور
- ۹۸ ..... ۲- بهبود وضع بهداشت
- ۹۸ ..... ۳- تأسیس خانه‌های بهداشت
- ۹۹ ..... ۴- آمار پزشکان و متخصصان

- ۵- دستاوردهای صنعت دارویی..... ۱۰۰
- ۶- پیشرفت‌های علمی پزشکی..... ۱۰۱
- ۷- درمان بیماران خارجی..... ۱۰۳
- ۸- افزایش امید به زندگی..... ۱۰۳
- ۹- کاهش مرگ‌ومیر..... ۱۰۴
- ۱۰- افزایش تخت‌های بیمارستانی..... ۱۰۵
- ۱۱- سایر نوآوری‌ها و اختراعات پزشکی..... ۱۰۵
- الف) تولید سلول‌های بنیادی..... ۱۰۵
- ب) تزریق سلول‌های شوآن برای ترمیم آسیب‌های نخاعی..... ۱۰۶
- ج) تولید دستگاه شتاب‌دهنده خطی..... ۱۰۷
- د) تولید داروی زخم بیماران دیابتی..... ۱۰۸
- ه) تولید داروی گیاهی درمان ایدز..... ۱۰۸
- و) نانوکریستال‌های مؤثر در ترمیم بافت‌های آسیب‌دیده داخل بدن..... ۱۰۸
- نتیجه‌گیری..... ۱۰۹

دستاوردهای سیاسی و بین‌المللی..... ۱۱۱

- چکیده..... ۱۱۱
- مقدمه..... ۱۱۲
- وضعیت سیاسی کشور قبل از انقلاب اسلامی..... ۱۱۲
- استقلال و نفی سلطه بیگانگان..... ۱۱۳
- تأسیس حکومت مبتنی بر احکام دین..... ۱۱۴
- مردم‌سالاری دینی..... ۱۱۵
- ارتقای آگاهی سیاسی..... ۱۱۷
- مطبوعات و رسانه‌های جمعی..... ۱۱۸

۱۱۹	تقویت محور مقاومت اسلامی.....
۱۲۰	استکبارستیزی.....
۱۲۲	تحقیر آمریکا.....
۱۲۲	نتیجه‌گیری.....

دستاوردهای امنیتی و نظامی ۱۲۵

۱۲۵	چکیده.....
۱۲۵	مقدمه.....
۱۲۶	حوزه‌های امنیت.....
۱۲۶	۱- امنیت ملی.....
۱۲۷	الف) امنیت سیاسی.....
۱۲۷	- امنیت مجامع عمومی.....
۱۲۹	ب) امنیت اجتماعی.....
۱۲۹	- امنیت رفت‌وآمد عمومی.....
۱۳۱	- آرامش محیط‌های آموزشی و کسب‌وکار.....
۱۳۱	۲- امنیت منطقه‌ای.....
۱۳۴	الف) اهتمام به امنیت دریای خزر.....
۱۳۴	ب) دفاع از کشورهای منطقه.....
۱۳۵	۳- امنیت بین‌المللی.....
۱۳۶	دستاوردهای نظامی.....
۱۳۶	۱- استقلال نظامی.....
۱۳۸	۲- عرصه‌های استقلال نظامی.....
۱۳۸	الف) آموزش و تربیت نظامیان.....
۱۴۰	ب) برنامه‌ریزی و تهیه وسایل نظامی.....

- ۴- عرصه‌های خودباوری و نوآوری صنایع نظامی ۱۴۲
- الف) خودباوری و خلاقیت ۱۴۲
- ب) خودکفایی صنایع نظامی ۱۴۲
- نتیجه‌گیری ۱۴۳

ره‌آورد انقلاب اسلامی برای حوزه‌های علمیه ۱۴۵

- چکیده ۱۴۵
- مقدمه ۱۴۵
- دستاوردهای داخلی ۱۴۷
- ۱- سازماندهی مدیریت حوزه‌های علمیه ۱۴۷
- ۲- رهایی از فشار حکومت‌ها ۱۴۸
- ۳- ایجاد مراکز تخصصی در حوزه ۱۴۸
- ۴- رشد فعالیت‌های فرهنگی و پژوهشی ۱۵۰
- ۵- صیانت از حوزه‌های علمیه ۱۵۱
- ۶- انسجام نظارت بر تهذیب حوزه‌ها ۱۵۱
- ۷- توسعه دفاع از باورهای شیعه ۱۵۲
- ۸- نهادینه شدن فرهنگ شهادت ۱۵۲
- ۹- تکمیل قیام‌های روحانیت ۱۵۳
- گسترش حوزه‌های علمیه در خارج ۱۵۴
- ۱- جذب و تربیت مبلغان موفق بین‌المللی ۱۵۵
- ۲- جذب مستبصران و هدایت‌یافتگان ۱۵۶
- ۳- تربیت سیاستمداران موفق در خارج از کشور ۱۵۸
- نتیجه‌گیری ۱۵۹

نقش انقلاب اسلامی در دین‌گرایی جهانی ۱۶۱

- ۱۶۱ ..... چکیده
- ۱۶۲ ..... مقدمه
- ۱۶۲ ..... ۱- کارآمدی دین
- ۱۶۴ ..... ۲- احیای جهانی دین
- ۱۶۶ ..... ۳- مرزبندی اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و اسلام امریکایی
- ۱۶۷ ..... ۴- دعوت جهانی به اسلام
- ۱۶۸ ..... ۵- اسلام‌گرایی جهانی
- ۱۶۹ ..... ۶- نقش امام در بیداری اسلامی
- ۱۷۲ ..... ۷- افزایش جهانی جمعیت مسلمانان
- ۱۷۵ ..... ۸- تقابل تمدن اسلام و غرب
- ۱۷۷ ..... نتیجه‌گیری

نقش انقلاب اسلامی در هویت‌یابی زن ۱۷۹

- ۱۷۹ ..... چکیده
- ۱۷۹ ..... مقدمه
- ۱۸۰ ..... ۱- هویت‌یابی زن
- ۱۸۲ ..... ۲- تحول روحی و فکری
- ۱۸۳ ..... الف) نقش زن در اصلاح جامعه
- ۱۸۴ ..... ب) پاسداری از کرامت زن
- ۱۸۵ ..... ۳- حمایت از زنان
- ۱۸۶ ..... ۴- زن در عرصه سیاسی و اجتماعی
- ۱۸۶ ..... الف) شناخت جایگاه زن
- ۱۸۷ ..... ب) نقش زن در پیروزی انقلاب اسلامی

۱۸۸	..... (ج) نقش زنان در انگیزه‌سازی مردان
۱۸۹	..... (د) حضور زن در انتخابات و مدیریت
۱۹۰	..... ۵- زن در عرصه‌های علمی
۱۹۰	..... (الف) تعداد طلبه‌خواهر
۱۹۱	..... (ب) اعضای هیأت علمی
۱۹۱	..... (ج) تدوین آثار
۱۹۱	..... (د) دانش‌آموزان دختر
۱۹۲	..... (ه) دانشجویان دختر
۱۹۲	..... (و) اساتید زن
۱۹۳	..... (ز) حافظان قرآن
۱۹۳	..... ۶- زن در عرصه فرهنگ و هنر
۱۹۴	..... ۷- گرایش جهانی زنان به اسلام
۱۹۵	..... ۸- گرایش جهانی زنان به حجاب
۱۹۸	..... نتیجه‌گیری

مقایسه انقلاب اسلامی با انقلاب‌های فرانسه و روسیه با تأکید بر

دیدگاه امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) ۱۹۹

۱۹۹	..... چکیده
۲۰۰	..... مقدمه
۲۰۰	..... ۱- ماهیت دینی انقلاب
۲۰۲	..... ۲- امنیت و آزادی
۲۰۴	..... ۳- معنویت و مردم‌گرایی رهبر
۲۰۶	..... ۴- نقش رهبر و مردم در استمرار انقلاب
۲۰۸	..... ۵- همگانی بودن انقلاب

۲۱۰	۶- تأثیرگذاری انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی و تحولات جهانی
۲۱۲	۷- امدادهای غیبی.....
۲۱۳	۸- تحقق اهداف انقلاب.....
۲۱۶	۹- حمایت از مظلومان و مستضعفان.....
۲۱۷	نتیجه‌گیری.....

موانع پیشرفت انقلاب اسلامی ۲۱۹

۲۱۹	چکیده.....
۲۲۰	مقدمه.....
۲۲۳	۱- موانع درونی.....
۲۲۳	الف) زمان‌بر بودن تحقق اهداف انقلاب.....
۲۲۷	ب) فقدان الگو و نرم‌افزار.....
۲۲۷	ج) ناامنی و درگیری‌های داخلی.....
۲۲۸	د) سیاست‌زدگی.....
۲۲۹	ه) رفاه‌زدگی و اشرافی‌گری مسئولان.....
۲۳۰	و) سوء مدیریت مدیران.....
۲۳۱	۲- عوامل خارجی.....
۲۳۱	الف) تهاجم فرهنگی.....
۲۳۲	ب) تحریم اقتصادی.....
۲۳۲	ج) جنگ تحمیلی.....
۲۳۴	نتیجه‌گیری.....

صبر و استقامت در برابر فشارهای اقتصادی ۲۳۵

۲۳۵	چکیده.....
۲۳۶	مفهوم‌شناسی صبر و استقامت.....

۲۳۶ ..... اهمیت و ضرورت صبر و استقامت

۲۳۸ ..... ۱- عوامل زمینه‌ساز افزایش روحیه استقامت

۲۳۸ ..... الف) باور به لزوم استقامت جهت دستیابی به اهداف والا

۲۴۰ ..... ب) الگو قرار دادن استقامت نبی اکرم صلی الله علیه و آله و اصحاب باوفایش

۲۴۲ ..... ج) توجه به پیامدهای منفی ترک استقامت

۲۴۳ ..... ۲- موانع استقامت

۲۴۳ ..... الف) جنگ روانی و تبلیغاتی دشمنان

۲۴۴ ..... ب) ترویج روحیه رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی

۲۴۶ ..... ج) الگودهی نامناسب

۲۴۸ ..... نتیجه‌گیری

۲۴۹ ..... پرسمان اقتصادی انقلاب اسلامی

۲۶۸ ..... کتابنامه

۲۶۸ ..... کتب

۲۷۶ ..... نشریات

۲۷۸ ..... پایگاه‌های اینترنتی

سخن نخست

با طلوع خورشید جهان‌تاب انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ شمسی، نه تنها ایران‌زمین که سراسر جهان، دچار تحولی شگرف گردید. انفجار نور در یوم‌الله ۲۲ بهمن، هیمنه ابرقدرت‌های زمانه را درهم‌شکست و نویدبخش وعده حق تعالی مبنی بر پیروزی مستضعفان بر مستکبران بود؛ «و نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أُمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ»^۱ و خواستیم بر کسانی که در آن سرزمین فرودست شده بودند، منت نهیم و آنان را پیشوایان [مردم] گردانیم و ایشان را وارث [زمین] کنیم.»

انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، آوای اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را در جای‌جای دنیای معاصر طنین‌افکن ساخت و عصر نوینی را فراروی بشریت گشود و اینک که چهل سال از پیروزی افتخارآفرین انقلاب اسلامی می‌گذرد، شاهد به بار نشستن شجره طیبه‌ای هستیم که با خون

---

۱. سورة قصص، آیه ۵.

هزاران شهید آبیاری شده و دستاوردهای ارزنده و نتایج ارزشمندی را عاید مردم ایران، مسلمانان و آزادی‌خواهان جهان نموده و به عنوان الگویی زنده در منظر جهانیان قرار گرفته است.

اثر پیش‌رو، نگاهی است به مهم‌ترین دستاوردها و پیشرفت‌های چهل ساله انقلاب اسلامی ایران که در نوع خود بی‌نظیر و بایسته توجه و تقدیر است. این کتاب، به معرفی برکات و پیامدهای نیک انقلاب اسلامی ایران در حوزه‌های مختلفی همچون: دینی، اخلاقی، علمی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و بهداشتی اختصاص یافته است.

احیای اخلاق و معنویت و گسترش باورهای دینی، دستیابی به فناوری‌های نوین، افزایش زیرساخت‌های خدماتی و توسعه صنعتی، بهبود و رشد وضع سلامت و بهداشت کشور، رشد سطح بینش سیاسی مردم، استقلال و خودباوری، شکل‌گیری گفتمان فرهنگی وحدت، هویت‌یابی ایرانی - اسلامی، ایجاد موج بیداری اسلامی، حمایت از مظلومان و مستضعفان، گرایش زنان به حجاب، اثبات کارآمدی دین، ساماندهی مدیریت حوزه‌های علمیه، بسط فرهنگ شهادت و عاشورای حسینی، جذب و تربیت مبلّغان بین‌المللی، امنیت ملی و منطقه‌ای و رشد قدرت نظامی و نیز تحکیم روحیه صبر و مقاومت و فرهنگ شهادت، از جمله مباحث مفیدی است که در این اثر ارائه شده است.

بدیهی است، حفظ این دستاوردهای افتخارآفرین، نیازمند هوشیاری و وحدت بیشتر مردم و عملکرد و تدبیر مناسب‌تر مسئولان کشور و نیز

شناخت و رفع موانع پیش روی نظام جمهوری اسلامی ایران است. سیاست‌زدگی و اختلاف میان آحاد مسئولان، رفاه‌طلبی و اشرافی‌گری، از جمله موانع تحقق اهداف انقلاب به شمار می‌روند. از این رو، تبیین و تبلیغ دستاوردهای گوناگون انقلاب، نقش بسزایی در خنثی نمودن ترفندها و طرح‌های شوم دشمنان و معرفی جایگاه و آثار مبارک انقلاب به مردم، به‌خصوص نسل جوان دارد.

تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی در راستای عمل به آیه شریفه «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ»^۱ و گام بلند و اقدام شایسته‌ای در جهت مبارزه با دشمنان سوگندخورده اسلام و انقلاب است که طی این سالها، همواره از حربه‌های مختلفی چون: جنگ تحمیلی، تحریم‌های اقتصادی، تهاجم فرهنگی و جنگ نرم استفاده کرده‌اند تا به گمان خویش، ملت غیور و شریف ایران را به زانو درآورند؛ ولی به مدد الهی و اتحاد و همدلی آحاد جامعه، اهداف آنان نقش بر آب شد و هر روز بر عزت، پیشرفت و اقتدار این انقلاب بزرگ افزون گردید. امید است که همواره نظام مقدس جمهوری اسلامی را قدر بدانیم و این نعمت الهی را که به برکت مجاهدت‌ها و خون‌های پاک شهدا و معمار کبیر انقلاب امام خمینی علیه‌السلام و رهبری حکیمانه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی) به دست آمده، شکرگزار باشیم.

گفتنی است که پیشنهادها، نظرها و تجربه‌های ارزشمند خوانندگان، همواره ما را در تهیه و تدوین مجموعه‌های مفید و با مطالب کاربردی و

۱. سورة ضحی، آیه ۱۱.

بہتر مدد خواهد رساند. در پایان، لازم می‌دانم از حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر واعظی رئیس محترم دفتر تبلیغات اسلامی که علاوه بر راهنمایی‌های سودمندشان در تهیه این مجموعه زحمت ارزیابی برخی از مقالات را بر عهده گرفتند، سپاسگزاری نمایم. هم‌چنین از تمام نویسندگان و همکارانی که در آماده‌سازی این مجموعه، صادقانه تلاش کردند، به‌ویژه از زحمات حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا انصاری و نیز حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر مؤمنی، رئیس محترم گروه تأمین منابع تبلیغی، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

سعید روستا آزاد

معاون فرهنگی و تبلیغی

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

دستاوردهای فرهنگی

چکیده

هدف این نوشتار تبیین دستاوردهای فرهنگی انقلاب اسلامی با بهره‌گیری از اطلاعات و آمار موجود و مراجعه به دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران است. انقلاب اسلامی یک انقلاب فرهنگی است و دگرگونی سیاسی و اجتماعی، زمینه‌ساز انقلاب فرهنگی محسوب می‌شوند. استقلال و خودباوری فرهنگی، مبارزه با مظاهر فساد، هویت‌یابی اسلامی - ایرانی، گسترش فرهنگ عاشورا، تحول در محتوای کتب و متون درسی و نشر کتب، تحول در محتوای مجلات و صدا و سیما، ارتقاء بینش و آگاهی‌های عمومی و اجتماعی در سطح جامعه، از مهمترین دستاوردهای انقلاب اسلامی به شمار می‌روند. کلیدواژه: انقلاب اسلامی استقلال فرهنگی، خودباوری فرهنگی، هویت‌یابی اسلامی، نشر کتاب، وحدت.

مقدمه

فرهنگ جامعه، زیرساخت‌های فکری، سیاسی، اقتصادی آن را تشکیل

می‌دهد. بسیاری از نظریه‌پردازان و رهبران انقلاب اسلامی بر این عقیده‌اند که انقلاب اسلامی یک انقلاب فرهنگی است و دگرگونی سیاسی و اجتماعی، زمینه‌ساز رسیدن به هدف اصلی، یعنی انقلاب فرهنگی محسوب می‌شوند.

از دیدگاه امام خمینی علیه السلام فرهنگ، اساس سعادت یک ملت است و رستگاری هر جامعه از راه اصلاح و احیای فرهنگی امکان‌پذیر است: «راه اصلاح یک مملکت، فرهنگ آن مملکت است؛ اصلاح باید از فرهنگ شروع بشود...؛ اگر فرهنگ درست بشود، یک مملکت اصلاح می‌شود...»^۱ یکی از دستاوردهای مهم انقلاب، استقلال فرهنگی است؛ از این رو، دشمن هویت دینی و فرهنگی انقلاب را هدف گرفته است. بر این اساس، بازخوانی دستاورد فرهنگی انقلاب از بایسته‌ها است. نوشتار پیش‌رو در محورهای زیر سامان یافته است:

۱- استقلال و خودباوری فرهنگی

استقلال فرهنگی حفظ فرهنگ و ارزش‌های جامعه از تهاجم فرهنگ بیگانه است. به تعبیر دیگر، عدم وابستگی فکری و ارزشی به کشورهای بیگانه، به ترتیبی که کشور بتواند با افکار و تمایلات و خصیصه‌های فکری خود زندگی کند.^۲ در مقابل آن، وابستگی و خودباختگی فرهنگی است؛ چنان‌که مردم پیش از انقلاب می‌پنداشتند از نظر فرهنگی، حقیرند و فرهنگ غربی برتری دارد؛ پس باید پیرو آن فرهنگ باشند؛ از این رو،

۱. صحیفه امام، ج ۱، ص ۳۹۰.

۲. محمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، ص ۲۰۴.

استقلال فرهنگي، همواره از شاخص‌های اصلی حرکت انقلاب اسلامي بوده است. امام فرمود: «اساس کار یک جمهوري اسلامي، تأمين استقلال مملکت و آزادي ملت ما... تنظيم و تدوين قوانين است که در همه زمينه‌های اقتصادي، سياسي، اجتماعي و فرهنگي... اصلاحات لازم را به عمل آورد».^۱

«بي‌شک بالاترين و والاترين عنصري که در موجوديت هر جامعه دخالت اساسي دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هويت و موجوديت آن جامعه را تشكيل مي‌دهد و با انحراف فرهنگ، هرچند جامعه در بُعدهای اقتصادي، سياسي، صنعتي و نظامي قدرتمند و قوي باشد، پوچ و پوک و ميانه‌تهي است».^۲

متأسفانه اسلام‌زدائي از یک طرف و ترويج فرهنگ غربي از طرف ديگر، از اولويت‌های کاری تمام دستگاه‌های فرهنگي رژيم گذشته بود. راديو و تلويزيون، تئاتر، سينما، مطبوعات و کتاب‌ها، همگي مأموريت داشتند تا فرهنگ و سبک زندگي غربي را جايگزين فرهنگ و سبک زندگي اسلامي کنند. خاندان پهلوي پيشتاز ترويج فرهنگ مبتذل غربي بودند؛ از اين رو، امام با تلخي، از آن وضعيت اسفبار ياد مي‌کند: «از جمله نقشه‌ها که مع الأسف تأثير بزرگي در کشور عزيز ما گذاشت، بيگانه کردن کشورهای استعمارزده از خويش و غرب‌زده و شرق‌زده

۱. صحيفه امام، ج ۵، ص ۱۵۵.

۲. همان، ج ۱۵، ص ۲۴۳.

کردن آنان است...»^۱.

اما پیروزی انقلاب اسلامی به خودباختگی فرهنگی پایان داد و ملت ایران را به این بلوغ فکری رساند که باید بر فرهنگ خودی و اسلامی تکیه کند؛ از این رو، امام فرمود: «ما باید تمام همتمان را صرف کنیم که خودمان را از این وابستگی فکری بیرون بیاوریم».^۲ رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «امروز استقلال فرهنگی در این کشور، روزه‌روز در حال پیشرفت است و خودباوری فرهنگی بیش‌تر می‌شود».^۳ به همین جهت، استقلال فرهنگی ایران، غرب را نگران کرده بود. نوام چامسکی^۴ می‌گوید: «تا زمانی که ایران، مستقل باقی بماند و در برابر سلطه آمریکا تسلیم فرود نیارد، دشمنی‌ها و مخالفت‌های آمریکا ادامه خواهد داشت. جمهوری اسلامی ایران از نظر آمریکا، غیرقابل‌پذیرش است؛ چون از استقلال خود چشم‌پوشی نمی‌کند».^۵ مارتین ایندایک^۶ از موضع ضعف و عجز حقیقی و گستاخی تصنعی می‌گوید: «مجازات و تنبیه انقلاب اسلامی، درس عبرتی برای کشورهای خواهد بود که در مسیر استقلال و رهایی از سلطه آمریکا گام برمی‌دارند».

۱. همان، ج ۲۱، ص ۴۱۴.

۲. همان، ج ۹، ص ۵۱۶.

3. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=2716&p=2>

۴. نویسنده مشهور آمریکایی.

۵. مجله پرسمان، فروردین ماه ۱۳۹۱، ش ۱۱۱.

۶. معاون خاورمیانه‌ای وزارت خارجه آمریکا.

۲- عرصه‌های خودباوري و استقلال فرهنگي

الف) استقلال فكري

پس از پيروزي انقلاب اسلامي، تعميم استقلال فكري به افراد جامعه، باعث ايجاد جريان خودباوري و حضور آحاد مردم در روند توسعه دانش و فناوري شد. «انقلاب اسلامي از كساني كه خود را در برابر بيگانگان باخته بودند، مرداني با شخصيت و مستقل ساخت كه با توكل به خدا، تكيه بر استعدادها و بهره‌گيري از نيروهاي دروني خويش توانستند روي پاي خود بايستند و در بسياري از زمينه‌ها، موفقيت‌هاي چشم‌گيري به دست آورند...»^۱ به گونه‌اي كه پيشرفت‌هاي علمي، فني و... بعد از انقلاب با تمام قرون گذشته متفاوت است و اين مرهون شكل‌گيري اندیشه استقلال فرهنگي در مردم بوده است.

با وقوع جنگ تحميلي، دانش‌آموزان و دانشجويان بسياري راهي جبهه‌ها شدند و «فرهنگ خودباوري علمي» جوانان، باعث به ثمر نشستن استعدادها، قدرت ابتكار و خلاقيت‌هاي فراوان نخبگان ايراني شد. نمونه بارز آن سردار شهيد حسن طهراني مقدم بود كه توانست نخستين موشك‌هاي ايران را بسازد.^۲ روند رو به رشد مطالعات دانشگاهي در ايران، طي چهل سال گذشته و وجود المپيادها و جشنواره‌هاي همچون خوارزمي و جشنواره‌هاي ادبي، نشان از تعالي روزافزون فرهنگ

۱. سيدحسين اسحاقی، *ارمغان انقلاب* (تلخيصي از ۹۲ دستاورد انقلاب اسلامي ايران)، مركز پژوهش‌هاي اسلامي صدا و سيما، ۱۳۸۶، ص ۴۳.

2. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1397/08/21/1872494>

خودباوری دارد.

ب) زبان و ادبیات

در عصر پهلوی چنان خودباختگی‌ای شکل گرفته بود که بعضی به تقلید از غرب بسنده نکرده و در پی یافتن پیشینه مشترک ایرانیان و فرنگیان بودند؛ چنان‌که برخی سعی کردند اشعار فارسی را با آوردن برخی لغات فرانسوی بسرایند و بدان افتخار کنند. نیز مدعی بودند پنج هزار کلمه در ریشه فارسی و فرانسه یکی بوده است؛^۱ اما بعد از انقلاب، توجه روز افزون به زبان و ادبیات فارسی و یادگیری آن، اختصاص به ایرانیان و فارسی‌زبانان نداشت، بلکه در کشورهای مختلف بیش از گذشته شدت گرفت. اکنون ۲۲۰ دانشگاه در سراسر جهان به آموزش زبان فارسی اشتغال دارند که این رقم، رشد چشمگیر گرایش به یادگیری این زبان را نسبت به پیش از پیروزی انقلاب اسلامی نشان می‌دهد. ایران در کشورهایی همچون روسیه، قزاقستان، جمهوری آذربایجان، لبنان، سوریه، پاکستان و ترکیه همه ساله المپیاد زبان فارسی برگزار می‌کند.^۲

ج) هنر

پیش از انقلاب، خودباختگی سران رژیم به فرهنگ و تمدن غربی به حدی بود که هنر را به سمت ابتذال حرکت می‌داد و در نهایت به رواج فرهنگ و آموزه‌های غربی و دامن زدن به بی‌بندوباری و تشویق جوانان

۱. محمد توکلی طرقي، تجدد بومي و بازانديشي تاريخ، ص ۴۹.

2. <http://dari.irib.ir/component/k2/item/77472>

و هنرمندان، و خودباختگی در مقابل فرهنگ غرب منجر شد.^۱ اما انقلاب شکوهمند، هنر را متحول کرد؛ هنرمندان، نویسندگان و مخاطبان هنر انقلاب، به جای داستان‌های افسانه‌ای و موهوم و سوژه‌های سبک و مبتذل هنری، سراغ سوژه‌های واقعی از وقایع انقلاب، جبهه و جنگ و زندگی شخصیت‌های اسلامی و فرماندهان بزرگ و ائمه علیهم‌السلام (مانند سریال‌های امام علی علیه‌السلام و ولایت عشق) و اصحاب آنان و سبیل‌های مقاومت در میان آزادگان و جانبازان و شهدای والا مقام رفتند. به عبارت دیگر، گرایش به مفاهیم ارزشی و فرهنگ دینی در این عرصه، بسیار بالنده‌تر شد.^۲

د) پوشش

لباس علاوه بر پوشش برای بدن، یکی از مهم‌ترین نمادها و مؤلفه‌های فرهنگی در یک کشور است. متأسفانه حکومت طاغوت به از بین بردن این نمادهای فرهنگی ایرانی - اسلامی و جایگزین کردن نمادهای فرهنگ غربی همت گماشت. این امر در قالب کشف حجاب و لباس متحدالشکل مردان و رواج مدهای غربی نمود پیدا کرد.^۳

انقلاب اسلامی با هدف دفاع از ارزش‌های اسلامی، شمار زیادی از مردم را از پوشش‌ها و لباس‌هایی که نماد فرهنگ غربی است، باز داشت و از پوشش اقوام و قبایل ایرانی حمایت کرد؛ به‌ویژه بانوان جوان را به رعایت پوشش اسلامی تشویق کرد که پس از آن نادیده

۱. روزنامه کیهان، ش ۲۰۶۲۸، ۱۳۹۲/۸/۸.

۲. <http://www.islamicartz.com/story/2fbpPQZ9JWAceqYdQSI0iiB9x7wp8NKVnOO954WgpEc>

۳. مرکز بررسی اسناد تاریخی، تغییر لباس و کشف حجاب به روایت اسناد، ص ۱۹۰-۲۲۴.

گرفتن پوشش اسلامی، نقض معیارهای دینی و اجتماعی تلقی می‌شد؛ همان پوششی که - متأسفانه - امروزه برخی زنان ما آن را محدودیت می‌دانند، غافل از آن‌که حجاب، مصونیت است. ایوت بالداجینا، استرالیایی تازه‌مسلمان، می‌گوید: «حجاب، انتخاب من است که نه تنها محدودیتی برایم ایجاد نکرده، بلکه آزادی بیش‌تری نیز به من داده است؛ پس از انتخاب حجاب، از تمامی نگاه‌های ارزان جنسی و چشم‌چرانی آزاد شدم و حس تازه‌ای از امنیت و آرامش را تجربه کردم. من حجاب را عامل مهمی در هویت‌بخشی به زن می‌دانم و همین حجاب بود که آزادی تازه‌ای را برای من به ارمغان آورد. من حجاب را به سبب علایق شخصی یا تقلید از فرد خاصی انتخاب نکردم؛ من به دنبال حقیقت اسلام بودم و پس از کشف این حقیقت، حجاب را انتخاب کردم و آن را پرچم اسلام و نشانه‌ای از مسلمان بودن خود می‌دانم».^۱

۳- مبارزه با مظاهر فساد

استعمارگران غربی در زمان پهلوی، با ترفند تجددگرایی، از طریق تلویزیون، کتاب، رادیو و... به طرح محتواهای مستهجن می‌پرداختند تا با استحاله فرهنگ ایرانی - اسلامی، مظاهر فاسد فرهنگ غربی از جمله مادی‌گرایی، اباحی‌گری، و بی‌بندوباری رواج پیدا کند. فریدون هویدا^۲ - که همراه شاه در پاریس بوده - می‌نویسد: «شاه یکی دو روز عصرها که وقت آزاد داشت، به چند کاباره شبانه سر زد و مدتی را در مصاحبت

1. <http://rahyafteha.ir/23061>

۲. سفیر شاه در سازمان ملل.

دختران معرفي شده از سوي دوستان خود گذرانند و به آن‌ها هدايایی گران‌قيمت نيز داد. چند ماه بعد در يك مجلس ميهمانی به يکی از همان دخترهایی که مدتی را با شاه سرکرده بود، برخوردم و او با افتخار فراوان انگشتر الماسی را که از شاه هديه گرفته بود، به من نشان داد.^۱ مشروب‌خواری، قماربازی، سگ‌بازی، مواد مخدر، ثروت‌اندوزی، مسافرت‌های پرخرج، حيف و ميل بيت‌المال و... از ديگر عادت‌های هميشگی شاه بود که اين مفاسد تا اعماق ارکان نظام و ساير درباريان نيز نفوذ کرده بود.^۲

اما ظهور انقلاب اسلامی مانع غارتگری آنان شد و برای سالم‌سازی جامعه از آلودگی‌های فرهنگي، اقدامات بسياری همچون برچيدن مراکز شراب‌فروشی، مراکز فساد و قمار و... انجام شد و احیای فرهنگ اسلامی مورد توجه قرار گرفت. بر اين اساس، انقلاب اسلامی با روشنگری خاص ضمن بر ملا ساختن نقاط ضعف فرهنگ غرب، ثابت کرد که اين فرهنگ با ترويج مادی‌گرایی و زندگی مصرفی، آدمی را به فساد و لذت‌پرستی می‌کشاند. انقلاب تأکيد می‌کند که رواج فرهنگ غربی، زمینه‌ای برای توسعه استعمار خزنده در جوامع ضعیف است.^۳ البته نبايد غافل ماند که امروز نيز دشمنان با ترويج مظاهر غربی، به دنبال تغيير سبک زندگی مردم ايران هستند.

---

۱. ویژه‌نامه پرسمان، بهمن ۱۳۸۵.

۲. همان.

۴- عرصه‌های تحول استقلال فرهنگی

الف) تحول در محتوای کتب و متون درسی

ویژگی ادبیات دوره پهلوی، دین‌ستیزی و تبلیغ نظام سرمایه‌داری— کمونیستی بود؛ از این رو، کمونیست‌ها بیش‌تر به ترجمه آثار مارکسیستی و روسی می‌پرداختند. از طرفی نفوذ فعالیت‌های فرهنگی آمریکا در ایران از اوایل دهه ۲۰، به انتشار آثار نویسندگان توده‌ای تمایل داشت و توانست انحصار انتشار آثار درسی را در دست بگیرد. همچنین انتشار آثار مبتذل و آثار مکتوب فرقه‌ها در این دوره رخ داد.^۱ آثار تجدیدنظر دینی همچون آثار کسروی، بدون هیچ ملاحظه‌ای انتشار می‌یافت. در مقابل، ناشران مذهبی به دلیل اختناق حاکم مجبور بودند مطالب خود را در قالب داستان‌های قرآنی و یا داستان زندگی پیامبران بنویسند.

پس از انقلاب نیاز بود تربیت‌شدگان مدارس از درجه علمی لازم در حوزه شناخت معارف اصیل اسلامی برخوردار باشند؛ از این رو، نظام آموزشی ضمن بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی، توانست کتاب‌های درسی متناسب با معیارها و نیازهای کشور تدوین کند و توانست نقش مهمی در دین‌باوری، دانش و تفکر نوجوانان و جوانان داشته باشد. امروزه کتاب‌های درسی همه مقاطع تحصیلی، برگرفته از آموزه‌های دینی و قرآنی است و مفاهیم قرآنی و روایی در جای‌جای کتاب‌های پایه‌های تحصیلی وجود دارد. همین امر سبب شد کودکان، نوجوانان، جوانان و

1. <http://mehrnews.com/news/1461645>

دانشگاهیان پایبند آموزه‌های دینی باشند؛ در حالی که قبل از انقلاب این مفاهیم در دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها بسیار کم‌رنگ بود و گاهی متونی ضدآموزه‌های دینی آموزش داده می‌شد. امام فرمود: «... از همه بدتر وضع دانشگاه‌ها و دبیرستان‌ها و مراکز آموزشی که مقدرات کشور به دست آنان سپرده می‌شد، با به کار گرفتن معلمان و استادان غرب‌زده یا شرق‌زده صددرصد مخالف اسلام و فرهنگ اسلامی بلکه ملی صحیح، با نام «ملیت» و «ملی‌گرایی»، گرچه در بین آنان مردانی متعهد و دلسوز بودند، لکن با اقلیت فاحش آنان و در تنگنا قرار دادنشان کار مثبتی نمی‌توانستند انجام دهند».^۱

(ب) تحول در حوزه نشر کتب

در دوران پهلوی، کتاب‌های زیادی در زمینه‌های مختلف هنری، اجتماعی، تاریخی، و داستانی منتشر می‌شد که از ابتذال و تصاویر ضداخلاقی و مستهجن پر بود. در مقابل، با چاپ کتاب‌های پرمحتوای اسلامی در موضوع‌های گوناگون مخالفت می‌شد. سیاست حکومت پهلوی، حمایت از کتاب‌های ضداخلاقی و ضداسلامی بود و حتی در چاپ این کتاب‌ها سرمایه‌گذاری و فعالیت می‌کرد. خود شخص شاه در ضدیت با اسلام جدیت بیش‌تری داشت. خسرو معتضد می‌نویسد: «در دوران رژیم پهلوی، کتابی به نام نگهبانان سحر و افسون، ظاهراً توسط یک عده از شرق‌شناسان و اسلام‌شناسان شوروی نوشته شده [بود] و در آن تلاش کرده بودند ایمان مسلمانان را از بین ببرند. این کتاب در

---

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۰۲.

فرانسه ترجمه و چاپ شده و تعدادی به ایران ارسال شده بود. شاه به مزین می‌گوید: جریان این کتاب چیست؟ مزین جریانی را گفته و اضافه می‌کند: قربان همه آن‌ها را که به ایران ارسال شده بود، جمع‌آوری کردم. شاه اعتراض می‌کند و می‌گوید: شنیده‌ام در این کتاب توسط کمونیست‌ها اهانت زیادی به اسلام شده است. چرا جلو انتشار آن را گرفته‌اید؟ ای کاش گذاشته بودید این کتاب در محافل روحانی، اصناف و بازاری‌ها و کسبه منتشر می‌شد. چرا این کتاب را برای آیت‌الله کاشانی، آیت‌الله بروجردی و آقای بهبهانی نفرستادید تا بخوانند.^۱

انقلاب اسلامی زمینه‌های تحول چشم‌گیری در محتوای ارزشی کتاب‌ها و افزایش شمارگان آن‌ها به وجود آورد. طوفان انقلاب سیلی خروشان در ادبیات پدید آورد و آن را به ادبیات پویا، ادبیات فریادگر، ادبیات مقاومت، ادبیات شیعی و عاشورایی، مبدل ساخت. امام علیه السلام می‌فرماید: «اهمیت انتشارات، مثل اهمیت خون‌هایی است که در جبهه‌ها ریخته می‌شود؛ اگرچه بسیار ارزشمند و سازنده است، لکن قلم‌ها بیش‌تر می‌تواند سازنده باشند و اصولاً شهدا را قلم‌ها می‌سازند و قلم‌ها هستند که شهید پرورند».^۲

رشد حوزه چاپ و نشر بعد از انقلاب، به اندازه تاریخ ۲۰۰ ساله چاپ در کشور ما رشد داشته است. در مقایسه‌ای گذرا باید اشاره کرد که از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ تعداد ۵۲۷۰۶ عنوان کتاب چاپ شده است؛ اما

۱. خسرو معتمد، ناکامان کاخ سعدآباد، ج ۲، ص ۵۶۸-۵۸۰.

۲. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، آیین انقلاب اسلامی، ص ۲۳۶.

پس از انقلاب تاکنون ۱ میلیون و یکصد هزار عنوان کتاب به چاپ رسیده است. همچنین به برکت انقلاب، ایران موفق به برگزاری ۲۹ دوره نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران، برگزاری ۳۲۰ نمایشگاه استانی، برگزاری ۲۴ دوره نمایشگاه قرآنی، برگزاری ۲۴ دوره هفته کتاب، حضور در ۱۰۰ نمایشگاه بین‌المللی کتاب خارجی و چاپ سالیانه ۷۰ هزار عنوان کتاب در سال‌های اخیر شده است.^۱

نیوزویک در گزارش خود آورده است: مقامات ایران باغ کتاب تهران، مجموعه عظیم فرهنگی که آن را «بزرگ‌ترین کتابفروشی جهان» می‌نامند، افتتاح کردند؛ مجموعه‌ای با مساحت ۶۵ هزار مترمربع (۷۰۰ هزار فوت مربع) که مجموعه‌های متعددی از جمله سالن تئاتر، سالن علم، کلاس درس، رستوران و... را شامل می‌شود. همچنین نیوزویک افزوده است: تعداد کتاب‌هایی که در این مجموعه گردآوری شده، بر اساس این گزارش، طی چند ماه گذشته، تنها برای کودکان بیش از ۴۰۰ هزار جلد کتاب بوده است. نیوزویک به این نکته نیز اشاره کرده است که «پیش از افتتاح باغ کتاب تهران، کتابفروشی مشهور «بارنز اند نوبل»^۲ آمریکا عنوان بزرگ‌ترین کتابفروشی جهان را در کتاب رکوردهای گینس به خود اختصاص داده بود، حالا با افتتاح باغ کتاب تهران، افتخار بزرگ‌ترین کتابفروشی جهان را از نیویورک به تهران منتقل کرد».^۳

---

1. <http://www.iribnews.ir/fa/news/1476882>

2. BARNES & NOBLE

3. <http://www.ion.ir/news/235130>

ج) تحول در محتوای مجلات

ناگفته نماند که در زمان حکومت پهلوی، برخی مجله‌ها و نشریه‌ها صرفاً به تصاویر بسیار مستهجن اختصاص داشتند، به گونه‌ای که امام فرمودند: «این مجلات بود و این مطبوعات بود که جوان‌های ما را به جای این‌که به طرف دانشگاه بکشد، به طرف علم و ادب بکشد، به طرف فساد کشاند...»^۱ همچنین پیش از انقلاب انتشار خبر به یک خبرگزاری دولتی صددرصد تحت کنترل و منحصر بود؛ در صورتی که بعد از انقلاب، تعداد خبرگزاری‌ها ۴۲ برابر شده است و همه ذائقه‌های سیاسی و فرهنگی دارای رسانه هستند. از تعداد انگشت‌شمار روزنامه‌های قبل از انقلاب که تحت کنترل کامل دولت بود، به ۳۴۱ روزنامه با سلاقی مختلف در حال حاضر رسیده‌ایم. مطبوعات بعد از انقلاب به عنصر تأثیرگذار در معادلات بین‌الملل تبدیل شده‌اند. انتشار ۹۲۳۰ نشریه و رسانه در ایران، در منطقه، بی‌نظیر و در جهان، کم‌نظیر است. تنوع و تکرار موضوعی نشریات ایران با ۳۵۰۰ عنوان تخصصی، مثال زدنی است که این تعداد عناوین در نشریات علمی کشور به ۱۲۷۲ نشریه رسیده که از افتخارات علمی کشور محسوب می‌شود.^۲

د) تحول در محتوای صدا و سیما

ظرفیت و نقش تربیتی و فرهنگی صدا و سیما در انتقال سریع و ساده پیام‌های گوناگون، استفاده از آن را برای طیف وسیعی از مخاطبان اعم

۱. صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۱۵۷.

2. <http://www.ghatreh.com/news/nn43783572>

از کوچک و بزرگ، فراهم کرده است. بنابراین مخاطبان، تأثیرات تربیتی خاصی را از تلویزیون دریافت می‌کنند و از میان رسانه‌های جمعی، تلویزیون چه در جهت مثبت یا منفی بسیار اثرگذار است.

متأسفانه رژیم پهلوی از این رسانه پراهمیت در جهت منفی و تخریبی آن بهره می‌گرفت؛ و با نمایش تصاویر مستهجن و ضداخلاقی و فیلم‌های مبتذل و گمراه‌کننده، بر افراد جامعه و به‌ویژه نسل جوان، اثر ویرانگری داشت. همچنین ترویج فرهنگ بی‌حجابی و بی‌عفتی، معرفی و تبلیغ افراد فاسد و منحرف از قبیل خواننده‌ها، هنرپیشه‌ها و رقاصه‌های داخلی و خارجی به عنوان الگو، از پیامدهای دیگر برنامه‌های این رسانه بود. خوش‌بختانه با پیروزی انقلاب، این وضعیت اسفناک پایان یافت و رادیو و تلویزیون با تولید و پخش برنامه‌های سازنده و مفید در جهت رشد و تعالی مردم، گام‌های مؤثری برداشتند. امام علیه‌السلام می‌فرماید: «رادیو و تلویزیون از تمام رسانه‌هایی که هست، حساس‌تر است. رادیو تلویزیون می‌تواند یک مملکت را اصلاح کند و می‌تواند به فساد بکشد.»^۱

انقلاب اسلامی الگویی را برای رسانه ترسیم کرد که هدف آن ایجاد محیط مساعد برای تزکیه و تعلیم انسان، رشد فضایل اخلاقی و شتاب بخشیدن به حرکت تکاملی انقلاب اسلامی در سراسر جهان بوده است.

۵- گفتمان وحدت

همگرایی ملت ایران - چه در ایام مبارزه با استبداد، و چه در دوران

۱. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه‌السلام، آیین انقلاب اسلامی، ص ۲۴۰.

تثبیت نظام جمهوری اسلامی - یک ضرورت انکارناپذیر بوده و نباید با سختگیری‌ها و تنگ‌نظری‌ها، آن را کم‌رنگ یا محو کرد. شکی نیست که حفظ تمامی دستاوردهای انقلاب، مشروط به تداوم وحدت اقشار جامعه است. امام خمینی از دستاورد وحدت، به «بهترین ثمرات نهضت» تعبیر کرده است و همه را دعوت می‌کند که در راه آزادی ملت و استمرار وحدت کوشش کنند:

«ما در این نهضت اخیر، آنچه را که می‌توانم بگویم، بهترین ثمرات این نهضت است؛ این وحدتی [است] که حاصل شد بین قشرهای مختلف...»^۱.

بر این اساس، فرهنگ گفتمانی بین ادیان در اقوام ایرانی، توانست انقلاب را به مرتبه‌ای از باورهای اجتماعی برساند که کمتر کشوری در جهان حتی با جغرافیای سیاسی لیبرالیسم، در آن موفق بوده‌اند. چهل سال مسالمت بین ارامنه، عاشوریان، کلیمیان، زرتشتیان، فرق مختلف اهل تسنن، و نیز اقوام کرد، فارس، ترک و بلوچ و... نشان‌دهنده وحدت فرهنگی است. تجلی این وحدت در حضور مداوم پیروان ادیان و فرق مختلف در مبارزه با استکبار و نیز حفظ آرمان‌های ملی - مذهبی در ماجراهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، با نهایت همدلی دیده می‌شود. بارها جامعه جهانی شاهد نقش‌آفرینی میلیونی مردم ایران در فراخوان‌های ملی همچون انتخابات و راه‌پیمایی‌ها و... بوده است. اگر استکبار جهانی، وهابیت، صهیونیسم و سلطنت‌طلبان مانع‌تراشی

۱. صحیفه امام، ج ۶، ص ۱۸۸.

نمی‌کردند، تاکنون فرهنگ انقلاب اسلامی توانسته بود بهترین نمونه گفتمان را نه تنها در جهان اسلام، بلکه به جهانیان معرفی کند؛ همان‌گونه که ابراهیم سلیمان باه^۱ معتقد است: «وحدت بین مردم ایران تحسین‌برانگیز است. ایران می‌تواند سردمدار اتحاد جهان اسلام و شیعه و سنی باشد».^۲

۶- هویت‌یابی اسلامی - ایرانی

انقلاب اسلامی از یک سو، زاده خودآگاهی و هویت‌یابی ملت ایران است؛ و از دیگر سو، موجب رشد، شکوفایی و تحکیم هویت اسلامی - ایرانی آن شده است. ملت ایران در گذشته تاریخی خود، هویتی غالب، غنی و تأثیرگذار داشت، اما با روی کار آمدن پادشاهان نالایق و بی‌کفایت، این هویت دستخوش تاراج قرار گرفت و رفته‌رفته جراحات‌ها بر تن رنجورش نشست. این دوران تلخ‌تر از زهر، با باز شدن پای بیگانگان به کشور شتاب گرفت و در مقطع حاکمیت خاندان پهلوی، به اوج خود رسید. در این برهه نابسامان که سینه هویت اسلامی - ایرانی ملت ایران زیر یوغ استبداد داخلی و استعمار خارجی چاک می‌شد، ناگاه خورشید انقلاب اسلامی از مشرق جان ملت ایران طلوع کرد و پرچم بازگشت به خویشتن خود را بلندتر از همیشه به اهتزاز در آورد. اسپوزیتو^۳ می‌گوید «ایران نخستین انقلاب سیاسی

۱. استاد دانشگاه مراکش.

2. <http://www.dastavardha.com>

۳. استاد امور بین‌الملل و مطالعات اسلامی دانشگاه جرج‌تاون.

اسلامی موفق را به جهان عرضه کرد و مسلمانان سراسر جهان از ثمره آن، که همانا اوج گرفتن مفهوم هویت اسلام و بازگشت غرور و اقتدار به مسلمانان در جهانی که تحت سلطه ابرقدرت‌هاست، بهره‌مند شدند.^۱

۷- گسترش فرهنگ عاشورا

بی‌تردید انقلاب اسلامی نشأت گرفته از فرهنگ عاشورا است. امام علیه السلام فرمود: «انقلاب اسلامی ایران، پرتوی از عاشورا است».^۲ حضرت امام علیه السلام با الهام از اندیشه جاویدان «کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا»، صحنه مبارزه با شاه و اربابان غربی آن را صحنه نبرد با یزیدیان زمان اعلام کرد، اما ناگفته نماند که رابطه نهضت امام حسین علیه السلام و نهضت امام راحل دوسویه است: از سویی امام، قیام کربلا را مبنای قیام خود قرار داد: «امام حسین به ما آموخت در حالی که ستمگران زمان به مسلمین حکومت می‌کنند، در مقابل او... به پا خیزید».^۳ همین امر سبب شد رضاخان و محمدرضا عزاداری برای سیدالشهدا علیه السلام را ممنوع کنند. امام فرمود: «همان مسأله زمان رضاخان است که مجالس را او قدغن کرد».^۴ از سوی دیگر، قیام امام علیه السلام این ظرفیت را ایجاد کرد که فرهنگ عاشورا در جهان گسترش پیدا کند. فرهنگ عاشواری که قبل از انقلاب، شاه در قالب‌های مختلف با آن مبارزه می‌کرد و نمی‌گذاشت فرهنگ حسینی

۱. جان ال اسپوزیتو، *انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*، ص ۴۹.

۲. *صحیفه امام*، ج ۱۸، ص ۲۲.

۳. همان، ج ۵، ص ۷۵.

۴. همان، ص ۶۱.

بالنده و پویا در جهان ظاهر شود، اما انقلاب، فرهنگ عزت، حریت و ظلم‌ستیزی... را در جهان گسترش داد؛ از این رو، انقلاب اسلامی با قیام کربلا گره خورده است. این پیوند را می‌توان در این جمله امام به وضوح دید: «اگر ما بخواهیم مملکتمان، یک مملکت مستقلی باشد، یک مملکت آزاد باشد، باید این رمز (عزاداری) را حفظ کنیم».^۱ همچنین نمونه این پیوند در اربعین حسینی علیه السلام نمود پیدا کرد. کورزمن^۲ در کتاب *انقلاب باورنکردنی* می‌نویسد که هر دو موج بزرگ منتهی به انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ ایران، مدیون خیزش‌های میلیونی مراسم اربعین در سال‌های ۱۹۶۳ (۱۵ خرداد ۱۳۴۲) و ۱۹۷۸ (۱۳۵۶) بود. در فهرست بزرگ‌ترین راهپیمایی‌های جهان شاهدیم که چگونه شیعیان همه رکوردها را به خود اختصاص داده‌اند. از سوگواری ۱۱ میلیون نفری ایرانیان برای امام خمینی در سال ۱۹۸۹ که در مقایسه با تجمع ۵ میلیون کاتولیک فیلیپینی به مناسبت ورود پاپ ژان پل دوم (۱۹۹۵) عظیم می‌نماید؛ تا نخستین راهپیمایی عظیم اربعین در عراق که ۱۴ میلیون نفر را در سال ۲۰۰۹ به حرم امام سوم شیعیان کشاند. از آن پس، هر سال این رکورد چشمگیرتر و دست‌نیافتنی‌تر شده است؛ به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۲ به ۱۸ میلیون زائر رسید و سال گذشته حدود ۲۰ میلیون.^۳

۱. همان، ج ۱۰، ص ۹۷.

۲. چارلز کورزمن (Charles Kurzman) پروفیسور جامعه‌شناسی.

۳. <http://www.qazvinkhabar.com%D8-31980>

نتیجه‌گیری

بالاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تعمیم استقلال فکری به افراد جامعه، باعث ایجاد جریان خودباوری و حضور آحاد مردم در روند توسعه دانش و فناوری شد. به گونه‌ای که پیشرفت‌های علمی، فنی و... بعد از انقلاب با تمام قرون گذشته متفاوت است و این مرهون شکل‌گیری اندیشه استقلال فرهنگی در مردم بوده است. انقلاب اسلامی به منظور سالم‌سازی جامعه از آلودگی‌های فرهنگی، اقدامات بسیاری همچون برچیدن مراکز شراب‌فروشی، مراکز فساد و قمار و... انجام شد و احیای فرهنگ اسلامی مورد توجه قرار داد و در تحوّل محتوا و نشر کتب و مجلات و محتوای صدا و سیما و گسترش فرهنگ اصیل عاشورا اقدامات ارزشمندی صورت داد.

دستاوردهای اخلاقی و معنوی

چکیده

نوشتار حاضر با مراجعه به آمار و گزارشهای نهادهای معتبر، به بازخوانی برخی از دستاوردهای اخلاقی و معنوی انقلاب اسلامی می‌پردازد. با توجه به این که انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب مذهبی بود، آثار و برکات انقلاب اسلامی در حوزه اندیشه و تفکر، مرهون درخشندگی ارزش‌های معنوی و اخلاقی است. در این میان، نقش معنویت‌گرایی امام علیه السلام، در احیای معنویت و دین‌اندیشی و ایجاد تحولات معنوی و تغییر معادلات جهانی بسیار تعیین کننده بود. از جمله دستاوردهای اخلاقی و معنوی انقلاب اسلامی، گسترش فرهنگ قرآن و نماز و دعا در بین آحاد ملت بود؛ به گونه‌ای که، قرآن از انزوا درآمد و فرهنگ نماز و نمازخوانی و برگزاری گسترده نمازهای جمعه و جماعت توسعه و تقویت یافت. ایجاد تحول معنوی و خودباوری در جامعه به ویژه جوانان، و نیز گسترش فرهنگ ایثار و شهادت از دیگر برکات انقلاب اسلامی است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، احیای معنویت، فرهنگ قرآنی، معنویت‌گرایی، خودباوری جوانان، فرهنگ شهادت.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران، تحولاتی ژرف و بنیادین در ساختار داخلی ایران و تحولاتی جهانی، و حکومتی الهی به ارمغان آورد. امروزه نه تنها اندیشمندان و نظریه‌سازان بی‌طرف غربی و شرقی، بلکه دشمنان، به عظمت و کارآمدی آن اعتراف دارند.

بی‌تردید یکی از عوامل مهم معجزه‌آسای پیروزی انقلاب، معنویت بود؛ معنویتی که هم در پیروزی و هم در استمرار انقلاب نقش بنیادی داشت؛ از این رو، امام فرمود: «ما می‌دانیم که این انقلاب بزرگ که دست جهانخواران و ستمگران را از ایران بزرگ کوتاه کرد، با تأییدات غیبی الهی پیروز گردید. اگر نبود دست توانای خداوند، امکان نداشت یک جمعیت ۳۶ میلیونی با آن تبلیغات ضداسلامی و ضدروحانی... (پیروز شود)».^۱

اکنون پس از گذشت چهار دهه از عمر این شجرهٔ پرامید، نیکوست به بازخوانی برخی دستاوردهای آن پرداخته شود.

۱- احیای معنویت و دین‌اندیشی

دستاوردهای انقلاب در زمینه‌های گوناگونی قابل پژوهش است؛ اما با توجه به ماهیت دینی انقلاب اسلامی، آثار تربیتی و فکری آن بیش از همه اهمیت پیدا می‌کند؛ و در دو سطح «ملّی» و «جهانی» چاره‌ای باقی نگذاشت، جز این‌که رویکردی نوین به دین، معنویت، انسان و جهان

۱. صحیفهٔ امام، ج ۲۱، ص ۴۰۱.

پدید آید.^۱ این معنویت‌اندیشی در دورانی است که انسان سرخورده از مکاتب شرقی و غربی، به دنبال روزنه‌ای برای قرار گرفتن در معرض نور حقیقت بود؛ و ناگهان خورشید انقلاب ظهور کرد و جهانی را به تفکر درباره اسلام و قرآن واداشت.

از این رو، مقام معظم رهبری فرمود: «در حقیقت امام کبیر ما با قیام الهی... قرآن مهجور را مشهور و سنت مستور را سنت مشهور و دین مهجور را دین مأنوس کرد»؛^۲ «او به اسلام عزت بخشید و پرچم قرآن را در جهان به اهتزاز درآورد».^۳ تأثیرگذاری امام، در احیای معنویت و دین‌اندیشی به گونه‌ای بود که اندیشمندان غرب نیز بدان اعتراف کرده‌اند.

دکتر فوسبری^۴ می‌گوید: «آیت‌الله خمینی با استفاده از ریشه‌های فرهنگی اسلامی، موجب حرکت تاریخی ملت خویش گشت. وی توانست با یک انقلاب مذهبی - سیاسی، حرکت عظیمی در کشورهای اسلامی به وجود آورد... و با بازگشایی این راه، وجدان معنوی غرب را شدیداً به لرزه درآورد؛ از این رو، یکی از مهم‌ترین آثار انقلاب اسلامی، احیای اندیشه و هویت دینی در جهان است».^۵

۱. مجله معرفت، ش ۹۸، بهمن ۱۳۸۴.

2. <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2079>

۳. همان.

۴. کشیش و رئیس دانشگاه‌های کاتولیک آمریکای لاتین.

۵. مجله اندیشه انقلاب اسلامی، ش ۷ و ۸.

۲- گسترش فرهنگ قرآنی

قرآن، کلام الهی است که حضور آن در زمان پهلوی تنها به قرائت در مجالس ختم، بر سر قبور اموات، سفره عروسی، اسباب‌کشی به خانه نو و رد شدن از زیر آن برای رفتن به مسافرت، محدود شده بود و در امور سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نقشی نداشت و سیاست رژیم پهلوی نسبت به آن خصمانه بود.

اما به برکت انقلاب اسلامی، تحولات چشم‌گیری در توجه به قرآن پدید آمد، به گونه‌ای که قرآن از انزوا درآمد و در عرصه‌های گوناگون زندگی مردم حضور پیدا کرد. بدین ترتیب، مردم دریافتند قرآن، کتابی تشریفاتی و مخصوص تلاوت بر سر قبر و سفره عقد نیست، بلکه کتابی دارای دستورالعمل کامل برای زندگی بشر است. نمونه عملی، اجتماعی و سیاسی آن در قالب حکومت اسلامی نمایان شد. وقتی جایگاه والای قرآن در بین مردم شناخته شد، توجه به فراگیری قرآن و عمل به مفاد آن در سطح مراکز آموزشی و مجامع عمومی، افزایش چشم‌گیری یافت.^۱

از سوی دیگر، انقلاب سبب شد که فعالیت‌های قرآنی در قالب حفظ، قرائت، تلاوت، مسابقه‌های کشوری و بین‌المللی، تدوین تفسیر و تربیت مفسران نمود پیدا کند؛ از این رو، امروزه صدها مرکز قرآنی و دانشگاه به این امر اختصاص یافته است. هم اکنون به گفته معاون هماهنگی و نظارت راهبردی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی، هم اکنون

۱. جمعی از محققان، دستاورد انقلاب اسلامی ایران، ص ۹۲.

حدود ۲ میلیون حافظ قرآن از "یک تا ۳۰ جزء" در کشور داریم.^۱ همچنین شهرت قاریان و حافظان ایرانی حتی فراتر از خاورمیانه رفته و در سطح جهان مطرح شده است. «رادیو تلاوت، ترتیل، معارف فارسی و انگلیسی و شبکه قرآن و معارف، بخش هزاران ساعت برنامه قرآنی در زمینه‌های آموزش، مسابقات و محافل قرآنی، تولید فیلم‌ها و سریال‌های فاخر قرآنی و دینی، دوره‌های تربیت مدرس و مربی قرآن، تأسیس دانشکده علوم قرآنی و ۲۵ هزار تشکل قرآنی، تأسیس ۷۵۰ مرکز دارالقرآن و طرح‌های حفظ، تدبر و اندیشه در قرآن کریم، برپایی بیش از ۴۰۰ کرسی تفسیر قرآن کریم با رویکرد موضوعی، احداث کتابخانه‌های تخصصی علوم و معارف قرآنی؛ انتشار مجلات و مقالات علمی و فعالیت در فضای مجازی، نگارش کتاب آموزش قرآن برای همه پایه‌های درسی و...»، از جمله فعالیت‌ها در این زمینه است.^۲ از سوی دیگر، چندین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم و مسابقه‌هایی در رشته‌های مختلف قرآنی، در آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، سازمان‌ها، رادیو و تلویزیون برگزار شده است.

همچنین می‌توان از تأسیس مرکز ترجمه قرآن مجید به زبان‌های خارجی به عنوان بارزترین دستاورد فرهنگ‌سازی انقلاب اسلامی نام برد.^۳ از دیگر دستاوردهای قرآنی، پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن از زیرمجموعه‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی دفتر تبلیغات

---

1. <http://iqna.ir/fa/news/3651700>

2. <http://www.ibna.ir/fa/doc/report/257719>

3. <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/4473/4481/34673>

اسلامی است. این پژوهشگاه، تا کنون ۱۲۰ اثر قرآنی منتشر نموده است. دایرةالمعارف قرآن کریم که بزرگ‌ترین دایرةالمعارف قرآنی جهان اسلام است، در این پژوهشکده تألیف گردیده و آثار فاخر و ارزشمندی چون فرهنگ قرآن، تفسیر راهنما نیز از سوی این پژوهشگاه تهیه و عرضه شده است. افزون بر آن، کتابخانه تخصصی علوم و معارف قرآن در پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن، با بیش از ۲۱۰۰۰ عنوان کتاب و نزدیک به ۵۰۰۰۰ جلد از مهم‌ترین کتابخانه‌های قرآنی کشور به شمار می‌رود.

۳- عنایات الهی

هر انقلابی با مشکلات و موانعی روبه‌رو می‌شود؛ از این رو، ممکن است روند انقلاب متوقف و یا کند شود. انقلاب اسلامی نیز از این مسأله مصون نیست؛ زیرا انقلاب اسلامی با موانع مهمی مانند جنگ تحمیلی، کودتای نظامی، تحریم و جنگ روانی... روبه‌رو شده است. اگر انقلاب‌های دیگر با این عوامل روبه‌رو می‌شدند، شکست می‌خوردند؛ اما انقلاب اسلامی قله‌های موفقیت را فتح کرد و به مسیر خود ادامه داد. این چیزی جز عنایات غیبی و حضور مستقیم سربازان الهی در کنار مجاهدان نبوده است؛ این همان چیزی است که به هنگام تحقق، از آن به معجزه الهی یاد می‌شود. خداوند در قرآن از دخالت مستقیم خود در میدان مبارزه و جهاد یاد می‌کند؛ چنان‌که با اشاره به پاره‌ای از وقایع که در جنگ بدر رخ داده بود، بر مؤمنان این‌گونه منت می‌نهد: «وَمَا رَمَيْتَ

إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ؛^۱ این تو نبودی (ای پیامبر که خاک و سنگ به صورت آن‌ها) انداختی بلکه خدا انداخت».

این آیه بیانگر آن است که در برخورد با دشمن، افزون بر آن‌که خداوند مجاهدان راه حق را هدایت و راهبری می‌کند، با امدادهای غیبی نیز به کمک آن‌ها می‌شتابد و ایشان را به سرمنزل پیروزی می‌رساند؛ از همین رو، مجاهدان هر اندازه هم که نسبت به دشمنان اندک باشند، با افزوده شدن خیل سربازان نامرئی الهی، قدرت می‌یابند و بر جبهه عظیم دشمن غالب می‌آیند.

پس از انقلاب در دوران هشت‌ساله جنگ تحمیلی و یا در جنگ ۳۳ روزه رژیم صهیونیستی علیه حزب الله لبنان، بارها شاهد امدادهای غیبی بوده‌ایم. همچنین در حادثه طبس و شکست مفتضحانه آمریکا، چیزی جز امداد غیبی نقش نداشت؛ چنان‌که امام راحل فرمود: «شن‌ها و بادها مأمورین خدا در این عملیات (شکست کودتای طبس) بودند».^۲ بر این اساس، امام راحل عقیده داشت که این انقلاب با امدادها و عنایات غیبی به مسیر خود ادامه می‌دهد؛ چنان‌که فرمود: «خرم شهر را خدا آزاد کرد؛ زیرا خداوند فرمود: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾.^۳

رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «چند روز قبل از پایان سال ۶۵ که خدمت امام بودیم، من و آقای هاشمی رفسنجانی و حاج احمدآقا اصرار کردیم که ایشان در حسینیه جماران با مردم دیداری داشته باشند.

۱. سوره انفال آیه ۱۷؛ برای توضیح ر.ک: المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۳۸.

۲. صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۲۵۵.

۳. سوره عنکبوت، آیه ۶۹؛ ر.ک: تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۳۴۹.

امام با قاطعیت گفتند: حالش را ندارم. در همان روزها، ناگهان قلب امام مشکلی پیدا می‌کند و حاج احمدآقا همه وسایل را برای بهبود امام علیه السلام مهیا کرده بود، فوراً به وضعیت جسمی ایشان رسیدگی شد و خطر برطرف گردید. وقتی در بیمارستان بر بالین ایشان حاضر شدم، عرض کردم: چقدر خوب شد که آن شب اصرار ما را برای ملاقات با مردم نپذیرفتید؛ و الا اگر خبر این ملاقات اعلام می‌شد، مردم به زیارت شما می‌آمدند و آن وقت شما با این حال نمی‌توانستید مردم را ملاقات کنید و انعکاس آن در دنیا خوب نبود. این کار شما، خواست خداوند و کمک الهی بود و در آن زمان تصمیم بجایی گرفتید. ایشان در پاسخ من گفتند: آن طور که من فهمیدم، مثل این که از اول انقلاب تا حالا، یک دست غیبی در همه کارها دارد ما را هدایت می‌کند.^۱

در حالی که ایران تحت سلطه سلسله پهلوی در جریان حوادثی مانند جنگ جهانی اول و دوم و جنگ‌های بین ایران و شوروی، علاوه بر تحمیل قراردادهای ننگین، تحت اشغال بیگانگان قرار گرفت. بی‌تردید یکی از عوامل این شکست‌ها نادیده گرفتن امدادهای غیبی است.

۴- تقویت فرهنگ نماز و دعا

یکی دیگر از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی، توسعه و تقویت فرهنگ نماز و نمازخوانی و برگزاری گسترده نمازهای جمعه و جماعت است. قبل از انقلاب، به فریضه نماز اهمیت داده نمی‌شد. حتی با ایجاد فضای ضداسلامی، مردم نمازخوان در مجامع عمومی مورد

1. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1810&npt=6#51827>

تمسخر و توهین قرار می‌گرفتند. فضای روانی به اندازه‌ای منفی بود که بعضی از نمازخوانان خجالت می‌کشیدند در مکان‌های عمومی، مانند اداره‌ها، دانشگاه‌ها و مدارس نماز بخوانند. همچنین بعضی از افراد حتی از این‌که در مهمانی‌ها در مقابل دیگران نماز بخوانند، خجالت می‌کشیدند. اما به برکت انقلاب اسلامی، با متحول شدن دیدگاه حکومت و بینش بسیاری از مردم نسبت به این فریضه، بسیاری از افراد بی‌نماز به خیل نمازگزاران پیوستند. این دگرگونی در قشر جوان، اعم از مدرسه‌ای و دانشگاهی، محسوس و چشم‌گیر بود. در گذشته، از حضور جوانان در مساجد خبری نبود به برکت انقلاب اسلامی، مساجد جایگاه اصلی خود را بازیافت. مساجد در دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، به پایگاه‌های روشنگری و دادن آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی به مردم انقلابی تبدیل شدند و این همان چیزی بود که امام راحل در نظر داشت: «مسجد و منبر در صدر اسلام، مرکز فعالیت‌های سیاسی بود. بسیاری از جنگ‌ها در مسجد طرح می‌شد». ^۱ امروز دولت‌ها و سرسپردگان ابرقدرت‌ها اگرچه به جنگ جدی با مسلمانان برخاسته‌اند، هرگز جرأت و قدرت تعطیل مساجد و معابد مسلمین را برای همیشه ندارند و نور عشق و معرفت میلیون‌ها مسلمان را نمی‌توانند خاموش کنند. ^۲ نمونه آن حج دانش‌آموزی و دانشجویی، شرکت در راهپیمایی اربعین، عزاداری در سوگ امام حسین علیه السلام و حضور در دعا‌های ندبه،

۱. صحیفه امام، ج ۸، ص ۱۸۴.

۲. همان، ج ۲۰، ص ۳۳۸.

کمیل، توسل، عرفه و اعتکاف است؛ برای مثال افزایش تعداد جوانان معتکف از ۶۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۶ به ۷۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۱، نمونه بارزی از تحول معنوی در جامعه به شمار می‌رود؛ چنان‌که مقام معظم رهبری فرمود: «پدیده اعتکاف یکی از رویش‌های انقلابی است؛ ما قبل انقلاب این چیزها را نداشتیم. زمان جوانی ما وقتی ایام ماه رجب فرا می‌رسید، در مسجد امام قم - آن هم فقط قم، در مشهد من اصلاً اعتکاف ندیده بودم! - شاید پنجاه نفر، صد نفر فقط طلبه اعتکاف می‌کردند. این پدیده عمومی، این‌که ده‌ها هزار نفر در مراسم اعتکاف شرکت کنند، آن هم اغلب همه جوان، جزو رویش‌های انقلاب است».^۱

۵- معنویت‌گرایی امام

یکی از ویژگی‌های مهم امام راحل جامعیت ایشان بود؛ یعنی امام علیه السلام فقیه نکته‌سنج، فیلسوف ژرف‌اندیش، سیاستمدار صاحب اندیشه و عارف وارسته بود. همه ابعاد شخصیت ایشان به‌ویژه معنویت امام در سکان‌داری کشتی انقلاب، و در تحولات و معادلات جهان، نقش بنیادی داشت. تأثیرگذاری امام در تحولات جهان چنان بود که استکباز از آن وحشت داشت. هنری کسینجر^۲ می‌گوید: «آیت‌الله خمینی غرب را با بحران جدی برنامه‌ریزی مواجه کرد؛ تصمیمات او آن‌چنان رعدآسا بود که مجال هر نوع تفکر و برنامه‌ریزی را از سیاست‌مداران و نظریه‌پردازان سیاسی می‌گرفت. او با معیارهای دیگری غیر از معیارهای شناخته‌شده

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3302>

۲. مشاور رئیس‌جمهوری آمریکا.

در دنیا سخن می‌گفت و عمل می‌کرد، گویی از جای دیگری الهام می‌گرفت؛ دشمنی آیت‌الله خمینی با غرب برگرفته از تعالیم الهی او بود.^۱ همچنین روبین وودزورث^۲ می‌نویسد: «زمانی که امام خمینی علیه‌السلام از در وارد می‌شد، احساس می‌کردم که از لابه‌لای آن گردبادی از نیروی معنوی می‌وزد. گویا در ورای آن عبای قهوه‌ای، عمامه مشکی و ریش سفید، روح زندگی جریان داشت؛ به طوری که همه بینندگان را محو تماشای خود می‌کرد. آری، او بارقه‌ای از نور بود که در قلب و روح همه حضار رسوخ کرده بود...؛ کمترین چیزی که می‌توانم بگویم، این است که گویا او یکی از انبیای گذشته است و یا این‌که او موسای اسلام است و آمده تا فرعون کافر را از سرزمین خود براند».^۳

حقیقت آن است که رهبر نعمتی است که خدا به ما هدیه کرده است؛ همان نعمتی که دیگران از آن محرومند؛ از این رو، باید بابت این نعمت، خدا را سپاس گزار بود: «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ».^۴

احمد هوبر می‌گوید: «... ما خدا را شکر می‌کنیم و به خودمان تبریک می‌گوییم که یک چنین گوهر و نعمتی (امام) را به ما مسلمانان عنایت کرد و شما ایرانی‌ها که نسبت به سایر مسلمانان افتخار مضاعف دارید. رهبر معظم انقلاب نعمت الهی و افتخار بزرگی برای ما و جهان اسلام

۱. فصل‌نامه حضور، خرداد ۷۳.

۲. خبرنگار آمریکایی.

۳. میر احمد رضا حاجتی، عصر امام خمینی علیه‌السلام، ص ۲۵.

۴. سوره ضحی، آیه ۱۱.

است، چنان‌که کوفی عنان^۱ می‌گوید: «ایرانی‌ها و مسلمانان باید افتخار کنند که چنین رهبری دارند؛ من با شخصیت‌های مختلفی از جمله ژاک شیراک و هلموت کهل دیدار داشته‌ام که به شدت تحت تأثیر قرار گرفته‌ام؛ ولی در ملاقات با ایشان احساس کردم هنوز کسی را مثل ایشان ندیده‌ام. شخصیت معنوی ایشان چنان مرا تحت تأثیر قرار داد که پیش خودم فکر کردم چرا شخصیتی مثل من باید دبیرکل سازمان ملل باشد. پس از این دیدار، شخصیت‌هایی که مرا جذب کرده بودند، همه را به فراموشی سپردم».^۲

اما آن سوی قضیه، کسانی بر ما حکومت می‌کردند که جز به عیاشی فکر نمی‌کردند. علی شهبازی می‌گوید از وقتی که علم وزیر شد، در وزارت دربار «تشکیلاتی ویژه برای سرگرمی شاه درست کرده بود که وظیفه این تشکیلات این بود که خانم‌های شوهردار و دختران بخت برگشته و یا همسران، برای شاه بیاورند؛^۳ از سوی دیگر اشخاصی همچون فردوست، شمس، علم، اشرف، و عبدالرضا مأموریت داشتند که زنانی که خوش تیپ و به سبک اروپایی بودند، به شاه معرفی کرده و آپارتمان‌هایی در تهران برای آن‌ها دست‌وپا کنند تا شاه بتواند با زنان جوان خلوت کند».^۴ شاه افزون بر ابتذال اخلاقی، از نظر سیاسی وابسته انگلیس و آمریکا بود؛ چنان‌که او به قدرت رسیدن خود و بقای

۱. دبیر کل سابق سازمان ملل.

۲. <http://www.siasi.porsemani.ir/node/1869>

۳. سقوط، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ج ۱، ص ۳۰۶-۳۱۹.

۴. <https://www.farsnews.com/news/8712030935>

حکومت خویش را مدیون بیگانگان می دانست؛ روزنامه نیویورک تایمز می نویسد: «پس از کودتا، شاه گیلان خود را با تعارف به کرمیت روزولت رئیس بخش سیا در خاورمیانه برداشت و گفت: من تاج و تخت خود را به خدا، مردم کشورم، ارتشم و به شما مدیونم».^۱ اگر انقلاب اسلامی نبود، امروزه ایران شاهد فاسدترین رهبران بود.

۶- پیوند امام و امت

رابطه میان رهبری و توده های مردم اهمیت ویژه ای دارد؛ بدین بیان که هر چه رهبری در میان مردم از محبوبیت بیش تری برخوردار باشد، یک منبع مهم قدرت تلقی می شود.^۲ متأسفانه پیش از انقلاب این پیوند وجود نداشت؛ زیرا «رژیم های سابق مردم را از خودشان جدا می دانستند. آن ها در یک طرف بودند، مردم هم در یک طرف دیگر بودند».^۳ فریده دیبا^۴ می گوید: «محمد رضا، به دلیل تربیت غربی اش، مردم را کوچک و ذلیل می انگاشت و آنان را تحقیر می کرد؛ چنان که شاه در کنفرانس مطبوعاتی در سال ۱۳۵۳ مردم ایران را «تنبل» خواند و گفت: «این مردم قادر به انجام هیچ چیز نیستند، مثل گوسفند می مانند».^۵ همچنین شاه گفته بود: «مردم ایران از معدود ملل عقب افتاده جهان

۱. ویژه نامه پرسمان، بهمن ۱۳۸۵.

۲. منوچهر محمدی، دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی، ص ۴۸.

۳. صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۵۳.

۴. مادر فرح پهلوی.

۵. فریده دیبا، دخترم فرح، ص ۳۳۸.

بودند، که حتی عادت به شست و شوی دست و صورت خود نداشتند و پدرش رضاخان بود که مردم را به شستن دست و صورت و نظافت شخصی عادت داد؛^۱ اما امام علیه السلام بارها مردم را ستون خیمه و ولی نعمت انقلاب خواند.^۲ از سوی دیگر، امام به گونه‌ای با مردم ارتباط داشت که در خوشحالی مردم خوشحال و در ناراحتی ایشان ناراحت بود؛ چنان‌که رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «... من چند بار گریه امام را - نه فقط به هنگام روضه و ذکر مصیبت - دیده بودم. هر دفعه که راجع به فداکاری های مردم با امام صحبت می‌کردیم، ایشان متأثر می‌شدند. مثلاً زمانی که در محل نماز جمعه تهران، قلک‌های اهدایی بچه‌ها به جبهه را شکسته بودند... امام علیه السلام در بیمارستان با مشاهده این صحنه از تلویزیون متأثر شدند و به من گفتند: دیدی این بچه‌ها چه کردند؟ در آن لحظه چشم هایشان پُر از اشک شد. بار دیگر موقعی گریه امام را دیدم که سخن مادر شهیدی را برای ایشان بازگو کردم: در شهری سخنرانی داشتم. بعد از پایان سخنرانی، دیدم خانمی پشت سر پاسدارها خطاب به من حرف می‌زند. گفتم... این خانم چه کار دارد. جلو آمد و گفت: از قول من به امام بگویید بچه‌ام اسیر دشمن بود و اخیراً مطلع شدم که او را شهید کرده‌اند. به امام بگویید فدای سرتان، شما زنده باشید؛ من حاضرم بچه های دیگرم نیز در راه شما شهید شوند. من آنچه را که آن خانم گفته بود، برای ایشان نقل کردم. بلافاصله دیدم اشک از چشم ایشان فرو

۱. همان.

۲. صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۲۴.

ریخت»^۱، محبت امام به مردم، غربی‌ها را به تحسین و داشت. میشل فوکو^۲ می‌گوید: «شخصیت آیت‌الله خمینی پهلوی به افسانه می‌زند؛ زیرا هیچ رئیس دولتی و هیچ رهبر سیاسی حتی با حمایت تمام رسانه‌های دنیا نمی‌تواند ادعا کند که با مردمش چنین پیوند عاطفی عمیقی دارد»^۳. این پیوند در هنگام رحلت امام نیز ادامه داشت. روزنامه لبنانی السفیر نوشت: «دریای بی‌کران جمعیت شرکت‌کننده در مراسم تشییع پیکر ایشان، بیانگر ارتباط عمیق ملت ایران با رهبر قهرمان و تاریخی‌اش است»^۴.

۲- تحول معنوی و خودباوری جوانان

متأسفانه برخی جوانان قبل از انقلاب به عشرتکده‌ها، فساد و فحشا کشیده می‌شدند و به خودباوری و معنویت نمی‌اندیشیدند. رژیم شاه بسیار تلاش کرد تا جوان ایرانی را از مسیر دین خارج سازد و به یک جوان غربی تبدیل کند. مجلات، روزنامه‌ها، رادیو و تلویزیون، به شکل مخدر توان جوانان را می‌گرفتند. همچنین رژیم با احداث کاخ جوانان و سازمان‌های پیشاهنگ و... سعی در تغییر هویت جوانان ایرانی داشت؛ اما انقلاب اسلامی نیروی زوالناپذیر جوانان و نقش اعجاز‌آمیز آنان در روند احیای اندیشه دینی را متحول کرد؛ چه تحولی بالاتر از این که یک

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2080>

۲. فیلسوف فرانسوی.

۳. علی‌اکبر مرتضایی، امام خمینی در حدیث دیگران، ص ۴.

۴. مجله مشکوة، تابستان و پاییز ۱۳۶۸، ش ۲۳ و ۲۴.

جوان در وصیت‌نامه خود می‌نویسد: «احساس می‌کنم که روحم عوض شده است و مرا حال دیگری است. نمی‌دانم چرا وقتی سر به سجده می‌گذارم، بی‌اختیار گناهانم در خاطر من زنده می‌شود و اشک‌هایم مهر نماز را می‌شوید و در آن حال نمی‌دانم که چه هستم و کجا هستم؟ خدایا! چگونه شکر تو را به جای آورم که مرا رهرو راه حسین علیه السلام که همانا راه خون و شهادت است، قرار دادی!». ^۱ همین روحیه معنوی، جوانان را از مرزهای شهادت‌طلبی گذراند و به سرزمین عشق و وصال حق رساند. اگر انقلاب دستاوردی جز شهید حجبی نداشت، برای انقلاب کافی بود؛ از این رو، باید شکرگزار انقلاب بود، همچنان‌که امام بابت این امر خدا را سپاس‌گزاری کرده است: «الحمد لله تحول بزرگی در ملت ما پدید آمده است و این جوان‌ها که به عشرتکده‌ها و فساد و فحشا کشیده می‌شدند، الان به جبهه‌ها می‌روند و برای اسلام و مملکت پیروزی و افتخار می‌آفرینند...».^۲

۸- تحول و خودباوری مردم

متأسفانه همان‌گونه که برخی جوانان به فساد کشیده شده بودند، بقیه جامعه قبل از انقلاب هم مأیوس، سرخورده و خودباخته بود. این وضعیت در جامعه ایرانی، ریشه در دوران قاجار و شکست‌های ایران از روسیه، ناکامی در عرصه مشروطه و سیطره روزافزون قدرت‌های خارجی بر کشور ایران به‌ویژه در دوران ۵۷ ساله رژیم پهلوی داشت؛ از

۱. مجله پاسدار اسلام، شماره ۲۶۶، بهمن‌ماه ۱۳۸۲.

۲. صحیفه امام، ج ۸، ص ۵۴.

این رو، نسبت به دیگران احساس مسئولیت نمی کردند؛ اما پس از انقلاب، روحیهٔ ایثار در میان آنان زنده شد و در راه انقلاب و ارزش‌های انقلابی، دین و مردم، جانبازی و جهاد کردند. انقلاب، روح تقوا، مناعت، قناعت و دیگر فضایل اخلاقی را در بین مردم زنده کرد؛ چنان‌که پیش از پیروزی انقلاب، در سرمای زمستان و در زمان اعتصابات، جوانان این مرز و بوم ساعت‌ها در صف می‌ایستادند تا ظرف نفتی فراهم آورند و آن را در اختیار همسایگان قرار دهند. در زمان کمبودها حتی امام، تنها به همان میزان جیره‌بندی که برای همگان وجود داشت، اکتفا می‌کرد. در همان زمان که در اثر جنگ، مواد غذایی کشورمان محدود شد و جیره‌بندی‌هایی در نظر گرفته شد، امام از گوشت یخ‌زده‌ای استفاده می‌کرد که فقیرترین افراد جامعه از آن بهره می‌بردند. این گونه حکایت‌ها را باید در افسانه‌ها جست‌وجو کرد؛ از این رو، امام راحل فرمود: «... ما اگر فایده‌ای از این جمهوری اسلامی نداشتیم، الا همین حضور ملت به همهٔ قشرهاش در صحنه و نظارت همهٔ قشرها در امور همه، این یک معجزه و یک هدیهٔ الهی است...»^۱

امام علیه السلام خود به داستان پیرزنی اشاره می‌کند: «کسی به من گفت در یکی از روزهای تظاهرات عمومی پیرزنی در کنار خیابان ایستاده و در دستش کاسه‌ای پر از دوریالی بود. من گمان کردم فقیر است و نزدیک رفتم کمکش کنم، دیدم این پیرزن محترم می‌گوید: امروز تعطیل عمومی است و مغازه‌ها بسته است و احتمال دارد کسی برای خبر دادن سلامتی

خود به خانواده و نیافتن دوریالی تلفن دچار مشکل شود».^۱

۹- تقویت فرهنگ شهادت و ایثار

یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت است. این فرهنگ سبب شد که مردم عزت‌مندان زندگی کرده و انقلاب اسلامی بالنده و پویا ظهور نماید و خط سرخ شهادت ادامه یابد. امام خمینی علیه السلام فرمود: «خط سرخ شهادت، خط آل محمد و علی است؛ و این افتخار از خاندان نبوت و ولایت به ذریه طیبه آن بزرگواران و به پیروان خط آنان به ارث رسیده است».^۲ شهید مشعل فروزانی است که خود می‌سوزد تا دیگران بمانند، همان‌گونه که شهید مطهری فرمود: «مَثَل شهید، مثل شمع است که خدمتش از نوع سوخته شدن و فانی شدن و پرتو افکندن است تا دیگران در این پرتو که به بهای نیستی او تمام شده است، بنشینند و آسایش داشته باشند و کار خویش را انجام دهند. آری شهدا شمع محفل بشریتند. سوختند و محفل بشریت را روشن کردند».^۳ به همین دلیل، «تربت پاک شهیدان است که تا قیامت مزار عاشقان و عارفان و دلسوختگان و دارالشفای آزادگان خواهد بود. خوشا به حال آنان که با شهادت رفتند! خوشا به حال آنان که در این قافله نور جان و سر باختند! خوشا به حال آن‌هایی که این گوهرها را در دامن خود پروراندند».^۴

1. <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/5659/6042/63440>

۲. صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۲۲۷.

۳. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۴، ص ۴۴۶.

۴. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۹۳.

ملت فهیم ایران نیز در پرتو شهادت، منادیان آزادی و آزادی در جهان شد و همان‌گونه که امام علیه السلام فرمود: «این ملت بزرگ ایران است که با قامتی استوار بر بام بلند شهادت و ایثار ایستاده است».^۱

نتیجه‌گیری

آثار و برکات شگرف و انسان‌ساز انقلاب اسلامی، نه تنها کشور ایران را دربرگرفت؛ بلکه توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران جهان را به خود جلب کرد و دل‌های انسان‌های پاک و آزاده را به سوی معنویت هدایت نمود. انقلاب اسلامی با برچیدن مظاهر فساد و تباهی، زمینه بازگشت مردم به سوی معنویت و ارزش‌های انسانی را فراهم نمود و ندای احیای ارزش‌های اسلامی را سرداد و چه زیبا رهبر گرانقدرمان فرمودند: «انقلاب اسلامی، انقلاب اسلام، انقلاب قرآن است، برافراشتن پرچم اسلام است. انقلاب اسلامی افتخارش این است که ارزش‌های اسلامی را، توحید را، احکام الهی را و ارزش معنویت اسلام را، دارد به دنیا معرفی می‌کند».^۲

---

۱. همان، ج ۲۰، ص ۳۳۲.

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25274>

دستاوردهای اقتصادی

چکیده

نوشتار حاضر در صدد تبیین مهم‌ترین دستاوردهای اقتصادی انقلاب اسلامی است. اگرچه انقلاب اسلامی پس از پیروزی به دلیل عداوت‌ورزی دشمنان، با فراز و فرودهای فراوان مواجه گشته، اما دستاوردها و پیشرفت‌های قابل توجهی در اقتصاد داشته است. وضعیت اقتصادی جامعه با تمام مشکلات موجود، بیان‌گر آن است که زندگی آحاد مردم از نظر معیشتی و رفاهی، نسبت به قبل از انقلاب، تفاوت چشم‌گیری دارد. انقلاب اسلامی در عرصه اقتصادی دارای دستاوردهای فراوانی است که جلوگیری از غارت ذخایر زیرزمینی توسط بیگانگان و استثمارگران، برخوردار نمودن روستاها از امکانات مختلف، نوسازی و تقویت امکانات و خدمات شهری، تقویت زیربنای توسعه مانند تربیت نیروی انسانی ماهر، سدسازی، توسعه ارتباطات و راه‌ها و بنادر، توجه به شاخص‌های اصلی رشد و توسعه اقتصادی، نظیر «تولید ناخالص ملی»، تقویت و گسترش مراکز آموزشی در تمام سطوح و سعی در راستای خوداتکایی اقتصادی، نمونه‌هایی از آثار و برکات اقتصادی انقلاب اسلامی است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، فقرزدایی، توسعه اقتصادی، توسعه صنایع، خدمات روستایی. خوداتکایی اقتصادی.

مقدمه

هر انقلابی با اهداف و آرمان خود شکل می‌گیرد و به سمت اهداف خود حرکت می‌کند، اما گاهی موانع و مشکلات، مانع تحقق آن اهداف می‌شود؛ با این تفاوت که برخی از انقلاب‌ها به دلیل چیستی، عظمت و اهداف، با موانع جدی‌تری روبه‌رو می‌شوند. انقلاب اسلامی به دلیل استقلال‌طلبی، استکبارستیزی و حاکمیت دین، از جمله انقلاب‌هایی است که با موانع و مشکلات جدی روبه‌رو است؛ زیرا استکبار چنین انقلابی را بر نمی‌تابد. نتیجه این موانع سبب می‌شود که انقلاب به برخی اهداف خود نرسد و یا حرکت آن کند شود. چنان‌که طی سال‌ها دشمنان، با اجرای صدها توطئه خُرد و کلان از جمله تحمیل جنگ هشت‌ساله، بلوکه کردن دارایی‌ها، تحریم، بمب‌گذاری و تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و مراکز صنعتی، و شبنخون فرهنگی، در صدد توقف و یا کند کردن حرکت انقلاب بوده‌اند. رهبر معظم انقلاب فرمود: «اگر دشمن توطئه نمی‌کرد، اگر دشمن به رهبری استکبار جهانی و در رأسش امریکای پلید و خبیث، علیه این مملکت فعالیت نمی‌کرد، خیلی از این کارها انجام شده بود»^۱.

جایگاه اقتصاد ایران در جهان

تاریخ ملت‌های استقلال‌یافته، از این واقعیت، حکایت دارد که پیوند تنگاتنگی بین استقلال و آزادی وجود دارد. ملتی که به حقوق و آزادی‌های خود دست یافته، بی‌تردید می‌تواند استقلال همه‌جانبه از جمله استقلال اقتصادی کشور خود را پاس بدارد؛ زیرا دفاع از دستاوردهای

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2770>

ملی، سبب می‌شود تا دشمن گستاخی رویارویی نداشته باشد. از این‌رو امام خمینی، از استقلال به عنوان عاملی حیاتی یاد می‌کند: «ما برای حیات زیر سلطه غیر، ارزش قائل نیستیم. ما ارزش حیات را به آزادی و استقلال می‌دانیم. دستورات مذهبی ما، که مترقی‌ترین دستورات است، راه ما را معین فرموده است. ما با آن دستورات و تحت رهبری بزرگ مرد دنیا، محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ با تمام قدرت‌هایی که بخواهند تجاوز کنند به مملکت ما، مبارزه خواهیم کرد...»^۱.

یکی از شاخصه‌های استقلال و پیشرفت اقتصادی، قرارگرفتن یک کشور در رتبه‌بندی جهانی است. داده‌های آماری نشان می‌دهد که ایران قبل از انقلاب، در عرصه تولید علم، فاقد جایگاه جهانی بوده و تولیدات صنعتی و تکنولوژی آن نیز بسیار محدود و عمدتاً در حد مونتاژ خلاصه شده بود. رهبری معظم انقلاب فرمود: «حکومت ایران در زمان رژیم طاغوت منحوس، رژیم ذلیل، رژیم فاسد که تا گردن در لجنزار وابستگی گیر کرده بود، اصلاً وابسته زاییده شده بود. محمد رضا که پدرش وابستگی داشت، از ابتدای تولد در محیط وابستگی حرکت و تنفس کرده بود و اصلاً غیر از این را تصور نمی‌کرد. آن‌ها این ملت را به سوی وابستگی سوق داده بودند.»^۲

اما جدیدترین آمار منتشر شده از سوی صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهد که ایران در سال ۲۰۱۷ توانسته جایگاه خود را در میان ۱۹۳ کشور به عنوان هجدهمین اقتصاد بزرگ دنیا حفظ کند. به گزارش تجارت‌نیوز، تولید ناخالص داخلی ایران بر اساس شاخص قدرت خرید در سال

۱. صحیفه امام، ج ۶، ص ۲۲۰.

۲۰۱۷ به ۱۶۳۰ میلیارد دلار رسیده است. این رقم نسبت به سال قبل از آن، ۸۱ میلیارد دلار افزایش داشته است. این گزارش پیش‌بینی کرده است که تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۸ نیز با رشد ۹۴ میلیارد دلاری نسبت به سال ۲۰۱۷ مواجه شود و به ۱۷۲۴ میلیارد دلار برسد.^۱

سیاست فقرزدایی و خدمت‌رسانی

جمهور اسلامی به منظور فقرزدایی و ارائه خدمات، تامین معیشتی سیاست‌های راهبردی ارائه نموده است که برخی عبارت‌اند:

۱- فقرزدایی

یکی از سیاست‌های جمهوری اسلامی فقرزدایی است؛ از این رو، فقرزدایی در جامعه با دو محور نظریه‌سازی و عملیاتی مطرح شده است.

الف) توصیه به حمایت از پابرهنگان

یکی از دغدغه‌های جدی امام راحل شعار حمایت از پابرهنگان بود. اما متأسفانه - به دلیل موانع، مانند جنگ و یا سوءمدیریت، برخی از اهداف امام محقق نشد. امام راحل فرمود: «خدا نیاورد آن روزی را که سیاست ما و سیاست مسئولین کشور ما پشت کردن به دفاع از محرومین و رو آوردن به حمایت از سرمایه‌دارها گردد و اغنیا و ثروتمندان از اعتبار و عنایت بیشتری برخوردار بشوند! معاذالله که این با سیره و روش انبیا و امیرالمؤمنین و ائمه معصومین علیهم‌السلام سازگار نیست؛ و از این افتخارات و برکات کشور و انقلاب ماست که به حمایت از پابرهنگان برخاسته است و شعار دفاع از حقوق مستضعفان را زنده کرده است».^۲

1. <https://tejaratnews.com>

۲. صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۱۲۹.

«مسئولین محترم کشور ایران علی رغم محاصرات شدید اقتصادی و کمبود درآمدها، تمامی کوشش و تلاش خود را صرف فقرزدایی جامعه کرده‌اند و همه آرمان و آرزوی ملت و دولت و مسئولین کشور ما است که روزی فقر و تهیدستی از جامعه ما رخت بربندد و مردم عزیز و صبور و غیرتمند کشور از رفاه در زندگی مادی و معنوی برخوردار باشند»^۱.

در اصل ۲۹ قانون اساسی آمده است: برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بی‌کاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک‌یک افراد کشور تأمین کند.

بر این اساس مقام معظم رهبری فرمود: «نظام اسلامی آمد و آن برنامه و نقشه غلطی را که در این مملکت بود که هیچ حقی برای روستا و روستانشین و شهرهای دور دست و طبقات محروم قائل نبودند... امروز بیشترین اهتمام دولت خدمتگزار ما برای نقاط محروم است. در طول دوران انقلاب، همیشه دولت‌ها این‌طور بودند... و کارهای فراوان و خدمات عظیمی هم انجام گرفته است. این‌ها به برکت همین عنصر عدالت اجتماعی در خط امام است»^۲.

(ب) فقرزدایی عملیاتی

در زمان پهلوی، در بسیاری از روستاها توسعه و پیشرفت امکانات رفاهی

۱. همان.

2. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?id=2955>

صورت نگرفته بود. اما «پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تأکيدات حضرت امام خمینی علیه السلام مبنی بر بسیج امکانات مادی و معنوی برای عمران و آبادانی روستاها، مسئولان نظام در صدد زدودن فقر و محرومیت از چهره روستاهای کشور برآمدند». از این رو، می توان بارزترین اقدامات اجتماعی انقلاب اسلامی فراهم کردن امکانات رفاهی و محرومیت زدایی به منظور برقراری آسایش و عدالت اجتماعی در جامعه دانست.

- تشکیل کمیته امام

نمونه ای از فقرزدایی، تشکیل کمیته امداد امام خمینی علیه السلام پس از انقلاب اسلامی در ۱۴ اسفند ۱۳۵۷ است. هدف اصلی کمیته امداد امام علیه السلام اشتغال زایی برای محرومان و رفع مشکلات اساسی آنهاست؛ همچنین ارتقای آموزش های علمی، فرهنگی و اجتماعی افراد تحت پوشش و ایجاد تسهیلات در امر ازدواج و تحکیم خانواده، از جمله فعالیت های کمیته امداد امام است. تلاش مسئولان کمیته امداد امام علیه السلام بیشتر متمرکز بر افراد روستایی و عشایر است. طرح شهید رجایی از جمله طرح های موفق این کمیته است که به منظور کمک به افراد سالمند، پی ریزی شده است. کمیته امداد امام علیه السلام با در اختیار گذاشتن سرمایه اولیه به صورت وام یا سایر کمک های مالی به افراد بی بضاعت یا بیکار، زمینه اشتغال آنها را فراهم می کند و نیروی کار مثبت آنها را در کارگاه های تولیدی نظیر صنایع دستی، دامداری و کشاورزی به کار می گیرد.^۱

رئیس کمیته امداد امام خمینی علیه السلام از افزایش ۵/۱۴ درصد پرداختی مستمری بگیران و تخصیص اعتبارات ۱۴۰۰ میلیارد تومانی برای اشتغال

1. <http://fajre33.mihanblog.com/post/17>

مددجویان در سال ۹۷ خبر داد.

- فعالیت‌های جهاد سازندگی

قابل ذکر است که جهاد سازندگی تاکنون خدمات شایانی در زمینه‌های مختلف از جمله راه‌سازی و کشاورزی را در مسیر محرومیت‌زدایی انجام داده است. از این رو، در شاخه‌های مختلف دینی و ... در موقعیت‌های خود به خدماتی دست یازید که کمتر در کشور ایران و منطقه خاورمیانه دیده شده بود. تجربه‌ای که پیش از خود، نمونه تاریخی نداشت: «باعث افتخار می‌باشد که به دلیل فعالیت‌های گسترده برای برخوردار نمودن مناطق محروم روستایی از ارتباطات مخابراتی، ایران، از سوی یونسکو لوح تقدیر دریافت کرده است».^۱ سازمان بهداشت جهانی در گزارشی در مورد ایران نوشته است: «در دو دهه گذشته با کمک نظام یارانه‌ای، میزان فقر به شکل قابل توجهی کاهش پیدا کرده است».^۲

قبل از انقلاب، حقوق و امتیازاتی که مالکان و زمین‌داران از آنها برخوردار بودند، صرفاً مختص به آنها بود و رعیت و یا توده‌های مردم نیز تصور نمی‌کردند که روزگاری دیوار و حائل میان آنها با طبقات بالا برچیده شود. در سایه وقوع انقلاب اسلامی، این حائل به طور جدی برداشته شد؛ همه افراد جامعه از منزلت برابر برخوردار شدند و بلکه مستضعفان بیشتر مورد احترام و توجه قرار گرفتند و دیگر از نظام امتیازهای انحصاری خبری نبود.^۳ همچنین استراتژی رژیم شاه، سرازیر کردن ثروت نفتی به سوی نخبگان وابسته به دربار بود که بعدها کارخانه‌ها، شرکت‌ها و واحدهای کشت و صنعت متعددی را تأسیس کردند. ثروت به لحاظ

1. <https://donya-e-eqtesad.com>

2. <http://www.farsi.khamenei.ir>

3. <http://basirat.ir>

نظری به صورت قطره‌ای به پایین جریان می‌یافت، اما در عمل در ایران همانند بسیاری از دیگر کشورها، همچنان به بالا چسبیده بود و مسیرش به رده‌های پایین‌تر نردبان اجتماعی روز به روز کمتر می‌شد. ثروت، همانند یخ در آب گرم، در فرایند دست به دست شدن، ذوب می‌شد و نتیجه آن نیز چندان تعجب‌آور نبود. در دهه ۱۳۳۰/۱۹۵۰، ایران یکی از مشکل‌دارترین کشورهای جهان سوم به لحاظ توزیع نابرابر درآمدها بود. بنا بر گزارش سازمان بین‌المللی کار در دهه ۱۳۵۰/۱۹۷۰، ایران به یکی از بدترین کشورهای جهان تبدیل شد.^۱

۲- وضع معیشتی مردم

یکی از عرصه‌های مهم اقتصادی، تأمین رفاه و معیشت مردم است. داده‌های تاریخی نشان می‌دهد که قبل از انقلاب، وضع توده مردم به‌ویژه دهقانان ایران رضایتبخش نبود. به اعتقاد بسیاری از ناظران در اواخر سلطنت رضاشاه این وضع بدتر شد؛ رژیم غذایی در یک خانواده معمولی دهقانی به شرح زیر بود:

«صبحانه: نان و چای؛ نهار: نان و ماست؛ شام: نان و ماست و چای».
کدی^۲ می‌گوید: «دهقان غالباً گرسنگی می‌کشید؛^۳ همچنین متخصصان و کارمندان ایرانی نهایتاً در سال ۱۳۴۸ هزار تومان حقوق می‌گرفتند و بعضی از مستشاران و متخصصان خارجی، چیزی در حدود شش، هفت هزار تومان حقوق می‌گرفتند».^۴

۱. یرواند آبراهامیان، *تاریخ ایران مدرن*، ترجمه محمدابراهیم فتاحی، ص ۲۵۲.

۲. تاریخدان آمریکایی.

۳. جان فوران، *مقاومت شکننده*، ترجمه تدین، ص ۳۴۹.

۴. روزنامه کیهان، ۱۴ بهمن ۱۳۹۶ کد خبر ۱۲۵۳۸۵.

بر این اساس معیشت و رفاه مردم در حکومت پهلوی وخیم بوده است. اردشیر زاهدی می‌گوید: «در سال ۱۳۲۹، وضع اقتصادی و کشاورزی ایران خراب بود. در آذربایجان مردم از بی‌نانی و قحطی در عذاب بودند. هر روز صبح که ما از خواب بیدار می‌شدیم، می‌دیدیم که چند نفر از گرسنگی مرده‌اند»^۱

هچنین منشی امور بین‌الملل فرح پهلوی در باره وضع تهران می‌گوید: «هجوم روستاییان باعث گسترش حلی‌آبادهای متعدد در حاشیه شهرها شد و انبوه کارگرانی که در این مناطق فاقد کلیه امکانات، سکنی گزیدند به قدری ناراحت و بی‌تاب بودند که وقتی جرعه انقلاب درخشید همه به انقلاب پیوستند»^۲

حال این‌که آمارها گویای آن است که به غیر برخی اقشار جامعه، اکثر مردم به خصوص صاحبان مشاغل آزاد، از وضعیت معیشتی مناسب‌تری نسبت به قبل از انقلاب برخوردار می‌باشند. اما به دلایل متعددی همچون تغییر الگوی زندگی (مانند الگوی مسکن، خوراک) و به تبع آن، افزایش سطح انتظار آنها از زندگی، ابراز نارضایتی و احساس محرومیت در آنان افزایش یافته است. به عنوان مثال امروزه الگوی مسکن عموم مردم نسبت به قبل از انقلاب و سال‌های اول انقلاب تغییر یافته است، مثلاً در گذشته اگر عروس یا دامادی به خانواده اضافه می‌شد، در یکی از اتاق‌های خانواده بسته جای می‌گرفت؛ اما اکنون عموماً زوج‌های جوان به زندگی در مسکن مستقل روی می‌آورند. در خصوص الگوی خوراک نیز شاهد

۱. اردشیر زاهدی، *رازهای ناگفته*، به کوشش پری اباصلتی و هوشنگ میرهاشم، ص ۳۴.

۲. مینو صمیمی، *پشت پرده تخت طاووس*، ترجمه حسین ابوترابیان، ص ۱۶۸-۱۶۷.

تغییرات اساسی در جامعه خودمان در سال های اخیر هستیم. در حدود ۳۰ سال پیش، قوت غالب خانواده های ایرانی نان بود و برنج غذای اعیانی محسوب می شد، در حالی که امروز الگوی خوراک اکثریت جامعه تغییر یافته و عموماً برنج در غذای روزانه آنان جایگاه خاصی پیدا کرده است. آمارهای جهانی نیز گویای بهتر شدن وضعیت رفاه مردم در سال های پس از انقلاب است. با در نظر گرفتن ضریب افزایش نیازهای نوظهور جامعه در بخش اقتصادی، دریافت خدمات و... این واقعیت به اثبات می رسد که در چهار دهه اخیر، قدرت خرید مردم نیز به میزان قابل توجهی تقویت شده است. گزارش های بانک جهانی از اقتصاد ایران، حاکی از بهبود وضع معیشتی مردم ایران بعد از انقلاب است.^۱

بر اساس آمار بانک جهانی، سرانه قدرت خرید خانوارهای ایرانی بر اساس ارقام ثابت سال ۲۰۱۰، در دوران پیش از انقلاب اسلامی همواره زیر ۱۰۰۰ دلار بوده است. اما این شاخص در سالیان اخیر به بین ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ دلار افزایش یافته که نشان می دهد قدرت خرید خانوارها نسبت به قبل از انقلاب ۲/۵ تا ۳ برابر بیشتر شده است.^۲

۳- افزایش زیرساخت های خدماتی

الف) توسعه راه ها

در بخش راه سازی و حمل و نقل تا سال ۱۳۵۷ حدود ۴/۶۵ کیلومتر خطوط ریلی در ایران ساخته شد. اکنون ایران نزدیک به ۱۰،۰۰۰ کیلومتر خطوط ریلی دارد و این عدد براساس سند چشم اندازی باید به حدود

1. <https://www.mashregnews.ir/news/829965>

2. <https://www.mashregnews.ir/news/829965>

۲۰۰۰۰ کیلومتر برسد. به عبارتی متوسط سالانه احداث راه آهن در ایران قبل از انقلاب ۸۰ کیلومتر بوده و این عدد بعد از انقلاب به ۱۶۸ کیلومتر افزایش یافته است.

افزایش راه‌های اصلی و فرعی کشور از ۳۶ هزار کیلومتر به بیش از ۲۰۰ هزار کیلومتر، ساخت اولین مترو کشور در تهران و توسعه و تعمیم آن به سایر شهرهای بزرگ، افزایش فرودگاهها از ۲۲ فرودگاه به حدود ۱۰۰ فرودگاه، افزایش تعداد بنادر و ارتقاء ظرفیت آنها از ۱۰ میلیون تن به بیش از ۱۲۵ میلیون تن، ساخت و توسعه پایانه‌های مسافری و باربری در اکثر شهرها، توسعه ناوگان دریایی از ۲۲۱۷ تن ظرفیت در سال ۵۷ به ۱۷۸۷۶ تن در سال ۸۱ و در اختیار داشتن بزرگترین ناوگان دریایی منطقه دستاورد‌های دیگری است که در عرصه حمل و نقل رخ داده است.^۱

(ب) گازرسانی

در زمینه «گازرسانی»، تا قبل از انقلاب اسلامی، فقط ۵ شهر از لوله‌کشی گاز بهره‌مند بودند که این شهرها نیز عمدتاً در مسیر خط لوله سراسری قرار داشتند؛ حال آن‌که تنها در فاصله سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۹ به اندازه ۶۲ برابر کل دوران گذشته، انشعاب گاز طبیعی نصب شد.^۲ هم‌اکنون، نه تنها بیشتر مناطق شهری کشور از این نعمت بهره‌مندند، بلکه مناطق روستایی نیز از این موهبت خدادادی استفاده می‌کنند.^۳ تعداد مشترکین استفاده از گاز طبیعی نیز از ۵۱ هزار خانواده در سال ۵۷ به حدود ۱۵ میلیون خانواده یعنی بیش از ۲۶۳ برابر رسیده است. از آنجا که تقریباً

1. <https://www.farsnews.com/news/13971016000731>

۲. معاونت فرهنگی ستاد مشترک سپاه، ۹۲ دستاورد انقلاب اسلامی، ص ۲۷۴ - ۲۷۶.

۳. باشگاه خبرنگاران جوان، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۴/۱۱/۲۲، «مقایسه رشد اقتصادی

تمام اقدامات صورت گرفته در طول انقلاب اسلامی به شکل جهشی و با سرعت فوق العاده و پرشتاب صورت گرفته است و توانسته در بسیار امور مانند توسعه مخابراتی یا گسترش راه‌های ارتباطی یا رساندن آب بهداشتی، برق و گاز به روستاها، جایگاه ایران در بین کشورها را از قعر جدول خارج و در ردیف ۱۰ تا ۲۰ کشور اول جهان قرار دهد، لذا نمی‌توان این نتایج را یک روال عادی و معمولی تلقی کرد.^۱

ج) آبرسانی

میزان «آب» تولیدی کشور در طول حاکمیت رژیم پهلوی تا سال ۱۳۵۷، به ۱/۵ میلیارد مترمکعب رسید؛ در حالی که این مقدار در طول دو دهه جمهوری اسلامی، یعنی تا سال ۱۳۷۵، به ۳/۸ میلیارد مترمکعب رسید. طول شبکه آب کشور در سال ۱۳۵۷، به میزان ۲۴/۵ هزار کیلومتر بود؛ اما در سال ۱۳۹۴ در کل کشور ۴۵۰ هزار کیلومتر شبکه آبرسانی شهری و روستایی وجود داشته است. تعداد شهرهای تحت پوشش آب شهری، از ۴۵ شهر به ۱۱۱۳ شهر در حال حاضر افزایش یافته است. آبرسانی به روستاها، از ۱۲۰۰۰ روستا در سال ۱۳۵۷، به ۳۳۲۹۷ روستا در سال ۱۳۹۱ رسیده است.^۲

د) برق‌رسانی

در بخش زیرساخت‌ها در زمینه برق، تعداد مشترکین از ۳۳۹۹۰۰۰ مشترک در سال ۵۷ به بیش از ۳۰ میلیون مشترک در حال حاضر رسیده است و از ۴۳۶۷ روستای برخوردار از برق در سال ۵۷ نیز به بیش از

1. <https://www.farsnews.com/news/13971016000731>

۲. شبکه اطلاع‌رسانی راه دانا، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۱۱/۱۶، شناسه خبر: ۱۰۲۷۴۷۵، www.dana.ir «مقیاسه وضعیت بهداشت و درمان قبل و بعد از انقلاب اسلامی»، نشانی:

۵۸۰۰۰ روستا رسیده است، یعنی نه تنها تمام شهرها بلکه بیش از ۹۹٪ روستاهای کشور نیز از نعمت برق برخوردار شده‌اند و علاوه بر این؛ ایران به صادرکننده برق تبدیل شده است و توانسته در ردیف سومین کشور صاحب فناوری نیروگاه‌های خورشیدی بایستد.^۱

ه) سدسازی

یکی از اهرم‌های پیشرفت اقتصادی همراه با عوامل مهمی چون افزایش جمعیت و به تبع آن تأمین آب شرب، احداث سدهای مخزنی است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل افزایش جمعیت و مشکلات تأمین آب شرب و کشاورزی، ساخت سدهای بزرگ، در اولویت قرار گرفت. هم‌اکنون جمهوری اسلامی ایران با خودکفایی در صنعت سدسازی و دستیابی به فناوری‌های نوین در این امر، به یک شاخص مهم و اساسی دست پیدا کرده و تمامی مراحل مطالعه، طراحی، نظارت، ساخت، مدیریت و بهره‌برداری از سدهای مخزنی، به دست توانای مهندسان کشور صورت می‌گیرد. در حال حاضر، کشور ایران سومین کشور برتر سدسازی در دنیا می‌باشد که قابلیت امکان اجرای طرح‌های بزرگ سدسازی و صدور خدمات مهندسی سدسازی به سایر کشورها را دارد؛ از جمله، ایران در پنج کشور آفریقایی و آسیایی در حال اجرای سدهای بزرگ است. مقایسه آمار مربوط به ساخت سدهای بزرگ در ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی بسیار جالب است. تا قبل از انقلاب، ۱۹ سد مخزنی با حجم مخزن ۱۳ میلیارد مترمکعب (معادل ۲۵ درصد) و ظرفیت آب قابل تنظیم سالانه ۱۴ میلیارد مترمکعب در کشور بهره‌برداری می‌شد که این میزان پس از انقلاب و تا بهمن ماه سال ۱۳۹۵، به تعداد ۱۶۵ سد

1. <https://www.farsnews.com/news/13971016000731>

مخزنی با حجم کل حدود ۵۱ (معادل ۷۵ درصد) و ظرفیت آب قابل تنظیم ۳۷ میلیارد مترمکعب افزایش یافته است. همچنین تعداد ۱۵۰ و ۱۲۴ سد در کشور به ترتیب در مراحل مختلف مطالعاتی و اجرایی قرار دارد که ظرفیت احجام مخازن آن‌ها به ترتیب ۲۳/۷ و ۲۱/۶ میلیارد مترمکعب است.^۱

(و) کشاورزی

بخش کشاورزی از جمله بخش‌های اقتصادی است که پس از انقلاب اسلامی، احیا شد. در دوران پهلوی به علت اتخاذ سیاست‌های نادرست مثل انقلاب سفید، بخش کشاورزی ایران تقریباً نابود شد و ایران به واردکننده بزرگ محصولات کشاورزی تبدیل شد.

پس از انقلاب اسلامی با توجه ویژه نظام اسلامی به توسعه بخش کشاورزی، ایران به سمت خودکفایی در کالاهای استراتژیک مثل گندم حرکت کرد. به گونه ای که امروزه بالغ بر ۹۰ درصد از نیاز کشور به محصولات کشاورزی در داخل تامین می شود. به طور مثال در زمینه گندم، آمار موجود حاکی از تولید ۵ میلیون و ۶۰۰ هزار تن گندم در سال ۵۶ و ۵۷ است. به طوریکه میزان واردات گندم در سالهای قبل از انقلاب به بیش از یک میلیون و ۱۴۰ هزار تن می رسید با اجرای طرح خودکفایی گندم، ایران با ۱۴/۵ میلیون تن و خرید ۱۱/۲ میلیون تن گندم مازاد بر نیاز کشاورزان به خودکفایی در این محصول اساسی رسید. در حال حاضر ایران نه تنها از واردات گندم بی نیاز شده است بلکه با افزایش تولید گندم به بیش از ۱۵ میلیون تن و خرید ۱۱/۵۳ میلیون تن گندم مازاد بر نیاز کشاورزان، شاهد صادرات ۲ تا ۳ میلیون تنی گندم به

1. <http://mazanddanab.ir/?app=content&catid>

کشورهای همسایه است.^۱ آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهد به طوری که با محاسبه ارزش افزوده بخش کشاورزی به قیمت ثابت سال ۲۰۱۰، شاهد رشد ۳۰۰ درصدی این شاخص نسبت به اواخر رژیم پهلوی هستیم.^۲

۴- توسعه صنعتی

الف) استقلال صنعتی

یکی از مصادیق مهم پیشرفت اقتصادی، استقلال صنعتی است؛ یعنی این که یک کشور، خود تولیدکننده و در عرصه‌های مختلف صنعتی و اقتصادی خودکفا باشد. متأسفانه ایران قبل از انقلاب، در حالی که صادرات بیش از ۵/۵ میلیون بشکه نفت داشت و درآمد هنگفتی از این محل تأمین می‌شد، باز وابسته به خارج بود. و بخش زیادی از صنایع کشور نیز از خارج تأمین می‌شد. سران رژیم پهلوی انگیزه چندانی برای سرمایه‌گذاری روی صنعت و کشاورزی نداشتند و بیشتر به دنبال واردات کالاهای خارجی بودند. در بخش‌هایی هم که سرمایه‌گذاری محدودی بر روی صنایع صورت می‌پذیرفت عمدتاً صنایع مونتاژ بود.^۳

همچنین در این مورد می‌توان به خبر (روزنامه رستاخیز) تیرماه ۱۳۵۷ اشاره کرد: «متأسفانه در وضع کنونی باید مرغ را با قیمت گزاف برای تولید تخم‌مرغ جوجه‌کشی از خارج وارد کنیم. مرغ مادر گوشتی را در شرایط کنونی نمی‌توانیم در ایران تولید کنیم. برای تغذیه این مرغ‌ها هفتاد درصد غذای طیور را باید از خارج از کشور وارد کنیم. البته با این همه

1. <https://www.mashregnews.ir/news/640108>

2. <https://www.mashregnews.ir/news/829965>

3. <https://www.yjc.ir/fa/news/6431827>

وارد کردن‌ها برای اداره این صنعت تکنولوژی لازم و نیروی انسانی نداریم. یعنی طبق استاندارد معمولاً، برای هر ۲۰۰۰ واحد دامی به یک دامپزشک نیازمندیم، ولی در ایران متأسفانه برای هر ۴۳۱۹۶ واحد دامی، یک دامپزشک وجود دارد». این خبر نمونه‌ای از وابستگی تکنولوژیکی به تولید خارجی است.^۱

افزایش تولید سیمان از ۶/۳ میلیون تن به حدود ۸۰ میلیون تن، افزایش تولیدات معدنی از ۲۰ میلیون تن به ۲۲۰ میلیون تن، افزایش و توسعه تولید و صادرات خودرو با انواع خودروهای سبک و سنگین، افزایش و توسعه انواع کارخانجات لوازم خانگی و صنعتی و ده‌ها مورد مشابه، از دیگر افتخارات صنعتی کشور به شمار می‌روند.

افزایش و توسعه پالایشگاه‌ها و مراکز پتروشیمی و ساخت بیش از ۴۰ کارخانه بزرگ نفت و گاز و پتروشیمی در سه دهه گذشته، بخش دیگری از اقدامات زیر بنایی انقلاب اسلامی است که در مجموع باعث شده تا میزان خودکفایی کشور در صنعت نفت از ۴٪ به ۸۰٪ ارتقاء یافته و تولیدات پتروشیمی نیز از ۴ میلیون تن در سال ۵۷ به ۳۸ میلیون تن در بعد از انقلاب برسد.

(ب) تولید ناخالص ملی

برای تحلیل وضعیت اقتصادی یک کشور، توجه به شاخص‌های اصلی رشد و توسعه اقتصادی، امری ضروری است. «تولید ناخالص ملی»، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی هر کشور می‌باشد که بیانگر اندازه اقتصاد و قدرت تولید آن است. طبق آمار بانک مرکزی در سال ۱۳۵۶،

1. <https://fotrosnet.blog.ir/1393/11>

میزان تولید ناخالص داخلی (به قیمت‌های ثابت سال ۸۳)، ۱۱۹ هزار میلیارد تومان بوده است که این رقم در سال ۱۳۹۳ به ۲۰۳ هزار میلیارد تومان رسیده است. در واقع، اندازه اقتصاد ایران طی این سالها ۱/۷ برابر شده است.^۱ در دوره بین سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۶ تولید ناخالص ملی کشور رشد شایانی داشت؛ اما این رشد به طور یکسان شامل همه آحاد ملت نمی‌شد و ثروتمندان را بیش از طبقات متوسط و پایین، یا مناطق مرکزی کشور به‌خصوص تهران را بیشتر از استان‌های دیگر برخوردار می‌ساخت.^۲ ویلیام سولیوان سفیر آمریکا می‌نویسد: «در سال ۱۳۵۵ تولید متوسط روزانه نفت در ایران، در حد ۵/۸ میلیون بشکه بود که ۸۰۰ هزار بشکه مصرف داخلی و ۵ میلیون بشکه در بازارهای جهان به فروش می‌رسید. در این سال درآمدی که از این طریق نصیب ایران شد، قریب ۲۴ میلیارد دلار بود که می‌توانست یکی از بزرگ‌ترین عوامل توسعه اقتصادی و اجتماعی در ایران باشد».^۳

افزایش «صادرات غیرنفتی» به عنوان یک شاخص مثبت در اقتصاد کلان، به دلیل فقدان برنامه‌ریزی مناسب گاه باعث بالا رفتن قیمت عمده اقلام صادراتی برای مصرف‌کننده داخلی شده است؛ اما علامت بسیار امیدوارکننده‌ای برای رشد و استقلال اقتصادی کشور است. در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ صادرات غیرنفتی ایران، تنها درصد اندکی از سهم صادرات ایران را تشکیل می‌داد؛ اما در سال‌های اخیر، صادرات غیرنفتی

۱. خیرگزاری تابناک، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۵/۱۱/۱۷، کد خبر: ۶۶۳۸۵۴، نشانی:

www.tabnak.ir

۲. یرواند آبراهامیان، *ایران بین دو انقلاب؛ از مشروطه تا انقلاب اسلامی*، ص ۴۱۱.

3. <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=1822397>

رشد بی سابقه‌ای داشته است؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۵ به ۴۴ میلیارد دلار رسید و در این سال صادرات غیرنفتی ۳/۵۴ درصد افزایش نشان می‌دهد.^۱

بر اساس آمار موجود، تنها در نیمه نخست دهه ۱۳۵۰ سالانه بیش از یک میلیارد دلار، هزینه واردات محصولات کشاورزی شده بود؛^۲ اما امروزه نه تنها تمامی کالاهای اساسی کشور و محصولات کشاورزی در داخل تولید می‌شود و وابستگی به خارج از کشور تا حد چشم‌گیری برطرف شده، بلکه در محصولات استراتژیکی مانند «گندم»، به خودکفایی کامل رسیده و در «بنزین» در مرز خودکفایی هستیم.

ج) صنعت کشاورزی

در «صنایع کشاورزی»، هم‌اکنون تراکتورهای ساخت ایران به بیش از ۳۰ کشور جهان صادر می‌شود و در صنایع «نفت و گاز» نیز پروژه صددرصد ایرانی فاز یک منطقه عسلویه به عنوان بزرگ‌ترین پروژه نفت و گاز کشور در آبان ۱۳۸۳ به بهره‌برداری رسید که با بهره‌برداری فازهای دیگر آن در سال‌های اخیر، سالانه افزون بر یک میلیارد دلار درآمد نصیب کشور شده است.^۳

د) صنعت برق

در زمینه «صنعت برق»، به عنوان یکی از شاخص‌های مهم توسعه

۱. پایگاه اینترنتی ایفون؛ انجمن تجارت بین‌الملل، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۶/۱/۹، نشانی: www.ibfon.org؛ خبرگزاری ایسنا، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۶/۱/۲۸، «آمار مقایسه‌ای

واردات و صادرات در دولت‌های دهم و یازدهم»، نشانی: www.isna.ir

۲. یرواند آبراهامیان، *ایران بین دو انقلاب؛ از مشروطه تا انقلاب اسلامی*، ص ۴۱۰.

۳. معاونت فرهنگی ستاد مشترک سپاه، ۹۲ *دستاورد انقلاب اسلامی*، ص ۲۷۴-۲۷۶.

اقتصادی و اجتماعی هر کشور، تا سال ۱۳۵۷ تعداد ۳۸ نیروگاه آبی با ظرفیت ۷۰۲۴ مگاوات تأسیس شده بود؛ حال آنکه فقط تا سال ۱۳۷۷، ۱۲۲ نیروگاه با ظرفیت ۳۵/۱۷۶ مگاوات راه‌اندازی شد.^۱

و) صنعت فولاد

فولاد محصولی راهبردی است و در جهان به عنوان صنعت مادر شناخته می‌شود. بر طبق آمار انجمن جهانی فولاد، کمتر از ۷۰ کشور در زمینه تولید فولاد فعال هستند و کشورهای بی‌بهره از این صنعت یا باید از پیشرفت خود چشم‌پوشی کنند و یا باید به کشورهای تولیدکننده وابسته شوند. افزایش قابل توجه تولید فولاد از نیم میلیون تن قبل از انقلاب به ۳۸ میلیون تن در سال، ایران در جایگاه چهاردهم تولید فولاد جهان قرار دارد.^۲ پس از انقلاب اسلامی، تولید فولاد در ایران ۱۸ برابر متوسط جهانی بوده است که جهش شگفت‌انگیزی را در تولید این محصول راهبردی نشان می‌دهد.^۳

ز) تولید آلومینیوم

آلومینیوم کاربردی‌ترین فلز بعد از آهن است و تقریباً در تمامی بخش‌های صنعت اهمیت دارد. آلومینیوم در حمل و نقل، بسته‌بندی، ساختمان، تولید وسایل برقی، و خطوط انتقال الکتریکی، کاربرد فراوانی دارد و از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. ایران در سال ۲۰۱۴ در جایگاه نوزدهم

۱. همان، ص ۲۹۱.

2. <https://www.farsnews.com/news/13971016000731>

۳. معاونت فرهنگی ستاد مشترک سپاه، ۹۲ دستاورد انقلاب اسلامی، ص ۳۹.

تولید آلومینیوم جهان قرار داشته است.^۱

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی به رغم مشکلات، موانع، جنگ تحمیلی و تحریم، دستاوردهای مهم و ارزشمندی در عرصه اقتصاد به ارمغان آورده است، به گونه‌ای که زندگی مردم از نظر معیشتی، با پیش از انقلاب قابل مقایسه نیست. مشاهده مظاهر توسعه در نقاط مختلف کشور، خودکفایی در زمینه‌های گوناگون و خدمات شهری و روستایی، گواه روشنی بر آثار و برکات اقتصادی انقلاب است. گرچه مشکلات و موانع موجب شد امکانات رفاهی در خور مردم انقلابی و شهیدپرور ایران نباشد، اما مردم با بصیرت و همیشه در صحنه، همواره قدردان انقلاب خویش بوده‌اند و نهالی را که خود کاشتند، در چهل سالگی به درختی استوار و تنومند تبدیل شده است.

دستاوردهای علمی و فناوری

چکیده

پژوهش حاضر به مهم‌ترین دستاوردهای علمی و فناوری انقلاب اسلامی می‌پردازد. پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، پیشرفت‌های علمی و دستیابی جمهوری اسلامی به برخی از فناوری‌های نوین در سال‌های اخیر، به‌گونه‌ای حیرت‌انگیز بوده است که غربی‌ها را به شدت نگران کرده و تشدید فشارها، کارشکنی‌ها و تحریم‌ها را با بهانه‌هایی از جمله موضوع هسته‌ای و رشد موشکی موجب شده است. ارتقای سطح علمی جامعه، افزایش نرخ باسوادی، رشد مراکز علمی مدارس و دانشگاه‌ها و رشد تعداد دانشجویان در رشته‌های مختلف علمی، رتبه برتر ایران در تعداد مقالات و ارجاعات علمی و ثبت اختراعات و برتری در فناوری نانو، هسته‌ای، فضایی و سلول‌های بنیادی از جمله مهم‌ترین دستاوردهای علمی و فناوری انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. کلیدواژه: انقلاب اسلامی، پیشرفت‌های علمی، اختراعات، فناوری نانو، فناوری هسته‌ای، فناوری فضایی، سلول‌های بنیادی.

مقدمه

عقب‌ماندگی علمی و فناوری ایران در دوران ستم‌شاهی، برای ایرانیان با سابقه فرهنگی و تمدنی کهن، بسیار آزاردهنده بود. غلبه بر این عقب‌ماندگی، عبور از مرزهای دانش و دستیابی به پیشرفته‌ترین فناوری‌ها با هدف ایجاد تمدن نوین اسلامی، از آرمان‌های اصیل انقلاب اسلامی است. پیشرفت‌های علمی و دستیابی جمهوری اسلامی به برخی از فناوری‌های نوین در سال‌های اخیر، به گونه‌ای حیرت‌انگیز است که غربی‌ها به شدت نگران شده و یکی از علل تشدید فشارها و کارشکنی‌های آنان بر ایران اسلامی با بهانه‌هایی از جمله موضوع هسته‌ای و رشد موشکی، و تشدید تحریم‌ها و... تلاش می‌کنند تا جلوی پیشرفت‌های ایران را بگیرند. دستاوردهای شگرف زیر می‌تواند تا حدودی نمایان‌گر پیشرفت‌های علمی و فناوری بعد از انقلاب باشد.

۱- از بی‌سوادی اکثریت مردم تا ارتقای سطح علمی جامعه

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به رغم هیاهوی زیادی که در تبلیغ رشد فرهنگی کشور و مبارزه با بی‌سوادی می‌شد، درصد بسیار زیادی از مردم ایران، حتی در شهرها بی‌سوادی بودند؛ به طوری که جمعیتی بالغ بر ۱۴ میلیون ایرانی بی‌سوادی بودند؛ این تعداد بی‌سوادی، بیانگر بی‌سوادی بودن نیمی از مردم ایران بود. پس از پیروزی انقلاب به برکت نهضت سوادآموزی و تلاش‌های فراوان مراکز آموزشی، با وجود جنگ تحمیلی و مشکلات عدیده دیگر برای کشور، میلیون‌ها نفر از کسانی که از نعمت خواندن و نوشتن محروم بودند، باسواد شدند که این موفقیت چشم‌گیری است. بر پایه همین موفقیت‌های چشم‌گیر بود که مرکز فرهنگی سازمان ملل (یونسکو) در سال‌های گذشته، چند بار ایران را به عنوان یکی از

موفق‌ترین کشورهای جهان در مبارزه با بی‌سوادی معرفی کرده است. برای تبیین بهتر نرخ رشد باسوادی و رشد سطح علمی پس از انقلاب، مراجعه به آمارهای معتبر راهگشاست:

الف) افزایش نرخ باسوادی

طبق آمار سال ۱۳۹۵، میزان «باسوادی» جمعیت شش سال به بالای کشور که در سال ۱۳۵۵، از ۲/۴۷٪ فراتر نمی‌رفت، به حدود ۸۸٪ رسیده است.^۱ قبل از انقلاب اسلامی، نزدیک به ۷۰٪ بزرگسالان کشور بی‌سوادی بودند و کمتر از ۴۰٪ کودکان می‌توانستند به مدرسه بروند.^۲

ب) رشد تعداد دانشگاه‌ها و مدارس

تعداد دانشگاه‌های کشور که پیش از انقلاب حدود ۱۵ واحد دانشگاهی بود، امروز به بیش از ۲۶۴۰ واحد رسیده است.^۳ همچنین تعداد مدارس که پیش از انقلاب حدود ۴۷ هزار واحد بود، با رشد حدود پنج برابری، به ۲۲۰ هزار مدرسه رسیده است.^۴

ج) رشد بیست و پنج برابری دانشجویان

رشد کمی دانشجویان کشور یکی دیگر از شاخص‌های توسعه علمی در سال‌های پس از انقلاب است. در حالی که تعداد دانشجویان دانشگاه‌های

1. http://hawzahnews.com/detail/News/460993#_ftn2

۲. محمدباقر حشمت‌زاده، آثار و نتایج اسلامی ایران، ص ۵۵.

۳. پایگاه خبرگزاری ایسنا، تاریخ دسترسی: ۱۰ مرداد ۱۳۹۵، کد خبر: ۹۵۰۵۰۱۰۵۸۳۵.

نشانی: www.isna.ir

۴. شبکه اطلاع‌رسانی راه دانا، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۳/۱۱/۶، شناسه خبر: ۲۲۴۱۷۳.

«مقیاسه وضعیت علمی کشور در دوران پهلوی و پس از انقلاب»، نشانی: www.dana.ir

کشور پیش از انقلاب حداکثر از مرز ۱۵۵ هزار نفر تجاوز نمی‌کرد،^۱ امروز افزون بر چهار میلیون و دویست هزار نفر می‌باشد.^۲ در بسیاری از زمینه‌های علوم تخصصی اصلاً فارغ التحصیل نداشتیم. شاغلین به تحصیل در سال ۵۷ در مقطع کارشناسی ۹۸ هزار دانشجوی، امروز ۲۸۱۹۶۶۲ نفر و در مقطع ارشد (فوق لیسانس) در سال پنجاه و هفت ۶۳۴۰ نفر دانشجوی داشتیم و امروزه ۷۲۰ هزار سالانه فارغ التحصیل داریم؛ در مقطع دکترای حرفه‌ای ۷۲ هزار و در گروه تخصصی ۱۲۵۵ فارغ التحصیل داشتیم و اکنون سالانه ۹۴ هزار، یعنی نزدیک به صد هزار سالانه فارغ التحصیل داریم. اکنون تعداد اعضای هیأت‌های علمی دانشگاه‌های ایران از چهار هزار نفر در ابتدای انقلاب به حدود ۹۰ هزار پژوهشگر و محقق رسیده است.^۳

همچنین تعداد دانش‌آموزان کشور نیز که تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، یعنی سال تحصیلی ۵۶-۵۷، حدود هفت میلیون و هفتصد هزار بود، هم‌اکنون به بیش از ۱۵ میلیون نفر رسیده است.^۴

مقام معظم رهبری درباره‌ی رشد تعداد دانشجویان نسبت به قبل از انقلاب فرمودند: «در زمینه‌ی علم و فناوری، از اوّل انقلاب [تاکنون]، تعداد دانشجویان ۲۵ برابر شده است؛ اوّل انقلاب، همه‌ی دانشجویان کشور

۱. یرواند آبراهامیان، *ایران بین دو انقلاب: از مشروطه تا انقلاب اسلامی*، ص ۳۹۴.
۲. شبکه‌ی اطلاع‌رسانی راه دانا، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۳/۱۱/۶، شناسه‌ی خبر: ۲۲۴۱۷۳، «مقایسه‌ی وضعیت علمی کشور در دوران پهلوی و پس از انقلاب»، نشانی: www.dana.ir
۳. خبرگزاری حوزه: <http://hawzahnews.com> سخنان محمد رضا مخبر دزفولی دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی در همایش مبلغان محرم، ۱۳/۶/۱۳۹۷ش.
۴. شبکه‌ی اطلاع‌رسانی راه دانا، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۳/۱۱/۶، شناسه‌ی خبر: ۲۲۴۱۷۳، «مقایسه‌ی وضعیت علمی کشور در دوران پهلوی و پس از انقلاب»، نشانی: www.dana.ir

دویست و خرده‌ای هزار [نفر] بود، امروز نزدیک پنج میلیون دانشجو در کشور مشغول تحصیل هستند؛ مقالات علمی شانزده برابر [شده]؛ و فعالیت‌های علمی و فناوری فراوان دیگر»^۱.

د) دانشمندان ایرانی برتر جهان

مخبر دزفولی دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی گفت امروز حدود ۲ درصد از تولید علم جهان به کشورمان تعلق دارد و بیش از ۲۰۰ دانشمند ایرانی در سطح دانشمندان برتر جهان هستند و این نشان از شکوفایی استعداد ملی کشور در پرتوی انقلاب اسلامی است.^۲

ه) پژوهش و تحقیق

همچنین مخبر دزفولی گفت: پژوهش و تحقیق مایه تحکیم استقلال کشور است و سال گذشته بیش از ۴۰ فرآورده علمی (پتنت) در جهان ثبت کرده‌ایم. وی افزود: در سال جاری (۹۷) هم تا امروز بیش از ۱۱۵ فرآورده علمی (پتنت) ثبت کرده‌ایم و این روند پرافتخار ادامه دارد.^۳ به طور کلی باید گفت که تعداد پژوهشگران، حجم سرمایه‌گذاری کشور در پژوهش، تعداد مقالات علمی جهانی و مقالات علمی داخلی و تعداد ثبت اختراع به عنوان عوامل مؤثر بر پژوهش رشد روزافزون و قابل ملاحظه داشته و در عرصه‌های داخلی و خارجی شاهد درخشش دانشمندان علمی ایرانی خصوصاً در المپیادهای جهانی هستیم.^۴

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33694>

2. <http://www.tabnak.ir/fa/news/831559>

۳. همان.

۴. روزنامه کیهان ۱۳۸۷/۱۱/۴.

(و) رتبه ایران در تعداد مقالات و ارجاعات علمی (تولید علم)

در دوره پیش از انقلاب اسلامی، انتشار «مقالات علمی» به زبان فارسی و غیرفارسی و عمدتاً به زبان انگلیسی در دانشگاه‌های بزرگ کشور معمول بوده است؛ اما آماری که پایگاه تامسون رویترز (ISI) از میزان تولیدات علمی ایران در این دوره ارائه می‌دهد، بسیار ناچیز است؛^۱ حال آن‌که اکنون «ایران رتبه اول علمی (تعداد مقالات) در منطقه و رتبه شانزدهم را در جهان حائز گردیده است»؛^۲ در حالی که تا قبل از انقلاب اسلامی، در رتبه‌بندی مجلات بین‌المللی (ISI) هیچ جایگاهی نداشت. بنابراین، سهم ایران در تولید علم جهانی از یک صدم درصد در سال ۱۳۵۷، در سال ۱۳۹۵ به ۱/۸۱٪ رسیده است. افزایش ۱۸۰ برابری سهم ایران در تولید علم دنیا و رشد ۵۵ برابری آمار تولید مقاله توسط محققان ایرانی طی سالیان بعد از پیروزی انقلاب، نشان‌دهنده رشد چشم‌گیر این درخت تناور است.

بر همین اساس، طبق آمار ۲۰۱۷م ایران دارای بیشترین ارجاعات علمی با رتبه هفدهمین کشور محسوب شده است.^۳ همین رشد چشم‌گیر تولیدات علمی است که نشریه نیوسایتیست در سال ۲۰۱۰م گزارش داده است: ایران دارای سریع‌ترین نرخ رشد علمی و از پیشروترین کشورهای جهان در تولیدات علمی است. نرخ رشد علمی در ایران ۱۱ برابر میانگین جهانی است. نشریه نیوسایتیست برای این‌که اعتبار لازم برای

۱. خبرگزاری مهر، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۳/۱۱/۲۲، شناسه خبر: ۲۴۹۳۲۷۹، نشانی:

www.mehrnews.com

۲. دانشگاه امام حسین علیه السلام، ایران ۲۰، ص ۷۰.

۳. همان، ص ۷۱.

این گزارش را حفظ کرده باشد، همچون گذشته به آمار و ارقام مستند موجود در پایگاه اطلاعاتی وبسایت علم (Web Of Science) استناد کرده است.^۱

ز) رتبه شانزدهم در ثبت اختراعات

رشد روزافزون و حضور فعال ایران در عرصه‌های علمی به قدری با سرعت و چشم‌گیر است که تا سال ۱۳۹۲ افزون بر ۲۶۱۹۶ اختراع علمی از سوی دانش‌پژوهان جوان ایرانی به ثبت رسیده است که به کسب ۳۶۲ مدال علمی در المپیادهای مهم جهان منجر شده است. بر این اساس، طبق یافته‌های مراکز علم‌سنجی بین‌المللی، رشد علمی ایران با معیار جهانی، تنها طی ۱۲ سال (۱۳۵۷ تا ۱۳۸۷) به ۱۸ برابر رسیده است و از این جهت، ایران سریع‌ترین رشد علمی را در میان کشورهای جهان داشته است.^۲ تعداد اختراعات ثبت‌شده در کشور تا سال ۱۳۹۶ بیش از ۳۰۰ هزار است. بر این اساس ایران هم‌اکنون شانزدهمین کشور دنیا در ثبت اختراعات است.^۳ این در حالی است که طبق اسناد موجود، در رژیم گذشته، اختراع و ابتکار قابل توجهی در ایران به ثبت نرسیده است؛ این وضعیت نشان می‌دهد رژیم وابسته و خودباخته گذشته نه تنها به شکوفایی استعدادهای ملی توجهی نداشت، فقط به مصرف ایده‌ها و الگوهای وارداتی از غرب تکیه می‌کرد. پس از پیروزی انقلاب، اعتماد به

۱. همان، ص ۷۴.

۲. خیرگزاری مهر، تاریخ دسترسی: ۱۳۹۳/۱۱/۲۲، شناسه خبر: ۲۴۹۳۲۷۹، نشانی: www.mehrnews.com

۳. روزنامه همشهری، ۵ تیر ۱۳۹۷، شماره ۷۴۱۵.

نفس، خودباوری، غیرت دینی و ملی، استقلال و خوداتکایی، بازیابی و بازتولید تمدن دیرینه اسلامی و ایرانی، با روحیه انقلابی در جوانان کشور شکوفا شده است.

۲- فناوری نانو

نانوتکنولوژی مطالعه ذرات در مقیاس اتمی برای کنترل آنهاست. هدف اصلی اکثر تحقیقات نانوتکنولوژی شکل‌دهی ترکیبات جدید یا ایجاد تغییراتی در مواد موجود است.

فناوری نانو یکی از معدود فناوری‌هایی است که در دوران پیش از انقلاب اسلامی، حتی در سطح دنیا نیز مطرح نبود؛ اما نکته درخور توجه این است که از زمان ظهور این فناوری در دنیا، جمهوری اسلامی ایران نیز به موقع با فناوری نانو همراه شد و امروزه به درجه‌ای از پیشرفت رسیده که هم‌اکنون ایران ششمین کشور پیشرو دنیا در زمینه تولیدات فناوری نانو است.^۱

علم نانو تحولات بزرگی را در جهان ایجاد کرده و در ایران این نوع علم از جایگاه و موقعیت خوبی برخوردار شده است. با توجه به حوزه‌های کاربرد نانو از قبیل تولید و انباشت دارو، تشخیص بیماری‌ها، سم‌زدایی از آب، افزایش بهره‌وری در کشاورزی، انباشت و نگهداری محصولات کشاورزی و مواد غذایی، کنترل آفات و سالم‌سازی هوا، در آینده آثار این دستاوردها در زندگی مردم قابل لمس خواهد بود. در حال حاضر، ۳۳۰ قلم و محصول در حوزه فناوری نانو ایران تولید شده است که این

۱. دانشگاه امام حسین (ع)، *ایران ۲۰*، ص ۴۷.

محصولات به ۱۵ کشور صادر می‌شود.^۱

۳- فناوری هسته‌ای

در حوزه فناوری هسته‌ای، ایران بعد از پیروزی انقلاب و به خصوص در سال‌های اخیر گام‌های بزرگی برداشته است. در سال ۱۳۵۳ سازمان انرژی اتمی ایران تأسیس شد و قرارداد ساخت نیروگاه اتمی «بوشهر» نیز به امضا رسید. اما از آن زمان تا سال ۱۳۸۱ فعالیت قابل توجهی صورت نگرفت. در ۲۰ بهمن ۱۳۸۱ رئیس‌جمهور وقت کشور خبر از تهیه سوخت هسته‌ای به دست متخصصان ایرانی برای نیروگاه‌های هسته‌ای ایران داد. در فروردین ۱۳۸۵ ایران اسلامی به همت غیور مردانی چون شهید مسعود علی‌محمدی، مجید شهریاری، داریوش رضایی نژاد و مصطفی احمدی روشن، موفق به غنی‌سازی اورانیوم به میزان ۳/۵ درصد شد. در تاریخ ۲۶ بهمن ۱۳۹۰ (۱۵ فوریه ۲۰۱۲) ایران اسلامی موفق به ساخت میله سوخت هسته‌ای ۲۰ درصد غنی‌شده و بارگذاری آن در رآکتور تحقیقاتی ۵۵ مگاواتی شد.

«انرژی هسته‌ای یکی از انواع انرژی‌های موجود در جهان، همانند انرژی آبی، بادی، گاز، نفت، زغال‌سنگ و... است که در مقایسه با انواع انرژی‌های موجود، قدرت بسیار بیشتری دارد و جزو انرژی‌های پایان‌ناپذیر به شمار می‌رود».^۲ پیش‌بینی بحران انرژی و سوخت در دهه‌های آینده و میدان وسیع کاربرد دانش هسته‌ای در تمام علوم روز

۱. سایت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، «کارنامه علمی ایران در قاب انقلاب».

۲۰ بهمن ۱۳۹۵ش، نشانی: www.drt.msrt.ir

۲. محسن نصری، شکوه ملی در فناوری هسته‌ای، ص ۶.

(پزشکی، کشاورزی، مهندسی ساخت و...) از جمله دلایلی است که ضرورت سرمایه‌گذاری در تحقیقات گسترده هسته‌ای را برای کشورها چندبرابر و توجیه‌پذیر می‌نماید. از این رو، نگاهی به تکاپوی منطقه‌ای و بین‌المللی نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها این ضرورت را درک کرده و گام‌های عملی را در تجهیز و دستیابی به این فناوری پاک آغاز کرده‌اند. وجود زیرساخت‌های مناسب برای پیشرفت فناوری هسته‌ای در داخل ایران نیز از مزیت‌هایی است که علاوه بر نیاز کشور، مسئولان را تشویق به تمرکز بر این زمینه علمی کرده است. از این رو، جمهوری اسلامی به رغم تمام سختی‌ها و کارشکنی‌ها به‌ویژه در بعد سیاسی از سوی غرب و دیگر محدودیت‌ها در ابعاد مختلف هسته‌ای اعم از سخت‌افزاری و ساخت تأسیسات ساختمانی، ابزاری و فناوری و هم از حیث نرم‌افزاری و کشف قوانین علمی جدید هسته‌ای، به موفقیت‌ها و پیشرفت‌های قابل توجهی رسیده است. در این زمینه، ایران توانسته است با وجود تحریم‌های شدید آمریکا و کشورهای غربی، چرخه سوخت هسته‌ای را به همّت دانشمندان داخلی به صورت چشم‌گیری افزایش دهد و با کشف و استخراج اورانیوم طبیعی و فناوری آن، بزرگ‌ترین گام‌ها را در زمینه چرخه سوخت هسته‌ای بردارد و با استفاده از دستگاه‌های سانتریفیوژ به غنی‌سازی اورانیوم پردازد. همچنین طراحی رآکتور آب سنگین در اراک و به مرحله نهایی رسیدن نیروگاه اتمی در بوشهر، گام‌های دیگری بود که نشان از توانمندی کشور در این زمینه

دارد.^۱

به هر حال «ایران در دنیا جزو ۱۳ کشور دارنده چرخه سوخت هسته‌ای است که اکتشاف اورانیوم، استخراج، تولید کیک زرد و تبدیل آن به گاز (UF₆) در حوزه تولید سوخت و مجتمع‌های سوخت در آن صورت می‌گیرد. همچنین هم‌اکنون ایران جزو کشورهایی است که توانایی غنی‌سازی اورانیوم دارند: آرژانتین، برزیل، چین، فرانسه، آلمان، هند، ایران، ژاپن، هلند، کره شمالی، پاکستان، روسیه، انگلیس و آمریکا، فهرست کشورهایی است که توانایی غنی‌سازی اورانیوم را دارند».^۲ مقام معظم رهبری درباره پیشرفت‌های چشم‌گیر هسته‌ای می‌فرماید: «در فناوری برتر که در دنیا با افتخار از آن یاد می‌شود، مجبور شدند علی‌رغم همه دشمنی‌ها بگویند ایران جزو ده کشوری است که توانسته چرخه سوخت هسته‌ای تولید کند. این چیز کمی نیست... این پیشرفت‌های مهم به برکت نظام اسلامی به وجود آمده است».^۳ همچنین فرمودند: «آنچه در تبلیغات غربی‌ها - به خصوص آمریکایی‌ها - در مورد انرژی هسته‌ای گفته می‌شود، هدفش این است که ملت ایران را از یک پیشرفت علمی و فناوری محروم کند».^۴

۴- فناوری فضایی

حوزه هوا و فضا (Aerospace) یکی دیگر از حوزه‌هایی است که ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در سال‌های اخیر پیشرفت‌های خیره‌کننده‌ای

۱. پایگاه تبیینی و تحلیلی جریان‌شناسی، سال‌شمار پرونده و فعالیت‌های هسته‌ای ایران، نشانی: www.didban.ir

۲. دانشگاه امام حسین علیه السلام، *ایران ۲۰*، ص ۴۹.

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3186>.

4. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=5207>.

در آن داشته است؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر «بنا به اظهار نظر مؤسسه معتبر جهانی «فوتون»، ایران یکی از قدرتمندترین کشورهای نوظهور در عرصه فناوری هوا و فضا و یازدهمین کشور از نظر توسعه در عرصه فناوری فضایی است. همچنین ایران در جمع یازده کشور دارای فناوری پرتاب ماهواره قرار دارد»^۱.

امروزه در دنیا، ماهواره‌ها «چشم سوم بشر» هستند و کشورهای که از این صنعت بی‌بهره‌اند، «کشورهای کور» نامیده می‌شوند. نخستین پروژه، پرتاب ماهواره «سینا ۱» بود که در ۶ آبان ۱۳۸۴ با کامیابی در مدار زمین قرار داده شد. در سال ۹۱ دانشمندان و متخصصان فضایی کشورمان توانستند با ارسال حیات به فضا و تحقیقات زیستی، موفقیت بزرگی را در زمینه هوافضا برای کشورمان به ارمغان آورند و این موفقیت در سال ۹۲ با پرتاب کاوشگر «پژوهش» حامل دومین میمون فضایی، ادامه یافت و باعث شد جمهوری اسلامی ایران یک گام دیگر به اعزام انسان به فضا نزدیک‌تر شود.^۲ بر اساس گفته رئیس مرکز ملی فضایی ایران (منوچهر منطقی)، ایران در زمینه پرتاب و زیرساخت‌ها و همچنین در بخش‌های نوابری و علوم اکتشافات «رتبه دوم»، در بخش سنجش از راه دور و بخش فناوری‌های ماهواره «رتبه پنجم» را از آن خود کرده است.^۳

۵- فناوری سلول‌های بنیادی

سلول‌های بنیادی، توانایی خودنوسازی (Self Renewing) و تمایز

۱. دانشگاه امام حسین (علیه السلام)، ایران ۲۰، ص ۴۸.

۲. ر.ک: سایت پژوهشگاه هوافضا، نشانی: www.ari.ac.ir

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی بنیاد ملی نخبگان، تاریخ انتشار خبر: ۱۳۹۷/۴/۹، کد خبر:

۷۶۲۶۸، نشانی: www.bmn.ir

(Differentiating) به انواع سلول‌ها از جمله سلول‌های خونی، قلبی، عصبی و غضروفی و بازسازی و ترمیم بافت‌های مختلف آسیب‌دیده بدن را دارند. هم‌اکنون ایران در میان کشورهای متبخر در زمینه تحقیقات سلول‌های بنیادی پرتوان (I.S.P)، جزو ۱۰ کشور برتر جهان و رتبه نخست در منطقه قرار دارد. محققان ایرانی توانسته‌اند با درایت و تلاشی در خور تحسین، پیشرفت‌های خوبی در این زمینه داشته باشند: آنها توانسته‌اند از سلول‌های بنیادی حئی در پیوندهای مغز و استخوان، پوست و ترمیم بافت آسیب‌دیده قلب استفاده کنند. همچنین در پژوهشکده رویان اصفهان، شبیه‌سازی سلول‌های بنیادی انجام شده است. استفاده از این سلول‌ها در پیوند قرینه چشم، تکثیر سلول‌های بنیادی بندناف به منظور درمان سرطان یا صدمات بافت قلب، عصب و سلول‌های استخوانی، ترمیم ضایعات نخاعی، شبیه‌سازی و تولید سلول‌های بنیادی جنین، از جمله دستاوردهای بزرگ کشور ما در عرصه فناوری‌های نوین است. هم‌اکنون سلول‌های بنیادین جنینی و علم شبیه‌سازی نیز در کشور به دانشی بومی تبدیل شده است و شبیه‌سازی حیواناتی چون بز، گوسفند و گوساله در سال‌های اخیر باعث شده ایران در زمینه سلول‌های بنیادی در جمع کشورهای مطرح این حوزه قرار بگیرد.^۱

افزون بر آنچه گذشت، ورود موفقیت‌آمیز و هم‌زمان ایران با سایر کشورهای پیشرفته به عرصه علوم جدید مانند لیزر، میکرو الکترونیک، ورود به علم ساخت ربات و کسب موفقیت‌های جهانی در مسابقات رباتیک، توسعه سخت‌افزاری و ساخت ابررایانه، توسعه نرم‌افزاری و بهره‌برداری گسترده از علوم رایانه‌ای، کسب رتبه ۱۳ جهانی در زیست

فناوری و رتبه اول در منطقه، کسب رتبه ۱۷ در فناوری ارتباطات با ۴۲ میلیون کاربر اینترنتی و رتبه نهم در عرضه خدمات اینترنتی و کسب رتبه ۲۲ در عرضه تلفن همراه با ۷۴ میلیون دارنده در کشور^۱، بخش دیگری از دستاوردهای علمی در خور تحسین انقلاب اسلامی است که سابقه قبلی نداشته است.

نتیجه گیری

از جمله مؤلفه‌های مهم در ارزیابی قدرت کشورها، علم و فناوری پیشرفته است. خوشبختانه جمهوری اسلامی ایران به‌رغم تمامی موانع و محدودیت‌ها، در این زمینه نیز دارای توانمندی قابل ملاحظه‌ای است. امروزه با گذشت چهار دهه، به برکت انقلاب جهشی بزرگ در حوزه علم و فناوری و پژوهش در کشور ایجاد شده است و قله‌های افتخاری که تا پیش از این، در انحصار چند کشور پیشرفته بود، در تصرف جوانان نخبه و انقلابی ایران اسلامی است. موفقیت‌ها و پیشرفت‌های به دست آمده از دانشمندان و مراکز علمی ایران طی این چهل سال به قدری مهم و ارزشمند است که با هیچ دوره تاریخی قابل قیاس نیست.

---

۱. دانشگاه امام حسین علیه السلام، ایران ۲۰، ص ۴۴، ۴۵، ۴۶ و ۵۱.

دستاوردهای بهداشتی و پزشکی

چکیده

نوشتار حاضر با مراجعه به آمار و گزارش‌های نهادهای معتبر مرتبط، در صدد تبیین مهم‌ترین دستاوردهای بهداشتی و پزشکی انقلاب اسلامی است. انقلاب در زمانی به پیروزی رسید که ایران با حدود ۳۶ میلیون جمعیت، نیازمند ورود پزشک از خارج بود، اکنون با جمعیتی بیش از دو برابر، پزشک مازاد دارد و خود به دیگر کشورها پزشک صادر می‌کند. امروزه ایران به یکی از قطب‌های تحقیقات، فناوری، سلامت، آموزش بهداشت و پزشک در منطقه تبدیل شده است و در بسیاری از عرصه‌های پزشکی و بهداشتی در رده‌های بالای جهانی قرار دارد. همچنین دستیابی به دانش کشت سلولهای بنیادین، قرار گرفتن در ردیف کشورهای برتر پیوند کلیه و درمان بیماری‌های چشمی، کسب تجارب ارزشمند برای مقابله با انواع عوارض و بیماری‌های ناشی از عوامل شیمیائی، بخشی از مهم‌ترین دستاوردهای نوین بخش پزشکی کشور است. کلیدواژه: انقلاب اسلامی، پیشرفت‌های پزشکی، بهداشت، صنعت دارو، درمان.

مقدمه

مقایسه ایران قبل و بعد از انقلاب، می‌تواند واقعیت‌های مهمی را برای

نسل‌های پس از انقلاب آشکار کند؛ زیرا انقلاب اسلامی دگرگونی‌های بزرگ و بنیادی در ایران و کشورهای منطقه به وجود آورده است. از این رو، امام راحل علیه‌السلام انقلاب اسلامی را «اعجاز بزرگ قرن»^۱ خواند و از آن به عنوان «پیروزی بی‌نظیر»^۲ یاد کرد.

با توجه به حجمه‌های مختلفی که به کشور وارد می‌شود، اهمیت تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی از بایسته‌ها است. در این نوشتار بر آنیم که برخی از دستاوردهای انقلاب اسلامی در حوزه پزشکی و سلامت را بررسی کنیم.

۱- وضعیت پزشکی و سلامت کشور

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای پزشکی ایران بعد از انقلاب اسلامی، جایگاه مطلوب جامعه پزشکی ایران است؛ این در حالی است که قبل از انقلاب اسلامی، موانع و مشکلات زیادی در این زمینه وجود داشته است، به گونه‌ای که حتی قبل از انقلاب، شهرهای بزرگ مشکل کمبود پزشک داشت. معاون برنامه‌ریزی راهبردی وزارت بهداشت گفت: در چهار دهه اخیر اتفاقات مهمی در حوزه سلامت رخ داده است؛ این در حالی است که پیش از پیروزی انقلاب اسلامی چالش‌های زیادی در این حوزه وجود داشت. وی افزود پیش از پیروزی انقلاب شاهد شیوع بیماری‌های مختلف به ویژه بیماری‌های عفونی بودیم؛ به طوری که بیماری تراخم که از طریق حشرات منتقل می‌شد در کشور شایع بود و

۱. صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۷۷.

۲. همان.

منجر به نابینایی افراد می‌شد. شرایط درباره این بیماری به گونه‌ای بود که حتی هندوستان در مرزهای ایران قرنطینه ایجاد کرده بود. همچنین عده زیادی از مردم به دلیل شیوع بیماری‌های عفونی از بین می‌رفتند.^۱

یکی از عوامل این مشکلات، کمبود یا عدم تخصص پزشک بود. از این رو، از پزشکان کشورهای دیگر، مانند هند، بنگلادش و پاکستان استفاده می‌شد؛ اما با پیروزی انقلاب اسلامی، وضعیت پزشکی کشور دگرگون شد، یعنی با گسترش دانشکده‌های پزشکی و رشد کمی و کیفی پزشکی و نیروهای انسانی در حوزه‌های مختلف پزشکی و بهداشت، نیازها برطرف شد. از این رو، امروزه ایران به یکی از قطب‌های تحقیقات، فناوری، سلامت، آموزش بهداشت و پزشک در منطقه تبدیل شده است و در بسیاری از عرصه‌های پزشکی و بهداشتی در رده‌های بالای جهانی قرار دارد. صندوق کودکان سازمان ملل (یونیسف) نیز در گزارشی سیستم مراقبت‌های اولیه ایران را ستوده است: «ایران در سه دهه گذشته سیاست‌هایی را به‌منظور برطرف کردن نیازهای مردم در سطح کشور در پی گرفته است؛ ایران از زمان انقلاب اسلامی تاکنون شبکه بهداشتی را در تمام کشور و در هر شهر و روستا گسترده کرده است؛ ایران شاخص‌های بهداشتی خوبی دارد؛ بیش از ۸۵ درصد از جمعیت روستایی و مناطق محروم ایران، به خدمات مراقبت‌های اولیه دسترسی دارند». این سازمان در ادامه گزارش خود به وضعیت بهداشت و درمان ایران می‌پردازد و می‌نویسد: «شاخص‌های بهداشت و درمان در جمهوری اسلامی در چهل سال گذشته، بهبود فزاینده یافته است و در حال حاضر از میانگین‌های منطقه‌ای آن بالاتر است. با توجه به گسترش خانه‌های

بهداشت در سراسر کشور، این شاخص‌ها در مناطق شهری و روستایی ایران، با یکدیگر برابر است.^۱

۲- بهبود وضع بهداشت

در سال ۵۵ فقط ۵۱ درصد مردم ایران به آب بهداشتی سالم دسترسی داشتند. در همان زمان این رقم برای کشور ترکیه، الجزایر و لیبی به ترتیب ۶۸، ۷۷ و ۸۷ درصد بوده و در کشورهای توسعه‌یافته نیز این میزان نزدیک به ۱۰۰ درصد بوده است. بر اساس گزارش بانک جهانی، در حال حاضر ۹۰ درصد مردم ایران به آب سالم و بهداشتی دسترسی دارند. پس از ایران، کشورهایمانند مکزیک با ۸۵ درصد، چین ۷۷ درصد، روسیه ۷۲ درصد، اندونزی ۶۱ درصد، هند ۴۰ درصد، نیجریه با ۲۹ درصد و سودان جنوبی با ۷ درصد قرار گرفته‌اند.^۲

سایت المانیتور در گزارشی می‌نویسد: «ایران بعد از انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ میلادی تاکنون گام‌های قابل‌ستایشی را در بسیاری از حوزه‌ها برداشته است. از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۲، شاخص توسعه انسانی که به بررسی طول عمر، دسترسی به آموزش و استانداردهای زندگی می‌پردازد، در ایران رشد ۶۷ درصدی را تجربه کرده است که این میزان دو برابر میانگین جهانی است؛ دسترسی به برق، آبلوله‌کشی، دسترسی به مراکز بهداشتی، بهبود قابل‌توجهی یافته است.»^۳

۳- تأسیس خانه‌های بهداشت

طرح گسترش شبکه‌های بهداشتی در سال‌های دهه ۶۰ از سوی دکتر

1. <http://hawzahnews.com/detail/News/460996>

۲. خبرگزاری فارس، تاریخ: ۱۳۹۷/۳/۲۰.

3. <http://hawzahnews.com/detail/News/460996>

حسین ملک افضلی معاون وقت وزیر بهداشتی پایه‌گذاری شد. با تأسیس خانه‌های بهداشت، مراقبت‌های بهداشتی و درمانی در مناطق روستایی به بهورزانی سپرده شد که افرادی از همان منطقه با تحصیلات دیپلم و آموزش‌های اولیه بهداشتی و درمانی بودند. اکنون بیش از ۱۸ هزار خانه بهداشت و ۳۵ هزار بهورز در سراسر کشور وجود دارد که اساسی‌ترین خدمات بهداشتی را به محروم‌ترین و دورافتاده‌ترین روستاهای کشور می‌دهند. اکنون به دلیل وجود خانه‌های بهداشت، ۲۵ مرگ در یک هزار تولد زنده وجود دارد. با وجود این که سواد بهورزان از پزشکان کمتر بود، به دلیل دسترسی بیشتر مردم به خدمات بهداشتی، پیشگیری، واکسیناسیون و مراقبت‌های مادر و کودک، اثربخشی خدمات بهورزان به مراتب بیشتر از پزشکان بود.^۱

۴- آمار پزشکان و متخصصان

یکی از دستاوردهای مهم حوزه پزشکی، رشد پزشکان و متخصصان است؛ چنان‌که پیش از انقلاب اسلامی در کل کشور، تنها ۵ هزار و ۸۹۰ متخصص وجود داشت که ۶۸ درصد آنان در تهران بودند، اما در حال حاضر بر اساس آمار نظام پزشکی، ۷۸ هزار نفر پزشک عمومی، ۳۶ هزار نفر پزشک متخصص و فوق تخصص، ۲۴ هزار نفر دندانپزشک عمومی، ۲ هزار نفر دندانپزشک متخصص، ۱۹ هزار نفر دکتری داروسازی، یک هزار و ۲۰۰ نفر دکتری علوم آزمایشگاهی، ۳۵ هزار نفر ماما و ۱۵ هزار نفر گروه‌های پروانه‌دار داریم. همچنین در حال حاضر، معادل ۳۰ هزار نفر دانشجوی در رشته دکتری پزشکی عمومی در حال تحصیل هستند و

۱. خبرگزاری مهر، کد خبر: ۸۲۴۹۲۵، تاریخ: ۱۳۸۷/۱۱/۱۵.

پیش‌بینی می‌شود حدود ۴ هزار نفر سالانه به جمعیت پزشکان عمومی اضافه شود. از سوی دیگر، حدود ۱۰ هزار نفر از جمعیت پزشکان عمومی کشور در حال گذران تحصیلات تکمیلی در رشته‌های تخصصی هستند.^۱ بر این اساس، ظرفیت جامعه و حوزه پزشکی ما بسیار است. هم‌اکنون به پشتوانه انقلاب اسلامی و حمایت‌های رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، در کشور هر ساله بیش از ۴ الی ۵ هزار پزشک در رشته‌های مختلف علوم پزشکی فارغ‌التحصیل و جذب سیستم بهداشت و درمان می‌شوند که این آمار در مقایسه با قبل از انقلاب، افزایشی ۱۵ برابری داشته است.^۲

علم پزشکی در جمهوری اسلامی ایران خصوصاً در حوزه‌هایی، چون سلول‌های بنیادین، ترمیم ضایعات نخاعی، تولید داروهای راهبردی، شبیه‌سازی حیوانات و ... پیشرفت‌های چشمگیری داشته و توانسته رتبه نخست منطقه در تولیدات علمی پزشکی و رتبه ۱۷ جهانی را به خود اختصاص دهد.^۳

۵- دستاوردهای صنعت دارویی

صنعت دارویی کشور سابقه ۸۰ ساله دارد، اما شکوفایی این صنعت پس از انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس اتفاق افتاد و با تأسیس ۵ تا ۶ کارخانه مهم داروسازی، پس از دو دهه، صنعت دارویی ایران به حوزه تولید داروهای بیوتکنولوژیک وارد و فرآورده‌های بیوتکنولوژیک مورد نیاز بیماران خاص تولید شد؛ تا جایی که اکنون ۳۴ داروی بیوتکنولوژیک

1. <https://www.mehrnews.com/news/3898873>

2. <http://www.tahlileiran.ir/a/45920.html>

3. <http://farhangesadid.ir/fa/news/663>

تمام ایرانی در کشور تولید می‌شود.^۱ همچنین داروسازان کشور با همت و تلاش، به فناوری تولید داروهای همچون داروی نوترکیب فاکتور ۸ برای درمان بیماری‌های خونی، هموفیلی و داروی تراستوزومپ، هرسپیتین برای درمان سرطان سینه، واکسن هموفیلوس آنفولانزا برای پیشگیری از مننژیت اطفال داروی نوترکیب FSH برای درمان ناباروری، داروی هورمونی سینیپار (PTH) برای درمان اختلال غدد پاراتیروئید، پک GCSF برای پیوند مغز استخوان و خون‌سازی در بدن بیماران پس از شیمی‌درمانی، اتانرسپت برای درمان تورم مفاصل و داروی هورمونی لوپروولاید برای درمان سرطان پروستات و ریه و وارفارین به عنوان رقیق‌کننده خون در این دو سال اخیر دست یافته‌اند.^۲

۶- پیشرفت‌های علمی پزشکی

زیست‌فناوری به عنوان یکی از حوزه‌های مهم فناوری در یک دهه اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است و با ورود آن به دانشگاه‌ها، محققان ایرانی با وجود جدید بودن آن، توانستند در مدت کوتاهی به دستاوردهای خوبی برسند. کسب رتبه نخست تولید واکسن و سرم در خاورمیانه از طریق تولید بیش از ۳ میلیارد دُز واکسن انسانی و دامی در ۶۵ نوع مختلف، بخشی از دستاوردهای محققان در زیست‌فناوری است. پیشرفت‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه سلول‌های بنیادی و طب بازساختی با وجود نوظهور بودن این حوزه، نشان‌دهنده توانایی بالای محققان ایرانی در این حوزه است که با توجه به توانمندی دانش

---

1. <https://www.mehrnews.com/news/3898873>

2. <http://farhangesadid.ir/fa/news/63533>

آموختگان رشته‌های زیست‌فناوری و پزشکی و به‌کارگیری این دانش، توانسته‌اند در زمینه فناوری و تحقیقات سلول‌های بنیادی، در زمره ۱۰ کشور برتر جهان قرار گیرند. محققان ایرانی توانسته‌اند از سلول‌های بنیادی حتی در پیوندهای مغز و استخوان، پوست و ترمیم بافت آسیب دیده قلب استفاده کنند و همچنین شبیه‌سازی سلول‌های بنیادی را به انجام برسانند. استفاده از سلول‌های بنیادی در پیوند قرنیه چشم، تزریق PRP، تکثیر سلول‌های بنیادی بندناف به منظور درمان سرطان یا صدمات بافت قلب و عصب و سلول‌های استخوانی، ترمیم ضایعات نخاعی، شبیه‌سازی و تولید سلول‌های بنیادی جنین، از جمله دستاوردهای بزرگ کشور در عرصه این فناوری‌ها است.^۱

پژوهشگران دانش پزشکی موفقیت‌های بسیار زیادی را در بخش‌های مختلف مانند جراحی‌های قلب، کلیه، چشم و روش‌های نوین به دست آورده‌اند که با استفاده از علوم میان‌رشته‌ای دیگر مانند مهندسی بافت، علوم پایه و سایر حوزه‌های مؤثر در این بخش، توانسته‌اند به تولیداتی در علوم پزشکی نایل شوند که برخی از آن‌ها در دنیا انحصاری است.^۲ همچنین ایران در زمینه پیوند مغز استخوان، دومین کشور پس از ایتالیا (از نظر تعداد پیوند) در جهان است. به گونه‌ای که از ۲۶ سال پیش تاکنون بیش از ۵ هزار و ۳۷۳ مورد پیوند سلول‌های بنیادی خون و مغز استخوان، تنها در بیمارستان شریعتی تهران انجام شده است و سالانه به طور میانگین ۷۰۰ پیوند در ایران صورت می‌گیرد.^۳

1. <https://www.mehrnews.com/news/3898873>

۲. شبکه اطلاع رسانی دانا، کد خبر ۱۰۲۷۴۷۵، تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۱۱/۱۵.

3. <https://www.mehrnews.com/news/3898873>

۷- درمان بیماران خارجی

جمهوری اسلامی موفق شده است در عرصه‌های پزشکی، بیماران خارج از کشور را نیز درمان کند، این در حالی است که ایران در عرضه خدمات پزشکی در وضعیت تحریم است؛ البته گفتنی است که نه تنها این تحریم‌ها آسیب جدی به حوزه پزشکی وارد نکرده، بلکه هم‌اکنون زمینه حضور بیماران خارجی برای درمان به خصوص جراحی‌های پیچیده و غامض، در کشور فراهم شده است؛ به عنوان مثال هم‌اکنون تعداد زیادی از شهروندان عراقی به منظور دریافت خدمات پیچیده پزشکی به کشور ما مراجعه می‌کنند. همچنین برخی بیمارستان‌های دولتی و خصوصی، میزبان بیمارانی از منطقه شمال دریای خزر هستند.

۸- افزایش امید به زندگی

یکی از دستاوردهای مهم بهداشتی و پزشکی، افزایش امید به زندگی است. طبق اطلاعات رسمی، امید به زندگی در زنان به طور متوسط ۷۹٫۳ سال و در یک بررسی دیگر ۸۰٫۴ سال و در مردان هم در یک بررسی ۷۴٫۲ و در بررسی دیگر ۷۶٫۳ است که در مقایسه با سال ۵۷ افزایش داشته است. به گفته کارشناسان حوزه سلامت و پزشکی، میزان امید به زندگی در ایران در سال‌های پیش از انقلاب، ۵۷ سال بوده است؛ در حالی که میزان آن در بسیاری از کشورها مانند آمریکا و انگلیس ۷۲ سال در ژاپن ۷۴ سال، در اتحاد جماهیر شوروی ۶۸ سال و در کوبا ۷۰ سال بوده است. بنابراین، بر اساس این آمار، شاخص امید به زندگی ایران در

آن زمان، وضعیت چندان مناسبی نداشته است.^۱ این در حالی است که بعد از انقلاب اسلامی امید به زندگی با رشد ۱۰ الی ۲۰ سال به بیش از ۷۰ سال افزایش یافته است.^۲

۹- کاهش مرگ و میر

در سال‌های قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، بروز بیماری‌های واگیر از مسائل اصلی کشور بود و قسمت عمده مرگ و میرها در کشور ناشی از بیماری‌های واگیر و بیماری‌های ناشی از زایمان، حاملگی و... بود. بدیهی است ادامه چنین مسائلی می‌توانست عوارض وحشتناکی در پی داشته باشد.

همچنین میزان مرگ و میر کودکان زیر یک‌سال در ایران در سال‌های پیش از انقلاب، سالانه ۱۰۲ کودک زیر یک‌سال در هر ۱۰۰۰ کودک بود که آمار وحشتناکی بوده است؛ یعنی در آن زمان، از هر ۱۰ کودک ایرانی که متولد می‌شدند، یک کودک زیر یک‌سال فوت می‌کرد. در زمینه مرگ و میر کودکان کمتر از یک‌سال و امید به زندگی، وضعیت ایران حتی در بین کشورهای کمتر توسعه یافته نیز نامناسب بود.

در آن زمان، میزان مرگ و میر نوزادان زیر پنج سال ۱۷۴ در هر ۱۰۰۰ نفر بود؛ یعنی از هر پنج کودک ایرانی یک نفرشان تا پنج سالگی فوت می‌کرد. در حالی که اکنون خوشبختانه این رقم به ۱۵/۶ کاهش یافته که رقم بسیار مهمی است.

طبق گزارش بانک جهانی در سال ۱۹۹۰، تعداد مرگ و میر کودکان ۲۰۱۶ نفر و در سال ۲۰۱۵، تعداد مرگ و میر ۲۵ نفر بوده است؛ و ایران رتبه

۱. خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا)، کد خبر: ۹۵۱۱۱۴۰۹۸۴۰. تاریخ: ۹۶/۲/۱

2. <http://www.tahlileiran.ir/a/45920.html>

یازدهم نسبت به کاهش مرگ‌ومیر کودکان از ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۵ کسب کرده است.^۱

۱۰- افزایش تخت‌های بیمارستانی

بر اساس آمار رسمی که در سال ۵۵ وجود داشته، با توجه به جمعیت ایران در آن سال ۱/۵ تخت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت داشتیم که این تعداد تا سال ۹۱ تقریباً به همین صورت تداوم یافته است. بر این اساس، ساخت تخت‌هایمان فقط در حد رشد جمعیت تکافو می‌کرد.^۲ برخی از گزارش‌ها نیز حاکی است که هم‌اکنون به ازای هر هزار نفر حدود ۱/۰۳ تخت بیمارستانی در کشور داریم که حدود ۱۲۰ هزار و ۶۱۲ تخت بیمارستانی می‌شود و بر اساس سند ملی درمان ایران، تا سال ۱۴۰۴ حدود ۷۳ هزار تخت بیمارستانی جدید با تعرفه دولتی و حدود ۴۰ هزار تخت بیمارستانی جدید با تعرفه خصوصی به این تعداد اضافه می‌شود.^۳

۱۱- سایر نوآوری‌ها و اختراعات پزشکی

الف) تولید سلول‌های بنیادی

پژوهشکده رویان در سال ۸۰ با تلاش‌های مرحوم دکتر سعید کاظمی آشتیانی و همکارانش به عرصه تحقیقات سلول‌های بنیادی وارد شد که این تحقیقات در سال ۱۳۸۲ به نتیجه رسید و پژوهشکده رویان با تولید رده سلول‌های بنیادی جنینی، نام ایران را در بین ۱۰ کشور برتر دنیا که به

۱. دانشگاه امام حسین (علیه السلام)، ایران ۲۰، ص ۱۹.

۲. خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا)، کد خبر: ۹۵۱۱۱۴۰۹۸۴۰، تاریخ: ۱۳۹۵/۱۱/۱۵.

۳. خبرگزاری ایرنا، کد خبر: ۸۲۶۴۹۴۳۰ (۶۱۴۵۴۵۶)، تاریخ: ۱۳۹۶/۶/۱۸.

این فناوری دست یافته‌اند، قرار داد. ایران بعد از کشورهای آمریکا، استرالیا، سوئد، انگلیس، هندوستان، کره جنوبی، ژاپن و سنگاپور، موفق به تولید این سلول‌ها شده است.

مقام معظم رهبری فرمود: «خوب است شما بدانید که در بعضی از بخش‌های بسیار حساس علمی کشور ما کارهایی شده که هنوز در دنیا صورت نگرفته است. در فناوری تولید سلول‌های بنیادی - است - که ، یک مشت جوان ... در تهران هستند، فعالیت می‌کنند. اینها همت کردند و رفتند از دیگران یاد گرفتند؛ خودشان هم فکر کردند، سرمایه‌گذاری فکری کردند و توانستند کلید تولید و انجماد و حفظ و کاشت سلول‌های بنیادی را به دست بیاورند. امروز این‌ها برای اولین بار در ایران سلول‌های بنیادی انسولین‌ساز را تولید کرده‌اند که در دنیا هنوز تولید نشده است»^۱

ب) تزریق سلول‌های شوآن برای ترمیم آسیب‌های نخاعی

پروژه تزریق سلول‌های شوآن برای ترمیم آسیب‌های نخاعی به عنوان یک درمان بی‌خطر، برای نخستین بار در جهان از سوی پژوهشگران ایرانی اعلام شد و نتایج بالینی این تحقیق پس از ۱۰ سال به اطلاع عموم رسید. برای این‌که درمان با تزریق سلول‌های شوآن به بیماران آسیب نخاعی موفقیت‌آمیز باشد، بیمار آسیب نخاعی نباید بالای ۵۰ سال باشد، ضایعه نخاعی دچار عفونت خاصی نباشد و علائم نورولوژیک محدودی در ناحیه ضایعه وجود داشته باشد. دکتر امامی رضوی، معاون درمان وزارت بهداشت وقت گفت: مرکز تحقیقات ضایعات نخاعی دانشگاه علوم پزشکی تهران در حال انجام کار تحقیقاتی بر روی سه پروژه به نام‌های

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3243>

تزریق سلول‌های شوآن و تزریق سلول‌های بنیادی و سلول‌های حس بویایی می‌باشد.^۱

روش تزریق سلول‌های شوآن به بیماران آسیب نخاعی، یک روش ابتکاری و نوین است که برای اولین بار از سوی دانشمندان ایرانی با موفقیت انجام گرفته است. در دو کشور روسیه و چین از سلول‌های بنیادی برای درمان آسیب نخاعی استفاده شده است، اما روش ایران در تزریق سلول‌های شوآن به بیماران آسیب نخاعی تاکنون بر روی چند بیمار داوطلب انجام شده و موفقیت‌آمیز بوده است. در خصوص تزریق سلول‌های شوآن، پروژه با موفقیت نسبی انجام شده است و چون پروژه به صورت تحقیقاتی در حال انجام است، به طور قطعی نمی‌توان موفقیت آن را اعلام کرد.^۲

ج) تولید دستگاه شتاب‌دهنده خطی

دستگاه شتاب‌دهنده خطی ایرانی برای تشخیص و درمان سرطان در کشور ساخته شده است. این دستگاه در درمان بیماران سرطانی و در حوزه رادیوتراپی کاربرد دارد. این دستگاه از انتشار یافتن اشعه به بافت‌های دیگر جلوگیری می‌کند، و کیفیت و دقت را با هم داراست و از خروج ارز نیز جلوگیری می‌کند.

این دستگاه را وزارت بهداشت تحت حمایت ویژه خود قرار داده است تا بتواند به تولید انبوه برسد؛ البته این دستگاه قبلاً تحریم شده بود.^۳

---

۱ باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر: ۴۲۶۴۸۳۴، تاریخ: ۱۳۹۱/۱۱/۲۲.

۲ همان.

۳ باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر: ۶۶۳۶۵۶۷، تاریخ: ۱۳۹۷/۵/۲۷.

(د) تولید داروی زخم بیماران دیابتی

محققان ایرانی برای اولین بار در جهان، موفق به تولید دارویی به نام آنژی پارس برای درمان زخم بیماران دیابتی شده‌اند. این دارو یک داروی گیاهی است که طی یک پروژه ۷ ساله ساخته شده است و پس از طی مراحل آزمایش بر حیوان و آزمایش‌های بالینی بر روی انسان، تأییدیه وزارت بهداشت را اخذ کرد. داروی آنژی پارس در ۳ نوع کپسول، آمپول و پماد عرضه می‌شود و کارآزمایی‌های بالینی آن نشان داده است که مصرف آن در یک دوره دو ماهه بین ۵۷ تا ۸۸ درصد بهبودی زخم پای دیابتی را باعث می‌شود.^۱

(ه) تولید داروی گیاهی درمان ایدز

برای اولین بار در دنیا در ایران برای درمان ایدز، یک داروی تعدیل‌کننده ایمنی با نام آیمود ساخته شد. این دارو در سال ۱۳۸۴ توسط پژوهشگران ایرانی ساخته شد و پس از ثبت جهانی در اسفند ۱۳۸۵، همان سال رونمایی شد.

(و) نانوکریستال‌های مؤثر در ترمیم بافت‌های آسیب‌دیده داخل بدن

تولید نانوکریستال‌های جدید برای ترمیم بافت، ایجاد نانوفنجان‌هایی برای دارورسانی و درمان سل مقاوم، به کمک نانوکریستال‌ها، از جمله دستاوردهای مهم کشور در حوزه مهندسی بافت است. نانوکریستال‌هایی که محققان ایرانی به آن دست پیدا کرده‌اند، موجب تکامل بافت، رشد و جذب سلول‌ها به شکل طبیعی خواهد شد و به طور همزمان داربست و سلول‌های سوارشده بر آن به صورت بیولوژیکی رشد

۱. پایگاه خبری فردا نیوز، کد خبر: ۴۵۳۱۶، تاریخ: ۱۳۸۶/۱۱/۱۲.

می‌کند. ایجاد نانوفنجان‌هایی برای دارورسانی نیز از سوی محققان ایرانی محقق شد.

نانوفنجان‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که غشاهای بیولوژیک بر روی آن ساخته شده است و در بخش ضخیم آن، این توانایی وجود دارد که داروهای مورد نظر را بر روی آن سوار کرده و به سلول هدف مورد نیاز ارسال می‌شود تا ضمن اتصال به آن بتواند عملکرد دارویی خود را به انجام برساند. محققان دانشگاهی همچنین توانستند با تغییر باکتری سل مقاوم به درمان، به کمک نانوکریستال یک زائده به آن بچسبانند و آن باکتری را از بین ببرند.^۱

نتیجه‌گیری

بهبود وضع بهداشت و سلامت، یکی از شاخص‌های توسعه کشورها است و ایران اسلامی به برکت انقلاب اسلامی از پیشتازان ارتقای شاخص‌های سلامتی در منطقه به شمار می‌رود، به گونه‌ای که پیشرفت‌ها و دستاوردهای انقلاب در حوزه سلامت، با قبل از انقلاب قابل مقایسه نیست.

کسب رتبه نخست تولید دارو در سطح خاورمیانه، پیشرفت در حوزه تخصص‌های جراحی و ابداع روشهای جدید درمانی، ریشه کن کردن بعضی از بیماریها، بهبود وضعیت درمانی، تأسیس و گسترش مراکز علمی- پژوهشی مورد نیاز جامعه، همچنین دستیابی به دانش کشت سلول‌های بنیادین، قرار گرفتن در ردیف کشورهای برتر پیوند کلیه و

---

۱. باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر ۴۲۶۶۸۳، ۱۳۹۱/۱۱/۱۰.

درمان بیماری‌های چشمی، توسعه بهداشتی کشور و موفقیت در اولویت به پیشگیری بر درمان و در نهایت افزایش امید به زندگی، از دستاوردهای چشمگیر پزشکی بعد از انقلاب است.

دستاوردهای سیاسی و بین‌المللی

چکیده

نوشتار حاضر مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی در حوزه سیاسی و بین‌المللی را بررسی کرده و در حد امکان به مقایسه آنها با وضعیت پیش از انقلاب اسلامی پرداخته است. پیش از انقلاب اسلامی، ایران نه تنها در نظام بین‌الملل فاقد هرگونه نقش اساسی بود، بلکه به دلیل دخالت آشکار دولت‌های غربی و شرقی در امور مهمی مانند عزل و نصب شاهان از جمله پهلوی اول و دوم، حتی برای تصمیم‌گیری در باره امور داخلی خود نیز اختیاری نداشت. اصلی‌ترین دستاوردهای سیاسی و بین‌المللی انقلاب اسلامی، دستیابی به استقلال سیاسی و نفی هرگونه سلطه بیگانگان، تأسیس نظام اسلامی، مردم‌سالاری دینی، ارتقای آگاهی سیاسی، رشد سیاسی مطبوعات و رسانه‌های جمعی، تقریب امت اسلامی، رواج احزاب و تشکل‌های سیاسی، استکبارستیزی و تحقیر آمریکا و... بوده است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، دستاوردهای سیاسی، دستاوردهای بین‌المللی، استقلال مردم‌سالاری دینی، استکبارستیزی.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران که تبلور اراده ملت ایران برای احیای ارزش‌های دینی و الهی است، به دلیل ماهیت دینی‌اش، از همان ابتدای شکل‌گیری، با واکنش منفی دنیای استکبار روبه‌رو شد؛ به گونه‌ای که با ترفندهای گوناگون از جمله جنگ تحمیلی هشت‌ساله، تحریم‌های همه‌جانبه، ترور، قتل و ناامنی، در پی به زانو درآوردن آن برآمدند. با وجود این، با غلبه بر این ترفندها که به طور مستقیم و غیرمستقیم با اراده استکبار جهانی اعمال شد، اینک پس از گذشت چهار دهه از عمر انقلاب اسلامی، بازخوانی دستاوردهای آن برای آشنایی بیشتر بخش‌های گوناگون جامعه و شناسایی ضعف‌ها و قوت‌های مسیر طی شده، امری بایسته است.

وضعیت سیاسی کشور قبل از انقلاب اسلامی

برای درک بهتر دستاوردهای سیاسی کشور، لازم است ابتدا مروری بر شرایط سیاسی کشور قبل از وقوع انقلاب اسلامی داشته باشیم تا بر اساس آن، بتوان قضاوت دقیق‌تری از عظمت دستاوردهای انقلاب اسلامی داشت. تا قبل از انقلاب اسلامی، ایران کشوری بود که نه تنها درباره نظام بین‌المللی هیچ‌گونه نقشی بر عهده نداشت، بلکه با دخالت علنی دولت‌های غربی و شرقی در امور مهمی مانند عزل و نصب شاهان، از جمله پهلوی اول و دوم، حتی امکان تصمیم‌گیری در اداره امور داخلی خود را نیز نداشت. ملاحظه تاریخ سیاسی کشور از دوره قاجار تا پهلوی نشان می‌دهد که بیگانگان به طور مستقیم، در امور جاری کشور دخالت داشتند و تمشیت امور آن با خواست و اراده آنان رقم می‌خورد. چنان‌که ناصرالدین‌شاه قاجار از دخالت دولت‌های روسیه و انگلیس در امور کشور حتی برای مسافرت به شمال و جنوب کشور ابراز نگرانی می‌کرد؛

رضاشاه پهلوی با ارادهٔ بیگانگان به قدرت نشست و با همان ارادهٔ مجبور به ترک کشور شد و بقای محمدرضاشاه بر اریکهٔ قدرت نیز تنها با دخالت مستقیم دولت ایالات متحده در کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ میسر شد. دخالت‌های تحقیرآمیز دولت ایالات متحده در امور کشور، از جمله تحمیل قانون کاپیتولاسیون و یا کودتای ۲۸ مرداد سال ۳۲ و همچنین غارت و چپاول منابع طبیعی کشور توسط بیگانگان نیز از مواردی است که بیانگر اوج ذلت و سرسپردگی حاکمان وقت کشور بوده است.

استقلال و نفی سلطهٔ بیگانگان

بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی در عرصهٔ سیاسی را باید دفع سلطهٔ بیگانگان و استقلال کشور از دخالت بیگانگان دانست. به طور معمول، قدرت‌های جهانی برای دستیابی به منابع اقتصادی و بهره‌جویی از بازار مصرف در کشورهای جهان سوم، از وجود دولت‌های حاکم و مهره‌های سیاسی خود در این کشورها بهره گرفته‌اند. حاکمیت ارادهٔ بیگانگان بر مقدرات کشور و دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان، بزرگ‌ترین ارمغان رژیم‌های گذشته برای ملت ایران بود که منجر به خودباختگی فرهنگی و احساس حقارت و ذلت در برابر قدرت‌های بیگانه می‌شد.

امام همهٔ بدبختی ملت ایران را به علت دخالت قدرت‌های بزرگ می‌دانست و فرموده است: «ما اجازه نخواهیم داد که دولت‌های ابرقدرت در مقدرات مملکت ما دخالت کنند، گذشت آن زمان که اینها بدون چون و چرا در این امور دخالت می‌کردند».^۱ رهبر معظم انقلاب نیز فرموده‌اند:

---

۱. صحیفهٔ امام، ج ۶، ص ۳۰۹.

«انقلاب اسلامی با ایستادگی در مقابل نظام سلطه، توانست به ملت ایران، هویت و آرمان بدهد»^۱.

تأسیس حکومت مبتنی بر احکام دین

تجربه تأسیس حکومت دینی و آوردن دین به صحنه اجتماع در جهانی که در فضای سکولاریسم غوطه‌ور شده بود و حتی امکان با دین زیستن به اندیشه‌اش خطور نمی‌کرد، دستاورد منحصر به فرد انقلاب اسلامی است که در هیچ جای جهان، سابقه نداشته است.

تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، حاکمان و سیاستمداران همگام با نظام‌های غربی، برای رسیدن به اغراض خویش با تبلیغ اندیشه جدایی دین از سیاست، تلاش می‌کردند مردم را از دخالت در سرنوشت خود باز دارند. محمدرضا پهلوی با هدف جلب توجه آمریکا در موضوع توسعه و مدرنیزه کردن کشور، با حرص و ولع به اجرایی کردن سیاست‌های لائیسزم و تغییر ارزش‌ها و هنجارهای ملی و مذهبی مبادرت می‌ورزید. اما انقلاب اسلامی ایران با کشیدن خط بطلان بر اندیشه جدایی دین از سیاست، دخالت در امور سیاسی و تعیین سرنوشت خود را طبق تعالیم اسلامی ضروری شمرد و دیانت و سیاست را بر پایه جمله معروف شهید مدرس که «سیاست ما عین دیانت ماست و دیانت ما عین سیاست ماست»^۲، لازم و ملزوم یکدیگر دانست. گسیل داشتن فکر و قلم اندیشمندان و کارشناسان به مطالعه، تحقیق و تدوین آثار علمی در زمینه دین، از آثار و نتایج این رویکرد است؛ به گونه‌ای که امروزه به یمن

1. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=36758>

حرکت انقلاب اسلامی، هزارها کتاب، مقاله، کنفرانس و همایش علمی سالیانه در جای‌جای جهان پهناور امروز در موضوع دین نگاشته یا به اجرا در می‌آید.

با ظهور انقلاب اسلامی نه تنها روح تازه‌ای در کالبد اسلام و شیعه دمیده شد، بلکه تمام ادیان الهی جان تازه‌ای گرفتند و امیدها برای احیای مجدد معنویات در جهان قوت گرفت. با چنین رویکردی، نظام اسلامی توانست اسلامیت را با ملیت، دین را با سیاست، مبارزه با استبداد و استکبار را با حمایت از مستضعفان جایگزین کرده، آزادی، استقلال و خودباوری را به عنوان ارمغانی بزرگ از سوی دین اسلام به انسان‌های آزاداندیش هدیه کند. توجه به ملت‌ها به جای دولت‌ها، توجه به ارزش‌های انسانی و اسلامی، حمایت از ستمدیدگان، دفاع از کرامت انسانی، اعلام برائت از حکومت‌ها و حاکمان دیکتاتور، حمایت از مبارزات و حرکت‌های آزادی‌بخش و ضداستبدادی، گسترش ارتباطات با کشورهای ضعیف، و مقابله با خوی استکباری کشورهای غربی، از اهم محورهای سیاست خارجی نظام اسلامی در پرتو به صحنه آوردن دین در ساحت اجتماع و سیاست بوده است.

مردم‌سالاری دینی

دموکراسی به مفهوم حکومت مردم یا مردم‌سالاری، از دستاوردهای بزرگ جامعه بشری در قرن‌های اخیر است و از پایه‌های اصلی رشد و توسعه کشورهای به شمار می‌آید. سابقه دموکراسی و مردم‌سالاری دینی در ایران، از ویژگی‌های منحصر به فرد انقلاب اسلامی است. «انتخابات» به عنوان رکن اصلی دموکراسی، از همان ابتدا مورد توجه مسئولان نظام

واقع شد و تاکنون بالغ بر ۴۰ بار با رعایت معیارهای شناخته شده، انتخابات برگزار شده است. همه‌پرسی نظام جمهوری اسلامی در فاصله کمتر از دو ماه از انقلاب اسلامی، با رأی ۹۸ درصدی مردم در فروردین ۱۳۵۸، اولین نشانه اهمیت و استقبال از مردم‌سالاری بوده است. به دنبال آن، همه‌پرسی قانون اساسی، تشکیل مجلس شورای اسلامی، انتخاب رئیس‌جمهور، اعضای خبرگان رهبری و نمایندگان شوراهای اسلامی به صورت منظم و در موعد مقرر، در عمر ۳۸ ساله انقلاب اسلامی، از نشانه‌های این اهتمام به شمار می‌رود. همه این پدیده‌ها در حالی اتفاق افتاد که قبل از انقلاب اسلامی، اداره امور کشور توسط اقلیتی نظامی تحت عنوان رژیم شاهنشاهی و بدون هیچ‌گونه مراجعه به رأی و نظر مردم انجام می‌شد.^۱ بر همین پایه، رهبر معظم انقلاب همواره بر اهمیت رأی و نظر مردم پافشاری داشته‌اند و فرموده‌اند: «هیچ‌کس در نظام اسلامی نباید مردم، رأی مردم و خواست مردم را انکار کند... بدون آراء مردم، بدون حضور مردم و بدون تحقق خواست مردم، خیمه نظام اسلامی سر پا نمی‌شود و نمی‌ماند».^۲

بر همین پایه، باید یادآور شد اگر انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ میلادی را نقطه آغاز تحولات جدید در اروپا به شمار آوریم، سابقه دموکراسی در کشورهای غربی به بیش از ۲۰۰ سال باز می‌گردد، با وجود این، دستاوردهای دموکراسی در این کشورها با فراز و نشیب فراوان روبرو بوده است. در همین دوران وقایع ناگوار بی‌شماری اتفاق افتاد که با

۱. ر.ک: آبراهامیان، ایران بین دو انقلاب؛ از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ص ۳۸۲.

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2955>

ماهیت دموکراسی در تضاد بود. جنگ‌های جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) و دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) که خانمان سوزترین حوادث برای بشریت بود و میلیون‌ها انسان بی‌گناه را به کام مرگ فرستاد، در همین دوران به وقوع پیوست. حتی در خود ایالات متحده آمریکا که امروز خود را مهد دموکراسی قلمداد می‌کند و دیگر کشورها را با معیارهای خویش به این امر فرا می‌خواند، سابقه واگذاری حق رأی به زنان به کمتر از یکصد سال یعنی سال ۱۹۲۰ میلادی پس از مبارزات فراوان باز می‌گردد، آن هم تازه پس از ۵۵ سال که این حق قانوناً شامل مردان سیاه‌پوست شده بود.^۱

از تقای آگاهی سیاسی

آگاهی سیاسی قشرهای گوناگون جامعه به منظور مشارکت سیاسی و پذیرفتن نقش مسئولانه کنش‌گری سیاسی و اجتماعی، اهمیت فراوانی دارد. از این رو، کسب آگاهی و شناخت نسبت به امور عمومی جامعه، شناخت رهبران و کارگزاران سیاسی، تعامل مناسب مردم و حکومت، آگاهی از عملکرد دستگاه‌های اجرایی و مانند آن، به منظور تربیت نسلی مسئول و تقویت رابطه دولت‌ملت برای آحاد جامعه اسلامی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

رهبر انقلاب درباره لزوم آگاهی و بینش سیاسی اعضای جامعه فرموده است: «این یک چیز مهمی است وقتی انسان جریان‌های گوناگون را می‌شناسد، می‌تواند پدیده‌ها را استنتاج کند که این پدیده چیست، چه شد که این اتفاق افتاد، در تحلیل، دچار خطا و اشتباه نمی‌شود».^۲

---

۱. جورج ریترز، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ص ۱۰۱.

۲. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1775>

به صحنه آوردن ملت برای ایفای نقش کنش‌گری سیاسی و عضو مفید، مؤثر و مسئول جامعه اسلامی بودن که در اصطلاح علمی از آن به جامعه‌پذیری سیاسی (political socialization) یاد می‌شود، از ارمان‌ها و دستاوردهای بزرگ انقلاب اسلامی است که برگرفته از آموزه‌های ناب اسلامی است. چنان‌که امیر مؤمنان علیه السلام فرموده‌اند: «اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَشْهُوْلُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبِهَائِمِ»^۱ از خدا بترسید، در حق بندگان و بلادش؛ زیرا شما حتی در برابر مکان‌ها و چارپایان مسئول هستید». در کنار آگاهی‌بخشی اقشار مختلف جامعه، توجه ویژه به رشد و آگاهی سیاسی زنان مسلمان و قرار دادن آنان در کانون توجه جهانیان، در حرکت انقلاب اسلامی، از اهمیتی بسزا برخوردار بوده است. ایفای نقش کنش‌گری سیاسی برای زنان و تشویق به مشارکت سیاسی برای آنان، برگرفته از آموزه‌های اسلامی و تأسی از سیره بانوان بزرگ اسلام همانند حضرت خدیجه و همسران پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و تلاش آشکار حضرت زهرا علیها السلام و حضرت زینب علیها السلام در حفظ حیات سیاسی جامعه اسلامی بوده است.

مطبوعات و رسانه‌های جمعی

مطبوعات به عنوان رکن چهارم دموکراسی، در ایران تاریخ پر فراز و نشیبی داشته است. هر گاه اختناق و استبداد به اوج رسیده، آزادی مطبوعات نیز تحدید شده است؛ و زمانی که فضای مناسب سیاسی بر کشور حاکم شده، مطبوعات نیز از آن بهره گرفته‌اند. با وقوع انقلاب اسلامی، توسعه رسانه‌ها و مطبوعات، به لحاظ کمی و

۱. شریف رضی، نهج البلاغه، تدوین صبحی صالح، خطبه ۱۶۷، ص ۲۴۲.

کیفی و در بخش‌های نشریات مکتوب و غیرمکتوب— چنان‌که امروز نشریات علمی دارای مجوز بیش از ۱۷۰۰ است^۱— رادیو، تلویزیون، رایانه، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، با گسترش چشم‌گیری روبه‌رو بوده است؛ به گونه‌ای که امروزه هر یک از اعضای جامعه، دست‌کم به یکی از این رسانه‌ها دسترسی دارند. اهمیت نشریات و رسانه‌های آزاد برای نظام اسلامی از آن جهت است که اگر امروز موضوع فساد و قاچاق ذهن جامعه را درگیر ساخته، اطلاع‌رسانی از مجاری، عوامل، شیوه‌های عمل و شبکه‌های مرتبط با آن، تنها به همت مطبوعات، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مردم‌نهاد صورت گرفته است؛ و خود همین وضع، فضایی است که انقلاب اسلامی در اختیار مطبوعات قرار داده است؛ و اگرچه گاهی به دلیل فشار برخی افراد و گروه‌ها، از آزادی عمل مطبوعات و رسانه‌ها ممانعت می‌شود، حرکت کلی نظام و مسئولان آن تاکنون در جهت تحقق آزادی کامل رسانه‌ها در چارچوب موازین شرع و مصالح کلی نظام اسلامی بوده است.

تقویت محور مقاومت اسلامی

حدود ۱۲ سال پیش در سال ۱۳۸۵ رژیم جعلی صهیونیستی با پیشرفته‌ترین سلاح‌های خود به قصد نابودی جنبش مقاومت اسلامی موسوم به حزب‌الله، به جنوب لبنان حمله کرد. اما رژیم صهیونیستی از این تجاوز آشکار طرفی نیست و با مقاومت حیرت‌آفرین رزمندگان جنبش مقاومت و پس از ۳۳ روز نبرد، با شکست مفتضحانه عقب‌نشینی کرد و هرچند پس از آن دیگر سودای تجاوز به جنوب لبنان را در سر

---

1. <https://www.isna.ir/news>

نیرووراند، اما حمایت از حزب‌الله به عنوان محور مقاومت اسلامی، دینی بزرگ بر دوش همه ملل اسلامی است تا به تقویت آن در برابر دشمن صهیونیستی به عنوان مهره استکبار جهانی در منطقه - که سودای «خاورمیانه بزرگ» را در سر می‌پروراند - همت گمارند.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تحت رهبری هوشمندانه حضرت امام، روحیه آزادی‌خواهی و ظلم‌ستیزی در میان مسلمانان ستمدیده جهان متجلی شد. از این رو، حمایت از آزادی‌خواهان و تمامی ملل ستمدیده به‌ویژه مسلمانان در سراسر جهان، از آرمان‌ها و دستاوردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی به شمار می‌رود. به همین جهت، از همان ابتدای شکل‌گیری، چرخش به سوی کشورهای غیرمتعهد به جای دولت‌های استکباری و حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش، در صدر برنامه‌ها و سیاست‌ها قرار گرفت.

بر همین اساس، اگر نبود نقش‌آفرینی‌ها و دلاورمردی‌های مقاومت اسلامی، سرنوشت امت اسلامی به گونه دیگری رقم می‌خورد. از این رو، حمایت‌های نظام جمهوری اسلامی به دفاع از مردم سوریه و عراق در برابر داعش، علاوه بر این‌که کشورهای مسلمان را از خطر تجزیه و نابودی نجات داد، باعث شد تا از زیانه کشیدن آتش خشم دشمنان تشیع به سرحدات نظام اسلامی نیز جلوگیری شود.

استکبارستیزی

از اصول مسلم و خدشه‌ناپذیر حاکم بر سیاست خارجی که در قانون اساسی جمهوری اسلامی به آن تصریح شده، اصل «نه شرقی، نه غربی» است. در شرایطی که جهان به دو بلوک شرق و غرب تقسیم شده بود و

شاه ایران نیز به عنوان یکی از مهره‌های اصلی آمریکا در خاورمیانه، سیاست‌های تجاوزگرانه غرب و به خصوص آمریکا را پیاده می‌کرد و دیگر کشورهای مسلمان و جهان سوم نیز چاره‌ای جز قرار گرفتن تحت سیطره یکی از دو قطب حاکم نداشتند، انقلاب اسلامی با شعار «نه شرقی، نه غربی»، در واقع، نظام سلطه در جهان را به چالش کشید و استقلال کشور را تضمین کرد.

احیای اسلام سیاسی به عنوان یک مدل قابل‌اِتکا در جهان معاصر، با تکیه بر اصل «نه شرقی، نه غربی» و همراه با آن، ارتقای سطح امید و آگاهی سیاسی در ملل جهان به‌ویژه جهان اسلام و تأثیر بر نهضت‌های مردمی جهان از جمله کمک به بیداری اسلامی، موجب به چالش کشیدن سلطه استکبار جهانی و در رأس آن ایالات متحده در عرصه بین‌المللی و افزایش نفوذ و اقتدار جهانی و منطقه‌ای ایران شده است.

به همین دلیل، «جیمز ریچارد» کارشناس روابط بین‌الملل در مصاحبه با خبرگزاری فارس گفته است: «ایران قدرت اول منطقه و بازیگر بسیار فعال و تأثیرگذار در سطح جهان است؛ و قدرت و نفوذی که ایران در کشورهای منطقه دارد، آمریکا ندارد؛ این نشانه دیپلماسی فعال ایران در بیش از ۳۰ سال گذشته بوده است».^۱

امام راحل درباره این سیاست می‌فرمایند: «ما نه تحت حمایت آمریکا و نه تحت حمایت شوروی و نه تحت حمایت هیچ قدرتی نیستیم... آن چیزی که شما می‌خواستید، جمهوری اسلامی بود؛ آن چیزی را که شما می‌خواستید، نه شرقی و نه غربی بود، این را حفظش کنید».^۲

۱. مجله شبانه باشگاه خبرنگاران، تاریخ انتشار: ۸ فروردین ۱۳۹۳، کد خبر:

۲. صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۶۲-۶۳.

تحقیر آمریکا

جنایت‌های آمریکا نسبت به مردم ایران، چه قبل و چه بعد از انقلاب، آن قدر زیاد است که حضرت امام از آمریکا به عنوان شیطان بزرگ یاد کرده است. به همین جهت، مبارزه با آن همواره یکی از اصول عمده سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده است.

در طول نیم قرن گذشته، هیچ حادثه‌ای به اندازه انقلاب اسلامی نتوانسته است به حیثیت بین‌المللی آمریکا ضربه وارد کند. سقوط رژیم شاهنشاهی که به عنوان مدافع و حافظ منافع آمریکا در منطقه عمل می‌کرد، اخراج ده‌ها هزار کارشناس و مستشار آمریکایی از ایران، خروج از پیمان ستو که برای حفظ منافع آمریکا تشکیل شده بود، تسخیر لانه جاسوسی و دستگیری دیپلمات‌های جاسوس و ده‌ها نمونه دیگر، از جمله موارد تحقیر آمریکاست. نامشروع اعلام کردن اسرائیل و به رسمیت نشناختن مذاکرات صلح خاورمیانه و اعلام مبارزه تا سرنگونی این رژیم غاصب که از حمایت‌های همه‌جانبه غرب و به خصوص آمریکا برخوردار است، از دیگر محورهای اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

از مطالب یادشده به روشنی درمی‌یابیم که انقلاب اسلامی در عرصه سیاسی و بین‌المللی، دستاوردهای ارزشمندی داشته است. فروپاشی نظام سلطنتی و دیکتاتوری طاغوت با سابقه ۲۵۰۰ ساله و برقراری حکومت مردم سالاری دینی، با محوریت ولایت فقیه از مهم‌ترین دستاوردهای داخلی است. همچنین تأثیر بر مسایل راهبردی جهان، از جمله فروریختن

نظام دو قطبی حاکم بر دنیا، بازتاب و تأثیر جدی بر حرکت‌های رهایی‌بخش در جهان اسلام، معرفی اسلام ناب به عنوان یک مکتب تعالی‌بخش و تمدن‌ساز از آثار و برکات انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی به شمار می‌رود.

دستاوردهای امنیتی و نظامی

چکیده

این نوشتار با بررسی دستاوردهای امنیتی و نظامی انقلاب اسلامی، در صدد است با استفاده از اطلاعات، آمار و اسناد، مهم‌ترین دستاوردهای این حوزه را بررسی و در برخی موارد به صورت تطبیقی وضعیت پیش و پس از انقلاب را مقایسه نماید. اصلی‌ترین دستاوردها در سه حوزه «امنیت ملی»، «امنیت منطقه‌ای» و «امنیت بین‌المللی» صورت‌بندی می‌شود و بر اموری مانند امنیت مجامع عمومی، امنیت رفت و آمد، امنیت حمل و نقل، کسب و کار، سلامت زیستی و روانی، و دفاع از کشورهای منطقه، به عنوان محورهای مرتبط با این بخش‌ها تأکید می‌شود. در حوزه دستاوردهای نظامی نیز استقلال نظامی، برنامه‌ریزی، خودباوری و خودکفایی نظامی طرح و بررسی شده است.

کلید واژه: انقلاب اسلامی، امنیت ملی، امنیت بین‌المللی، دستاوردهای نظامی،

صنایع نظامی

مقدمه

امنیت به معنای حفاظت و مراقبت از منابع حیاتی کشور، اولین و

مهم‌ترین دغدغه دولت‌ها و حیاتی‌ترین نیاز بشر در زندگی اجتماعی است؛ به گونه‌ای که میزان قدرت و اقتدار هر کشور با میزان توفیق آن در تأمین امنیت شهروندان سنجیده می‌شود. یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی حفظ و مراقبت از منافع ملت ایران در برابر زیاده‌خواهی‌های بیگانگان در بیرون مرزها و ایجاد ثبات و امنیت در داخل کشور است که در این‌جا به برخی از ابعاد آن پرداخته می‌شود.

حوزه‌های امنیت

در یک تقسیم‌بندی کلی، امنیت به سه حوزه ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تقسیم می‌شود. امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر برد. امنیت منطقه‌ای هنگامی است که کشورهای همسایه نسبت به یکدیگر احساس امنیت و آرامش داشته باشند؛ بر این اساس، اگر کشوری مورد حمله و تهاجم یک یا چند کشور قرار گیرد، امنیت منطقه‌ای آن کشور به خطر افتاده است. امنیت بین‌المللی حالتی است که در آن قدرت‌ها در حالت تعادل و بدون دست‌یازی به قلمرو یکدیگر به سر ببرند و وضع موجود به خطر نیفتد؛ هرگاه یکی از قدرت‌ها از محدوده خود پا فراتر گذارد، از لحاظ قدرت (و یا قدرت‌های) مخالف، امنیت بین‌المللی به خطر افتاده است.^۱

۱- امنیت ملی

امنیت ملی معانی و کاربردهای متعددی دارد و از امنیت نظامی تا امنیت سیاسی، اقتصادی، قضایی، اجتماعی، اخلاقی، زیستی و غیر آن را شامل

۱. داریوش آشوری، دانشنامه سیاسی، ص ۳۸.

می شود.

الف) امنیت سیاسی

امنیت سیاسی به ثبات سازمانی کشورها، نظام‌های دولت و ایدئولوژی‌هایی که به حکومت‌ها و دولت‌ها مشروعیت می‌بخشد، مربوط می‌شود.^۱ مهم‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی به لحاظ سیاسی که ثبات نسبی نظام اسلامی را عینیت بخشیده، مردمی بودن آن است. ثبات نظام از آن جهت است که یکی از علل اصلی وقوع انقلاب اسلامی آن بود که رژیم پهلوی رژیم بی‌ریشه و متکی به کودتا بود، حال آن‌که نظام جمهوری اسلامی رژیمی ریشه‌دار و مردمی است. بر همین اساس، باید گفت گفتمان اسلام سیاسی هرچند دارای مخالفانی است، این گفتمان، جمهوری اسلامی را تا اعماق جامعه نفوذ داده و پایگاه مردمی آن را تثبیت کرده است.

- امنیت مجامع عمومی

به رغم حوادث ناگواری که طی چهار دهه گذشته از سوی گروه‌های سیاسی و تشکیلاتی وابسته به بیگانه و رژیم گذشته برای مردم و مسئولان نظام به وقوع پیوست و با ایجاد درگیری، ترور، ارباب و مانند آن، فضای سیاسی کشور را به شدت متلاطم و ملتهب کرد، مدیریت سیاسی کشور در سخت‌ترین دوران حتی بدون یک روز اعلام حکومت نظامی، در تأمین امنیت عمومی کشور سعی خود را به کار گرفت و حتی در کوران جنگ تحمیلی، برگزاری انتخابات به تأخیر نیفتاد و این امر دستاورد بزرگی برای امنیت کشور محسوب می‌شود.

۱. ر.ک: شریعتمدار جزایری، امنیت در فقه سیاسی شیعه، ص ۲۳-۲۵.

افزون بر این، از آن‌جا که انقلاب اسلامی مردم‌نهاد است، به صحنه کشاندن توده‌های مردمی برای حمایت از برنامه‌ها، سیاست‌ها و تصمیمات کلان نظام در همه زمینه‌ها، از ویژگی‌های منحصر به فرد آن است. حضور در راهپیمایی‌ها و در مناسبت‌های ملی و مذهبی مانند ۲۲ بهمن، روز قدس، انتخابات و نمازهای جمعه که در تمام نقاط کشور به اجتماع عظیم مردم منجر می‌شود، در آرامش کامل برگزار می‌شود. مقام معظم رهبری فرمود: «باید واقعاً خدا را شکر کنیم، امنیت و آرامش فضای انتخابات بود؛ حتی در آن‌جاهایی که انگیزه‌های اختلاف وجود دارد؛ مثل مواردی که قومیت‌هایی هست، بین دو شهر اختلاف هست، بین دو شهر رقابت هست؛ هیچ‌جا حادثه تلخی اتفاق نیفتاد...»^۱ در حالی که در حوزه امنیت عمومی، در رژیم گذشته جان، مال و عرض مردم، مدام در معرض تهدید مستقیم عوامل حکومت یا اوباش بود که با مراکز انتظامی و پلیس مرتبط بودند. در یکی از گزارش‌ها به محمدرضا پهلوی آمده است: «هم‌اکنون قاچاق در تهران تحت نظر افسران پلیس با شدت هر چه تمام جریان دارد، اخذ مقرری از کافه رستوران‌ها و سایر اماکن و غیره به حد اعلا رسیده و مردم در وحشت [هستند] و جرأت شکایت و نفس کشیدن ندارند».^۲

سرلشکر یحیی افتخارزاده به سرقت‌هایی اشاره می‌کند که با ساماندهی رئیس اداره آگاهی شهربانی در دوران ریاست نصیری انجام شده بود و گزارش تخلّفات این افسر به عصبانیت و تهدید به اخراج گزارش‌کننده

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32587>

2. www.dastavardha.com/index.aspx?pid=99&articleid=205274

منجر شد.^۱

امام راحل فضای کلانتری‌ها را چنین توصیف می‌کند: «آن وقت کسی که یک شکایت از کسی داشت می‌خواست برود به کلانتری، خوف این را داشت که در خود کلانتری گرفتاری برایش پیدا شود. مردم از کلانتری آن طوری می‌ترسیدند که از دزدهای سر محله، از چاقوکش‌ها».^۲

ب) امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی ناظر به اطمینان از حفظ ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و عناصر هویت‌بخش گروه‌های اجتماعی مانند دین، زبان و فرهنگ است.^۳ نیاز به امنیت اجتماعی پس از نیازهای زیستی و فیزیولوژیک، از مهم‌ترین نیازهای انسانی است؛ چنان‌که قرآن نجات از گرسنگی را با نجات از ناامنی در کنار هم قرار داده است: «الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ أَمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ»^۴ خدایی که (قریش را) به هنگام گرسنگی طعامشان داد و از بیم در امانشان داشت».

- امنیت رفت و آمد عمومی

یکی از کارکردهای حاکمیت از نگاه امیرالمؤمنین علیه السلام تأمین امنیت راه‌های مواصلاتی است.^۵ امروزه جای‌جای کشور پهناور ایران تحت مراقبت و کنترل نیروهای نظامی، انتظامی و امنیتی است و بدون هیچ‌گونه

۱. همان، ص ۳۷۱.

۲. محمد باقری، دیدگاه‌ها و رهنمودها، ص ۸.

۳. منیژه نویدنیا، «درآمدی بر امنیت اجتماعی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ص ۶۰.

۴. سوره قریش، آیه ۴.

۵. نهج البلاغه، خطبه ۴۰.

محدودیت یا مزاحمت برای اعضای جامعه، وظایف خویش را به شکل مطلوب انجام می دهند و در همه کشور امنیت وجود دارد، در حالی که در رژیم گذشته چنین امنیتی وجود نداشت.

مقام معظم رهبری می فرماید: «من در زمان رژیم گذشته، در مناطق مرزی کشور به صورت تبعید زندگی می کردم و می دیدم که وضع آنجا چگونه بود. در آنجا امنیت به دست گردن کلفت ها و باج گیرهای منطقه سپرده شده بود. امنیت عبارت بود از امنیت خوانین و بزرگان و سرمایه داران منطقه؛ دیگران حقی از امنیت نداشتند. به همین خاطر، اگر در مناطق مختلف این کشور و به خصوص در مناطق دوردست، آدم متنفذی نوکران و زیردستان خود را می زد، می کشت، حبس می کرد...، امنیت آن ها و زن و فرزندشان را سلب می کرد، ایرادی نبود. اگر به پاسگاه هم شکایت می کردند، شکایت کننده محکوم می شد؛ یعنی امنیت طبقات ویژه بود، نه امنیت عمومی».^۱

امروزه به رغم حساسیت های مذهبی اکثر جامعه ایرانی، زمینه اشتغال در خارج از محل سکونت، مسافرت و جابه جایی برای همه اقشار جامعه به ویژه زنان و دختران در دورترین نقاط کشور فراهم است و بدون این که تعرض یا تهدیدی متوجه آنان شود، از شرق تا غرب و از جنوب تا شمال کشور چنین امکانی فراهم است. البته در برخی موارد استثنایی که ناامنی هایی از سوی عده ای شرور شکل می گیرد، نباید آن را به کلیت امنیت کشور بار کرد؛ در حالی که بنا به گزارش یورونیوز در تاریخ ۲۵/۰۹/۲۰۱۸، بر اساس نتایج تحقیقی که دیده بان ملی بزهکاری و حقوق کیفری فرانسه (ONDRP) انجام داده است، بیش از یک چهارم زنان

1. <http://farsi.khamenei.ir/memory-content?id=24655>

فرانسوی اعلام کرده‌اند که به دلایل امنیتی و نگرانی از توهین، آزار و اذیت و تجاوز، حاضر نیستند به تنهایی خانه‌های خود را ترک کنند.^۱

- آرامش محیط‌های آموزشی و کسب‌وکار

فضاهای آموزشی در هر کشور بستر تربیت نسل‌های آینده است و این امر تنها در سایه امنیت این فضاها میسر است. همچنین محیط‌های کسب‌وکار اصلی‌ترین بسترهای رونق اقتصادی هر جامعه به شمار می‌روند که بدون وجود امنیت کافی، امکان تحقق چنین امری میسر نیست.

امروزه به برکت انقلاب اسلامی محیط‌های آموزشی در ایران از بالاترین درجه امنیت برخوردارند و خانواده‌ها با آسایش و آرامش کامل از حضور فرزندان خود در مدارس و دانشگاه‌ها مطمئن هستند. صاحبان مشاغل در محیط‌های کسب‌وکار نیز بدون هیچ‌گونه مزاحمت یا عدم اطمینان، روزانه با خیال آسوده بر سر کار حاضر می‌شوند. طبعاً اگر استثنایی در برخی مناطق وجود داشته باشد، نیاز به بررسی علل خاص آن است؛ در حالی که ناامن بودن محیط‌های آموزشی در کالیفرنیا و لس‌آنجلس در ایالات متحده، در صدر اخبار و گزارش‌هاست. کمتر روزی است که گزارش‌هایی از درگیری مسلحانه یا گروگان‌گیری در مدارس این شهرها وجود نداشته باشد.^۲

۲- امنیت منطقه‌ای

برخورداری از قدرت بازدارندگی در برابر تعدی بیگانگان و داشتن دست

---

1. http://twitter.com/euronews_pe

2. <https://www.farsnews.com/news/13970507000150>

برتر برای حمایت از منافع ملی، برترین امتیاز برای یک کشور تلقی می‌شود و جمهوری اسلامی از معدود کشورهایی است که در منطقه خاورمیانه تاکنون به شایستگی از آن بهره‌مند بوده است. این امر حاکی از اقتدار ملی و بین‌المللی و برخورداری از امنیت داخلی و منطقه‌ای ایران است.

پاسخ‌گویی قاطعانه به حمله‌های تروریستی منافقان و گماشتگان داعش به حرم حضرت امام علیه السلام و مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۹۶، کشتار نیروهای مرزبان در میوان در سال ۱۳۹۷ و حمله تروریستی به رژه نیروهای مسلح در ۳۱ شهریور ۱۳۹۷ در اهواز، از طریق مقابله موشکی و بمباران مواضع آنان با پهباد، نمونه‌های روشنی از اقتدار ملی و احساس امنیت درون مرزهاست. به همین دلیل، محمدجواد ظریف گفته است: «جمهوری اسلامی ایران با وجود فشارهای بین‌المللی، امن‌ترین و قدرتمندترین کشور منطقه است».^۱ در حالی که برخی کشورهای منطقه تنها با هزینه‌کرد دلارهای نفتی، برای کشور خویش امنیت خریداری می‌کنند. به نوشته روزنامه گاردین، بن رودز یکی از مشاوران امنیت ملی اوپاما می‌گوید: «هیأت آمریکایی در سفر سال ۲۰۰۹ خود به عربستان چمدان‌های پر از جواهرات به ارزش صدها هزار دلار هدیه گرفتند». او در این باره می‌نویسد: «پس از نشستن هواپیما در عربستان در ژوئن ۲۰۰۹ ما را با خودروهای مخصوص زمین‌های گلف به واحدهای مسکونی خاصی در وسط یک بیابان بردند؛ مجتمعی متعلق به پادشاه. زمانی که در واحد خودم را باز کردم، یک چمدان بزرگ دیدم که داخلش

1. <http://parstoday.com/dari/news/iran-i66351>

پراز جواهر بود. بعدها دریافتم که دیگر اعضای هیأت نمایندگی آمریکا هدایای مشابهی دریافت کرده‌اند. همه ما چمدان‌های پراز جواهرات گرفته بودیم و البته آن‌ها را تحویل دفتر پروتکل دولت دادیم که مسئول هدایا است»^۱.

مهم‌تر از همه این‌که ایران اسلامی امنیت منطقه را نیز بر عهده دارد. این امر به دو منظور حفظ امنیت ایران و حفظ امنیت کشورهای همسایه صورت می‌گیرد؛ زیرا اگر منطقه ناامن باشد، جمهوری اسلامی نیز دچار مشکل امنیتی می‌شود. در گزارشی آمده است:

«سال ۵۷ که انقلاب اسلامی به وجود آمد، عده‌ای از نخبگان، مانند کیسینجر و هانتینگتون، سلسله مقالاتی را در همان اوایل انقلاب منتشر کردند؛ در این مقالات به دستگاه سیاسی غرب هشدار دادند: این به معنای ظهور یک قدرت جدید در خاورمیانه است. پس به ناچار به مقابله با آن با انواع طرح‌ها و نقشه‌ها برخاستند. طرح «خاورمیانه بزرگ» یکی از آن‌ها بود؛ هدف از این طرح آن بود که «همه دولت‌هایی که در این کشورها هستند، باید به دولت‌های دست‌نشانده اسرائیل تبدیل شوند. به تبع همین طرح بود که حمله به فلسطین و لبنان توسط رژیم صهیونیستی و با حمایت آمریکا شدت گرفت. در جنگ ۳۳ روزه وقتی از کاندولیزا رایس، وزیر خارجه وقت آمریکا سؤال شد این وضعیت تا کی ادامه خواهد یافت، پاسخ داد: «این زاییدن خاورمیانه بزرگ است و وضعیت آن‌جا نیز درد این زایمان است»^۲.

---

1. <http://fararu.com/fa/news/362697>

2. <https://www.mehrnews.com/news/3720475>

الف) اهتمام به امنیت دریای خزر

موضوع امنیت دریای خزر یکی از مسائل بسیار مهم و از نگرانی‌های کشورهای ساحلی این دریا طی بیست سال اخیر بوده است. از این رو، توافق در بخش امنیت منطقه‌ای از سوی کشورهای ساحلی دریای خزر در جریان «مذاکرات قزاقستان» که در مردادماه ۱۳۹۷ به دست آمد، دستاورد بسیار بزرگی بود که به موجب آن ایجاد پایگاه نظامی از سوی بیگانگان در سواحل دریای خزر ممنوع شد. این نکته از آن جهت اهمیت دارد که از دیرباز امریکا و حتی ناتو با توطئه فراوان در صدد ایجاد پایگاه نظامی و استقرار ناوچه‌ها، بالگردها و هواپیماهای خود در سواحل این دریا بوده‌اند.

ب) دفاع از کشورهای منطقه

مقاومت اسلامی محدود به رویارویی با دشمن صهیونیستی نیست، بلکه مقابله با همه تهدیدهایی که از سوی استکبار جهانی متوجه کشورهای اسلامی است، در برنامه‌های مقاومت اسلامی قرار دارد. از جمله این تهدیدها، شکل‌گیری پدیده داعش بود که خود از توطئه‌های استکبار برای تهدید کیان امت اسلامی بود و اگر نقش‌آفرینی‌ها و دلاورمردی‌های مقاومت اسلامی نبود، سرنوشت امت اسلامی به گونه دیگری رقم می‌خورد. از این رو، حمایت‌های جمهوری اسلامی در دفاع از مردم سوریه و عراق در برابر داعش علاوه بر این که کشورهای مسلمان را از خطر تجزیه و نابودی نجات داد، باعث شد از زبانه کشیدن آتش خشم دشمنان به سرحدات نظام اسلامی نیز پیشگیری شود.

۳- امنیت بین‌المللی

تأثیرگذاری بر معادلات بین‌المللی، به چالش کشیدن سیاست‌های منطقه‌ای استکبار جهانی، حمایت از کشورهای اسلامی در برابر متجاوزان و تلاش در منزوی ساختن گروه‌های تکفیری داعش، پیشرفت‌های چشمگیر در عرصه قدرت نظامی و دفاع موشکی، برخورداری از ذخایر قابل توجه نفت و گاز و دسترسی به فناوری مربوط به استخراج و پالایش آن‌ها از امتیازات منحصربه‌فرد ایران در شرایط کنونی است که توجه قدرت‌های بزرگ را به خود معطوف ساخته است.

به همین دلیل، تصمیم‌گیری برای موضوع فعالیت هسته‌ای در قالب مذاکرات برجام با حضور و مشارکت فعال کشورهای بزرگ اروپایی و ایالات متحده به عنوان ۱+۵ سال‌ها به طول انجامید و زمانی که آمریکا به دلیل توهم ضرر، از این پیمان خارج شد، گروه ۱+۴ متشکل از کشورهای اروپایی آمادگی خود را برای تداوم همکاری‌ها در قالب برجام اعلام کرده‌اند و مذاکرات آن‌ها نیز در حال انجام است و طبق آخرین اظهارات مقامات اروپایی، اتحادیه اروپا در جریان بسته حمایتی خود به دنبال مکانیزمی است که انتقال پول به ایران تسهیل شود.^۱ بدیهی است که این امر نشان از اهمیت کشور ایران برای قدرت‌های جهانی دارد. نکته جالب توجه آن‌که نگاه رئیس دستگاه دیپلماسی اتحادیه اروپا به برجام نه یک نگاه اقتصادی، بلکه نگاه صددرد صد امنیتی است. او در این باره می‌گوید: «برجام یکی از دستاوردهای بزرگ دیپلماسی بین‌المللی است. اتحادیه اروپا از خروج رئیس‌جمهور آمریکا متأسف است. برجام برای

1. <http://www.ensafnews.com/140579>

امنیت منطقه، اروپا و تمام جهان ضروری بود.^۱ از این رو، برای ایران اسلامی ضرورت دارد تا با تمسک به آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ»^۲ به تلاش خود برای تأمین و تجهیز قدرت نظامی مورد نیاز ادامه دهید و برای حفظ و صیانت امنیت جهانی ایفای نقش کنید.

دستاوردهای نظامی

بی تردید یکی از عوامل مهم ایجاد امنیت، قدرت نظامی است. اگر امروزه آمریکا، ایران را کانون توجه خویش در غرب آسیا قرار داده، بدان جهت است که ایران به قدرت نظامی منطقه تبدیل شده است. مگر نه این است که سردمداران آمریکا هر روز اعلام می‌کردند گزینه حمله نظامی به ایران روی میز است. اما بازدارندگی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی اعم از ارتش، سپاه و بسیج، مانع این اقدام شد و آمریکایی‌ها را از حمله به سرزمینمان پشیمان کرد.^۳ کارشناسان آمریکایی شورای آتلانتیک اعتراف می‌کنند: «ایران در محیط استراتژیک پرتلاطم و متغیر غرب آسیا (خاورمیانه) عملکرد موفقی داشته است. این کشور امروز با تهدیدی جدی مبنی بر حمله یا تهاجم توسط یک قدرت خارجی مواجه نیست».^۴

۱- استقلال نظامی

متأسفانه پیش از انقلاب، نیروهای مسلح ایران در بعد تجهیزات و

۱. پایگاه خبری و اطلاع‌رسانی جماران به نقل از دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷/۸/۳، کدخبر ۱۰۴۲۲۰۸.

۲. سوره انفال، آیه ۶۰.

3. <http://www.mizanonline.com/fa/news/145588>

4. <https://www.yjc.ir/fa/news/6249875>

آموزش، به غرب وابسته بودند.^۱ رژیم پهلوی برای اداره کشور قرارداد حضور بیش از ۵۰ هزار مستشار و کارشناس خارجی را در بخش‌های مختلف نظامی و... امضا کرد، در حالی که متخصصان ایرانی اجازه بروز خلاقیت خود را نداشتند. برای نمونه، مهندسان ایرانی در نیروی هوایی حتی اجازه حضور در محل‌های تعمیر و نگهداری هواپیماهای اف-۱۴ را نداشتند و تمام مراحل تعمیر و آماده‌سازی با رقم‌های هنگفت، توسط مستشاران آمریکایی انجام می‌شد.^۲ از این رو، ارتش ایران در شهریور ۱۳۲۰ و به دنبال حمله متفقین در جریان جنگ دوم جهانی، بدون هیچ‌گونه مقاومتی در برابر زیاده‌خواهی‌های غرب، استقلال و تمامیت ارضی کشور را وجه‌المصالحه قرار داد؛^۳ در حالی که پس از انقلاب اسلامی با وجود گسترش روزافزون تحریم‌های گوناگون، پیشرفت ایران در زمینه ساخت و تولید انواع سلاح‌ها و تجهیزات نظامی به قدری شگفت‌انگیز بوده که مؤسسه «گلوبال فایرپاور» اعلام کرد: ارتش ایران در رتبه ۲۳ جهان قرار گرفته است.^۴ همچنین مؤسسه واشنگتن در مارس ۲۰۱۷ درباره توان ایران در عرصه پدافند نوشت: «مطمئناً تنها معدود کشورهایی وجود دارند که قادر به توسعه مجموعه رادارها و موشک‌های هدایت‌شونده برد متوسط و برد بلند دفاع هوایی خود هستند و اگر ایرانی‌ها همان‌گونه که وعده داده‌اند، بتوانند بر موانع موجود در این راه غلبه کنند، نه تنها در آینده قابل پیش‌بینی در دفاع هوایی خود کفا می‌شوند،

---

1. <https://www.mehrnews.com/news/4098144>

2. <http://press.jamejamonline.ir/Newspreview/3179383749121115086>

3. <https://www.yjc.ir/fa/news/6425506>

4. <https://www.yjc.ir/fa/news/5548608>

بلکه می‌توانند سامانه‌های «تلاش و باور» خود را حتی صادر کنند.^۱ بر این اساس، امام از استقلال نظامی به عنوان تحفه الهی یاد کرد: «یکی از تحفه‌های بسیار باارزشی که این انقلاب به ما داده، هدیه‌ای است که از جانب خدای تبارک و تعالی به ما عنایت فرموده است، همین است که دست قدرت‌های بزرگ از ارتش بریده شد و مستشارهای آن‌ها بیرون رانده شدند و شما الان خودتان هستید...؛ ارتش که باید یک ارتش مستقلی باشد، الان بحمدالله این مطلب حاصل است».^۲

۲- عرصه‌های استقلال نظامی

الف) آموزش و تربیت نظامیان

پیش از انقلاب اسلامی، آموزش و تربیت نظامیان ایرانی متناسب با سیاست‌های آمریکا، از اهداف آمریکاییان بود. آنان تلاش می‌کردند از نظر سیاسی و فرهنگی، ارتشیان را منطبق با آداب و رسوم آمریکایی تربیت کنند. بر این اساس، در تاریخ ۱۱ اردیبهشت ۱۳۲۷، اولین گروه از افسران و درجه‌داران نیروی هوایی ایران برای کسب آموزش‌های ویژه، راهی آمریکا شدند و تا سال ۱۳۵۳، یازده هزار از افسران و پرسنل نظامی ایران در این کشور آموزش دیدند. علاوه بر این، آمریکا در مورد آموزش افسران ایران از طریق ارتش اسرائیل، قراردادهایی با دولت اسرائیل منعقد کرده بود. آنان می‌کوشیدند تا نظامی ایرانی در طول آموزش نسبت به فرهنگ خود احساس حقارت کند و فرهنگ آمریکایی را فرهنگ برتر بشمارد. ژنرال هایزر می‌گوید: «تیمسار امیرحسین ربیعی که در آمریکا

1. <https://ir.sputniknews.com/opinion/201802273333947>

۲. صحیفه امام، ج ۱۴، ص ۴۳۶.

تربیت شده بود، همواره به آن کشور عشق می‌ورزید»^۱ از این رو، امام رحمته الله علیه می‌فرماید: «ارتش ما را یک ارتش غیرملی و متکی بر غیر تربیت کردند... ما می‌خواهیم ارتش ما آزاد باشد، اسرائیل در آن تصرف نکند، آمریکا در آن تصرف نکند»^۲.

امروزه به برکت انقلاب اسلامی هرگونه آموزش و تربیت نیروهای نظامی توسط متخصصان داخلی انجام می‌شود. فرماندهان سپاه پاسداران و ارتش، در پرتو ایمان به خدا، گام‌های بزرگی برای تعلیم و تربیت نیروهای نظامی و انتظامی برداشته‌اند. نتیجه این آموزش‌ها تا کنون ساخت ده‌ها موشک، تانک، و هواپیمای نظامی است. برای نمونه ساخت انواع سلاح‌ها و تجهیزات نظامی از جمله ساخت انواع هواپیما و جت‌های جنگنده مافوق صوت رادارگریز (مانند صاعقه و آذرخش)، آموزشی (مانند پرستو)، خودکفایی در تولید و ساخت انواع هواپیماهای بدون سرنشین مدرن، ساخت انواع بالگرد (مانند بالگردهای شاهد، شباویز ۲۰۷۵ و ۲۰۶۱ و بالگرد ضدتانک ۲۰۹۱) و تعمیر انواع هواپیما و بالگرد با کسب رتبه پنجم جهانی بخشی از دستاوردهای صنعت هوایی است.

ساخت زیردریایی، ساخت و تعمیر انواع ناو و ناوچه، ساخت هاورکرافت (قایق‌های دوزیست)، ساخت انواع قایق‌های تندرو و قایق پرنده، ساخت و تعمیر انواع زره‌پوش و تانک و خودکفایی در ساخت

۱. رابرت اداچ هایزر، مأموریت مخفی در تهران: خاطرات ژنرال هایزر، ترجمه

سیدمحمدحسین عادل، ص ۶۶-۸۱.

۲. روح‌الله خمینی، در جست‌وجوی راه، از کلام امام، دفتر هجدهم، ص ۴۴ و ۸۲.

انواع تجهیزات و سلاح‌های سبک، نیمه‌سنگین و سنگین مانند انواع خمپاره‌انداز و توپ‌های مدرن، انواع سامانه‌ها و سلاح‌های پدافند ضد هوایی و مهمات سبک و سنگین و توسعه صنایع مخابراتی و ساخت انواع بی‌سیم و تقویت و توسعه صنایع اپتیک و ساخت انواع دوربین‌های معمولی و دید در شب و صدور برخی از این محصولات به ۳۲ کشور جهان، از دیگر دستاوردهای صنایع نظامی محسوب می‌شود.^۱

ب) برنامه‌ریزی و تهیه وسایل نظامی

یکی از جنبه‌های دخالت آمریکایی‌ها در امور نظامی و ارتش ایران، تعیین سیاست خرید سلاح ایران از خارج بود. آن‌ها که خود را مالک بی‌رقیب ارتش ایران می‌پنداشتند، خود را صاحب‌اختیار برنامه‌های خرید سلاح ایران می‌دانستند؛ برای نمونه جرج بال^۲ می‌گوید: «از سال ۱۳۳۲ که شاه به قدرت بازگشت، تا سال ۱۳۵۱، این ما بودیم که می‌گفتیم شما (شاه) به فلان سلاح احتیاج ندارید یا به فلان سلاح احتیاج دارید. بدین ترتیب، در طول ۱۹ سال، کل اسلحه‌ای که شاه از آمریکا خریداری کرد، از یک میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار تجاوز نمی‌کرد، ولی بعد از آن‌که نیکسون و کیسینجر به او اختیار دادند، میزان خرید اسلحه شاه از آمریکا در مدت ۷ سال ۲۰ برابر شد».^۳

اما امروزه به برکت انقلاب اسلامی پیشرفت‌های قابل توجهی در تولید انواع موشک، توپ، خمپاره‌انداز، تهیه قطعات یدکی بالگرد و هواپیما و

۱. مجله شبانه باشگاه خبرنگاران، ۸ فروردین ۱۳۹۳، کد خبر: ۴۷۸۹۰۹۶.

۲. معاون سابق وزارت خارجه آمریکا.

۳. جملیه کدیور، رویارویی انقلاب اسلامی ایران و آمریکا، ص ۴۷.

سیستم‌های کنترل راداری صورت گرفته است که نمونه‌های روشنی از خودکفایی نظامی پس از انقلاب است. پیشرفت در زمینه ساخت و تولید انواع موشک‌های بالستیک، دوربرد، زمین به زمین، زمین به هوا و انواع موشک‌های دریایی (مانند موشک ماهواره‌بر) به قدری شگفت‌انگیز بوده است که ایران را در ردیف معدود کشورهای دارنده تکنولوژی ساخت موشک‌های فوق دقیق سطح به سطح قرار داده است. همچنین ساخت انواع رادار با بُرد بیش از یک هزار کیلومتر و پرتاب چندین ماهواره با سرنشین و بدون سرنشین به فضا از جمله مواردی هستند که کسب رتبه هفتم جهان در سامانه کامل پرتاب ماهواره و رتبه دوازدهم جهان در طراحی و ساخت ماهواره را برای یازدهمین عضو باشگاه فضایی جهان یعنی ایران، به ارمغان آورده است.^۱

طبق اعلام سازمان صنایع هوافضای وزارت دفاع، یکی از آخرین دستاوردهای نظامی کشور با عنوان موشک جستجوگر «فاتح مبین» به عنوان نسل جدید موشک‌های نقطه‌زن با طراحی کاملاً بومی به دست متخصصان سازمان صنایع هوافضای وزارت دفاع در آستانه ۳۱ مرداد (روز صنعت دفاعی) بهره‌برداری شد. این موشک که رادارگریز، تاکتیکی و نقطه‌زن است، با فناوری پیشرفته بومی طراحی و ساخته شده است و قادر است در همه ساعات شبانه‌روز و شرایط محیطی و جنگ الکترونیک دشمن، اهداف خاص مورد نظر را در زمین و دریا تشخیص داده، به آنها اصابت کند.^۲

۱. مجله شبانه باشگاه خبرنگاران، ۸ فروردین ۱۳۹۳، کد خبر: ۴۷۱۹۰۹۶.

۲. روزنامه جمهوری اسلامی، سه‌شنبه ۲۳ مرداد ۱۳۹۷، ش ۱۱۲۲۶، ص ۲.

۴- عرصه‌های خودباوری و نوآوری صنایع نظامی

الف) خودباوری و خلاقیت

یکی از دستاوردهای مهم انقلاب، ایجاد روحیهٔ ابتکار و خلاقیت در کارکنان و متخصصان نیروهای مسلح است. به برکت انقلاب اسلامی، نظامیان به خودباوری رسیدند؛ چنان‌که امام می‌فرماید: «ما افتخار می‌کنیم که... به تحولات شگرف صنعتی از قبیل راه‌اندازی کارخانجات و دگرگونی در خطوط تولید و ساختن و اختراع ده‌ها وسایل پیشرفته و مدرن نظامی، آن هم بدون حضور هیچ مستشاری و بدون هیچ‌گونه کمک خارجی دست یافته‌ایم».^۱

ب) خودکفایی صنایع نظامی

علاوه بر موارد ذکر شده، نخستین هواپیمای جنگندهٔ ایرانی به نام «کوثر» با تلاش متخصصان صنعت دفاعی رونمایی شد. ایران در بین ممالک اسلامی، اولین کشوری است که موتور هواپیما تولید می‌کند.^۲ سایت «نشال ایترست» نوشت: «به استثنای کرهٔ شمالی، هیچ کشوری در دوران پس از جنگ سرد نتوانسته بیش‌تر از ایران، آمریکا را به چالش بکشد». همچنین دانیل کوتسی مدیر اطلاعات ملی آمریکا اعتراف کرد: «ایران دارای بزرگ‌ترین زرادخانه موشک‌های بالستیک در خاورمیانه است و می‌تواند به اهدافی تا فاصلهٔ دو هزار کیلومتر از مرزهای خود ضربه بزند».^۳

۱. صحیفهٔ امام، ج ۲۰، ص ۳۲۶.

2. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1397/06/01>

3. <https://ir.sputniknews.com/opinion/201802273333947>

نتیجه‌گیری

جمهوری اسلامی، در حوزه‌های امنیت ملی، امنیت منطقه‌ای و امنیت بین‌المللی قدرتمند ظاهر شده و قدرت نظامی و دفاعی آن به شدت افزایش یافته است؛ به گونه‌ای که ایران امنیت منطقه را نیز تأمین می‌کند. همچنین جمهوری اسلامی ایران، در عرصه امنیت بین‌المللی و تحول نظامی جهانی نیز تأثیرگذار است. از سوی دیگر، جمهوری اسلامی به قدرت نظامی منطقه تبدیل و در صنایع، ادوات و سلاح‌های نظامی خودکفا شده است؛ در حالی که امنیت، صنایع و ابزار نظامی ایران قبل از انقلاب، به قدرت‌های بزرگ، مانند آمریکا وابسته بود.

ره‌آورد انقلاب اسلامی برای حوزه‌های علمیه

چکیده

نوشتار حاضر در صدد تبیین مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی برای حوزه‌های علمیه است که در دو مبحث داخلی و خارجی مورد بررسی قرار گرفته است. سازماندهی مدیریت حوزه‌های علمیه، رهایی از فشار حکومتها، ایجاد مراکز تخصصی، رشد فعالیت‌های فرهنگی و پژوهشی، توسعه دفاع از باورهای شیعه، از مهم‌ترین دستاوردهای داخلی به شمار می‌رود. جذب و تربیت مبلغان موفق بین‌المللی، جذب مستبصران و هدایت‌یافتگان، تربیت سیاستمداران موفق در خارج از کشور، ره‌آورد خارجی انقلاب می‌باشد. بعد از انقلاب اسلامی، فعالیت‌های حوزه‌ها علمیه در بخش‌های

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، سامان‌دهی حوزه‌های علمیه، گسترش حوزه‌های علمیه.

مقدمه

حوزه‌های علمیه مکتب تشیع در جهان اسلام، تنها تکیه‌گاه و سرچشمه باورهای پیروان این مکتب در عصر غیبت کبراست. این نهاد از صدر

اسلام و عصر ائمه اطهار علیهم‌السلام و دوره بعد از امامان شیعه و در طول ۱۴۰۰ سال ایجاد شده و گسترش یافته است. نخستین حوزه‌هایی که در جهان اسلام شکل گرفت، حوزه مکه و مدینه در عصر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و امامان بعدی بود. این حوزه در عصر امام باقر و امام صادق علیهما‌السلام رونق بیش‌تری یافت. کوفه مرکز بعدی حوزه‌های علمیه بود و در رتبه بعدی قرار دارد. حوزه قم در همان دوران محدثانی همچون زکریا بن آدم، اسحاق بن عبدالله اشعری، و سهل بن یسع اشعری را تربیت کرد. حضور برخی از امامان شیعه و فعالیت نواب اربعه امام دوازدهم رحم‌الله‌علیه در بغداد و ظهور عالمان تأثیرگذاری مانند ابن جنید، شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی، حوزه علمیه بغداد را در اواخر قرن دوم به اوج شکوفایی رساند. حوزه شهر نجف با هجرت شیخ طوسی در میانه‌های قرن پنجم پا گرفت. حوزه حله هم از قرن ششم تا قرن هشتم از حوزه‌های علمیه معتبر شیعه بود. ابن ادریس، ابن نما، محقق حلی، علامه حلی، و فخرالمحققین از فارغ‌التحصیلان حوزه حله بودند. در قرن نهم برخی از عالمان شیعی جبل عامل به اصفهان مهاجرت کردند. حوزه اصفهان عالمان برجسته‌ای همانند محمدتقی مجلسی، شیخ بهایی، میر داماد، میرفندرسکی، ملاصدرا، و محقق کرکی را تحویل جامعه داد.

در دوران معاصر هم آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری، در سال ۱۳۰۱ش. با استقرار در شهر قم، دوره جدید این حوزه را بنا نهاد. او در مدت اقامت پانزده‌ساله خود و با وجود فشار حکومت بر روحانیت، شمار طلاب حوزه قم را به ۹۰۰ نفر رساند. در اوایل دهه بیست شمسی با مستقر شدن آیت‌الله بروجردی در قم، حوزه قم دوره‌ای طلایی را تجربه کرد. تا این‌که با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ش. تحولاتی

ساختاری و کیفی و کمی در وضعیت طلاب و روحانیت ایجاد شد.^۱ تعداد طلاب این حوزه تا این اواخر به ۱۵۰ هزار نفر رسید.^۲ گذشته از ارتقای کمی و کیفی حوزه علمیه، سایر دستاوردهای حوزوی انقلاب اسلامی بسیار گسترده است که مجال وسیعی می‌طلبد. اما در این نوشتار به برخی از دستاوردهای داخلی و خارجی می‌پردازیم.

دستاوردهای داخلی

تحقق انقلاب اسلامی، زمینه جذب هزاران طلبه را فراهم آورد که هدایتگری امت اسلام را به عهده بگیرند. در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی افزایش بی‌سابقه علاقه و انگیزه جوانان برای فراگیری علوم اسلامی و رشد تقاضای فرهنگی و تبلیغی در مراکز و نهادهای مختلف و انتظارات جامعه از حوزه‌های علمیه، زمینه‌ها و عوامل گسترش حوزه را فراهم ساخت، در حالی که قبل از انقلاب چنین زمینه‌های گسترده‌ای وجود نداشت. انقلاب اسلامی ایران نه تنها گسترش و رونق روزافزون حوزه‌های ایران را سبب شد، بلکه حوزه‌ها و مدارس دینی همه نقاط شیعه‌نشین جهان را تحت تأثیر خود قرار داد و زمینه توسعه چشمگیر آن‌ها را به وجود آورد که در بخش دوم به آن خواهیم پرداخت. در این بخش به تحولات داخلی حوزه‌های علمیه می‌پردازیم.

۱- سازماندهی مدیریت حوزه‌های علمیه

با پیروزی انقلاب اسلامی، یکی از عرصه‌های اساسی تحول در حوزه‌ها،

---

۱. لطف‌الله صافی گلپایگانی، سیر حوزه‌های علمی شیعه، ص ۲۹-۳۳؛ علی اکبر ذاکری، دانشنامه جهان اسلام، ج ۲۱، ص ۳۷۷ و ص ۴۰۷.

ایجاد زمینه برای ساختارمندی آن‌ها و شکل‌گیری تدریجی تشکیلات منسجم، در مدیریت علمی و اجرایی آن بود. تأسیس مرکز مدیریت حوزه علمی قم که با اشراف شورای عالی حوزه‌های علمیه - مرکب از علما و مدرّسان عالی‌رتبه و مورد قبول رهبری معظم انقلاب و سایر مراجع عظام - اداره می‌شود، از نتایج انقلاب اسلامی برای رشد و ارتقای حوزه‌ها بوده است. البته این مسیر، با سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اساسی‌تر و دقیق‌تر، می‌تواند به کمال و کارآمدی مطلوب نزدیک‌تر شود.^۱ در سال ۱۳۹۴ تعداد حوزه‌های علمیه فعال در سراسر کشور حدود ۴۸۰ مدرسه، تعداد اساتید فعال در حوزه‌های علمیه سراسر کشور ۷ هزار استاد و تعداد حوزه‌های علمیه در دست‌ساخت ۱۷۰ واحد اعلام شده است.^۲

۲- رهایی از فشار حکومت‌ها

از برکات انقلاب اسلامی برای حوزه‌های علمیه، رهایی از فشار حکومت‌های جائر و طاغوتی رژیم‌های گذشته است. حکومت‌های گذشته با ایجاد محدودیت شدید جهت حذف کامل حوزه‌های علمیه و روحانیت گام برمی‌داشتند. شهادت برخی از عالمان انقلابی به دست رژیم‌های قبلی نتیجه همین سخت‌گیری‌ها بود؛ ولی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی حوزه‌ها آزادی خود را بازیافتند.

۳- ایجاد مراکز تخصصی در حوزه

در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی، مراکز تخصصی به منظور پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه در حوزه‌های علمیه ایجاد شد و گسترش یافت. این

۱. همان.

مراکز از نظر قوانین وابسته به حوزه هستند، اما بیش تر از سیستم آموزشی جدید و شبه‌دانشگاهی استفاده می‌کنند. در حوزه علمیه قم ۲۱ مرکز تخصصی وابسته به حوزه وجود دارد: تخصصی امامت اهل بیت علیهم‌السلام؛ تخصصی ائمه اطهار علیهم‌السلام؛ تخصصی باقرالعلوم علیه‌السلام؛ تخصصی تبلیغ؛ تخصصی تفسیر و علوم قرآن؛ تخصصی حضرت مهدی علیه‌السلام؛ تخصصی حقوق و قضای اسلامی؛ تخصصی دار الهدی؛ تخصصی شیعه‌شناسی؛ تخصصی علوم و حدیث؛ تخصصی فلسفه اسلامی؛ تخصصی کلام اسلامی؛ تخصصی مذاهب اسلامی؛ تخصصی معارف اهل بیت علیهم‌السلام؛ تخصصی نهج البلاغه؛ مؤسسه آموزش عالی حوزوی اسراء؛ مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا علیه‌السلام؛ مؤسسه آموزش عالی حوزوی تربیت مدرس؛ مؤسسه آموزش عالی حوزوی خاتم النبیین صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم؛ و مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی. اکثر این مراکز در قم قرار دارد، اما در برخی از مراکز استان‌ها که مدارس علمیه گسترده‌ای دارند نیز تأسیس شده است.^۱

همچنین با هدف تولید علوم انسانی - اسلامی مراکزی با عنوان دانشگاه، مؤسسه و پژوهشکده، در حاشیه حوزه علمیه تأسیس شد که بعدها گسترش پیدا کرد. دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله، دانشگاه مفید، دانشگاه ادیان و مذاهب، دانشگاه قرآن و حدیث، دانشگاه معارف اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلام، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده دانشنامه‌نگاری دینی، مؤسسه فکر اسلامی، و پژوهشگاه جامعه المصطفی العالمیه از جمله این

۱. سایت مدیریت امور مراکز تخصصی حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۵/۱۱/۲۴.

مراکز است.^۱

۴- رشد فعالیت‌های فرهنگی و پژوهشی

علاوه بر سامان‌یابی نظام آموزشی حوزه‌ها و پیش‌بینی عناوین و محتوای دروس مورد نیاز برای ارتقای توان علمی دانش‌آموختگان حوزه و ورود رسمی و نهادینه‌شده حوزه‌ها در عرصه‌ها و شاخه‌های مختلف، شکل‌گیری انجمن‌های علمی، انتشار مجلات تخصصی به زبان‌های زنده دنیا، تأسیس پایگاه‌های اطلاع‌رسانی دوسویه برای مباحثه‌ها و تبادل نظرهای علمی، انتشار هزاران عنوان کتاب در سال، در حوزه‌های دین‌پژوهی و مرتبط با مباحث و علوم اسلامی، برگزاری سالانه ده‌ها همایش علمی و پژوهشی، اجرای پروژه‌های تحقیقاتی در موضوعات مهم و بنیادین، همکاری‌های علمی، آموزشی و پژوهشی با دانشگاه‌ها و مراکز معتبر علمی داخل و خارج کشور، اعزام استاد میهمان به مراکز علمی جهان، نظریه‌پردازی‌های بدیع و کارساز در عرصه‌های مختلف فلسفی، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی، و مواردی از این دست، از شاخص‌های عمده‌ای است که نشان‌دهنده رشد کیفی حوزه‌های علمیه است. حضور هزاران پژوهشگر حوزوی در عرصه‌های مختلف و عرضه مقالات و پژوهش‌ها و نیز حضور عینی و مؤثر فضلالی حوزه در سطوح و لایه‌های مختلف تلاش‌های علمی و فرهنگی و مدیریت نظام، نشان‌دهنده توانمندی‌های کیفی حوزه‌های علمیه است. با وجود این، جهش عظیم علمی و اجتماعی حوزه‌های علمیه نسبت به دوران پیش از انقلاب، در مقایسه با وضع مطلوب و برای جبران عقب‌ماندگی‌های

۱. همان.

تاریخی و غفلت‌های چند صد ساله و نیز پاسخ‌گویی به نیازهای روزافزون و انجام مسئولیت عظیم «مهندسی اجتماعی»، هنوز راهی طی نشده، طولانی، دشوار و حسّاس در پیش پای حوزه‌های علمیه قرار داده است.^۱

۵- صیانت از حوزه‌های علمیه

انقلاب اسلامی - که البته خود، نتیجه تحول فکری حوزه‌های علمیه بود - باعث شد زمینه لازم برای اصلاح و رفع موانع شکوفایی حوزه‌ها فراهم شود که متأسفانه قبل از انقلاب صیانت کم‌رنگی صورت می‌گرفت. به این منظور، نهادهایی در این زمینه تشکیل شد که از حیثیت حوزه‌های علمیه صیانت کند و هم از جهت اخلاقی و هم از جهت انحرافات فکری و علمی، مراقب حوزه‌ها باشد. تشکیل دادرسی ویژه روحانیت به دستور امام علیه السلام یکی از این مراکز صیانت است.^۲

۶- انسجام نظارت بر تهذیب حوزه‌ها

قبل از انقلاب اسلامی تلاش‌هایی برای تهذیب طلاب از سوی مسئولین حوزه صورت می‌گرفت و درس‌های اخلاق مؤثری در حوزه‌ها برگزار می‌شد و گاهی نظارت‌هایی از سوی مراجع وجود داشت، ولی این تلاش‌ها به صورت منسجم نبود و این مهم بعد از انقلاب انسجام بیش‌تری یافته و نهادینه شده است که این نیز از دیگر برکات انقلاب اسلامی در حوزه‌های علمیه است.

برنامه‌ریزی برای ترویج و تعمیق معنویت و زینت طلبگی، ارتقای مهارت‌ها

---

۱. ر.ک: علی ذوعلم، حوزه در انقلاب و انقلاب در حوزه‌ها.

۲. صحیفه امام، ج ۷، ص ۴۶۶.

و ترویج آداب و سنن اسلامی در بین حوزویان و خانواده‌های ایشان، ارتقای سطح دانش و مهارت اساتید اخلاق، جذب اساتید و مشاوران اخلاقی، شناسایی و معرفی اسوه‌های اخلاقی به حوزویان، پیشگیری از آسیب‌های تربیتی-تهدیبی طلاب، و سامان‌دهی به تلبس طلاب حوزه‌های علمیه، برخی از وظایف معاونت تهذیب حوزه است.

۷- توسعه دفاع از باورهای شیعه

مطمئناً دفاع از باورهای ارزشمند شیعه از مهم‌ترین اهداف تأسیس حوزه‌های علمیه از زمان اهل بیت علیهم‌السلام تا امروز بوده است. قبل از انقلاب، علما و متکلمان شیعه زحمات زیادی را متحمل شده و آثار بی‌ظییری پدید آورده‌اند. با پیروزی انقلاب اسلامی و اقدامات ارزنده امام خمینی رحمته‌الله فعالیت‌های حوزه علمیه به سوی اهداف متعالی خود نزدیک‌تر شد و حوزه توانست در مقابل شبهات و هجمه‌ها از باورهای اصیل مکتب شیعه دفاع کند. علاوه بر نشر آثار فراوان در این باره، مراکزی در این زمینه تشکیل شد و نیروهای زیادی پرورش یافتند تا در مقابل هجمه فرهنگی دشمن مقاومت کنند. مرکز ملی پاسخ‌گویی، مرکز مطالعات و پاسخ‌گویی به شبهات حوزه علمیه، پایگاه پاسخ‌گویی به سؤالات و شبهات، و پاسخ‌گویی دینی و اعتقادی در مراکز فرهنگی سراسر کشور از این موارد است. در کنار این مهم پاسخ به پرسش‌های اخلاقی، فقهی، اجتماعی و تربیتی هم گسترش فراوانی یافته است.

۸- نهادینه شدن فرهنگ شهادت

فرهنگ شهادت در میان عالمان شیعه و سازمان روحانیت امری جا افتاده و رسمی دیرین بود و این قشر فرهیخته در مسیر اعتلای فرهنگ

اهل بیت علیهم‌السلام شهیدان فراوانی تقدیم کرده است،^۱ ولی با اوج گرفتن انقلاب اسلامی ایران این موضوع شتاب بیش‌تری گرفت و گستره آن به تمام زوایای حوزه‌های علمیه کشیده شد. به گونه‌ای که از آغاز انقلاب اسلامی ایران (در حدود نیم قرن) حوزه‌های علمیه به قدر شهدای روحانیت در طول تاریخ دین مبین اسلام (حدود ۱۴ قرن)، شهید داشته است. آمار حدود ۵۰۰۰ روحانی شهید (اعم از شهیدان قبل و بعد از انقلاب، جنگ تحمیلی، شهدای ترور و مدافعان حرم) نشان‌دهنده این واقعیت است.^۲ این آمار حاکی از حضور پررنگ حوزویان در مبارزات سیاسی، جبهه‌های نبرد حق و باطل و همچنین در دفاع از فرهنگ و حرم اهل بیت علیهم‌السلام و سایر عرصه‌ها بوده و تقدیم شهیدان والامقام در این مسیر، علاوه بر آثار معنوی، برکات شگفت‌انگیزی در تحکیم باورهای شیعه در جامعه داشته است؛ چراکه روحانیت در انقلاب اسلامی نسبت به جمعیت خود و در مقایسه با سایر اقشار جامعه، بیش‌ترین شهید را تقدیم کرده است.^۳

۹- تکمیل قیام‌های روحانیت

انقلاب اسلامی ایران مکمل قیام‌های حوزه‌های علمیه در طول تاریخ است. از برکات این انقلاب تکمیل حماسه‌های جاویدان روحانیت، در تاریخ حوزه‌هاست. اهداف قیام تنباکو، قیام مردم عراق، قیام شیخ محمد خیابانی، قیام مشروطیت، مبارزات شهید مدرس، قیام فدائیان اسلام، قیام

۱. مثلاً علامه شیخ عبدالحسین امینی، کتاب *شهداء الفضیلة* را - که مشتمل بر شرح حال ۱۳۰ تن عالم شهید و چگونگی شهادت آنان است - در همین زمینه تألیف کرد.

۲. <http://www.resalaat.ir>

۳. ر.ک: محمد مهدی بهداروند، *نقش روحانیت در دستاوردهای انقلاب اسلامی*.

آیت‌الله کاشانی و... را انقلاب اسلامی به ثمر نشاند و آرزوهای عالمان مبارز و مجاهد را عملی کرد. امام خمینی رحمته‌الله در این باره با تجلیل از اقدام باشکوه عالمان مبارز نکات قابل توجهی دارند.^۱ همچنین انقلاب سبب شد قیام‌های متعدد به رهبری روحانیت ادامه یابد؛ مصداق بارز آن قیام مردم فلسطین به رهبری روحانیت و قیام‌ها و نهضت‌های دیگر در کشورهای اسلامی به رهبری روحانیت است.

گسترش حوزه‌های علمیه در خارج

از جمله برکات انقلاب، گسترش حوزه‌های علمیه در خارج از کشور است که قبلاً بسیار کم بود. راه‌اندازی جامعه المصطفی العالمیه به همین منظور صورت گرفت. هم‌اکنون بیش از ۲۵ هزار طلبه غیرایرانی در حوزه‌های علمیه نقاط مختلف کشور مشغول تحصیل هستند.^۲ به نسبت افزایش طلاب، افزایش مدارس نیز در داخل و خارج کشور افزایش یافته است. شکوفایی استعدادهای درخشان حوزه‌های علمیه معاصر در خارج از کشور نمونه‌ای از تأثیرگذاری انقلاب اسلامی در ایران است؛ برای نمونه می‌توان از شیخ عبدالله دهبوده در بلژیک، شیخ زکزاکی در نیجریه، شیخ عیسی قاسم در بحرین، سیدحسن نصرالله در لبنان و شیخ نمر و شیخ محمد علی العمری در عربستان یاد کرد که همه تحصیل کرده حوزه‌های علمیه ایران و عراق هستند.

جامعه المصطفی العالمیه در سال ۱۳۸۶ش با تلفیق «سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور» و «مرکز جهانی علوم اسلامی» با دستور

۱. صحیفه امام، ج ۱، ص ۱۱۴ و ۱۱۵، سخنرانی ۱۱ آذر ۱۳۴۱.

۲. المصطفی نیوز، دوشنبه ۲ بهمن ۱۳۹۶؛ خبرگزاری ایرنا، ۲۸ مرداد ۹۶.

رهبر معظم انقلاب آیت‌الله خامنه‌ای تشکیل شده و رویکرد آن آموزشی، پژوهشی و تربیتی است. جامعة المصطفی دارای ۱۷۰ واحد تابعه است و در ۶۰ کشور واحد آموزشی دارد. بنا به اعلام جامعة المصطفی تعداد ۵۰۰۰۰ نفر در این مرکز مشغول به تحصیل بوده است که تعداد ۲۵۰۰۰ نفر فارغ‌التحصیل شده‌اند. مرکز توسط هیأت امنای و زیر نظر دفتر رهبری اداره می‌شود.^۱

۱- جذب و تربیت مبلغان موفق بین‌المللی

از برکات انقلاب اسلامی به حوزه‌های علمیه، آشنایی مشتاقان معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام و جذب آنان در حوزه علمیه و سپس تأثیرگذار بودن آنان در کشورشان بوده است که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

- شهید عبدالله دهنده

از روحانیان و مبلغان شیعه در بلژیک بوده است. او تحت تأثیر معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام شیعه شد و پس از تحصیل در حوزه علمیه قم، در بلژیک با راه‌اندازی مرکز اسلامی و مسجد امام رضا علیه‌السلام در شهر بروکسل تبلیغات گسترده‌ای را آغاز کرد.

- ابراهیم زکزاکی

زکزاکی از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، برای تحصیل علوم دینی وارد حوزه علمیه قم شد و پس از دیدار با امام خمینی رحمه‌الله شیعه شد. وی با تأسیس جنبش اسلامی نیجریه، سیصد مدرسه اسلامی در نیجریه و کشورهای همسایه آن و مؤسسات خیریه‌ای تأسیس کرد.

---

۱. دانشنامه مجازی مکتب اهل بیت علیهم‌السلام: <http://fa.wikishia.net>

- شیخ عیسی احمد قاسم

این عالم برجسته، سابقه تحصیل در حوزه علمیه قم^۱ و نجف را دارد و مدتی عضو مجلس قانون‌گذاری و مجلس ملی بحرین بوده است. او هم‌اکنون رهبر معنوی قیام مردم بحرین شناخته می‌شود و عضو شورای عالی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام است.

- شهید نمر باقر النمر

شهید نمر باقر النمر مشهور به شیخ نمر (۱۳۳۸-۱۳۹۴ش) روحانی شیعه اهل عربستان که با حکم دادگاه سعودی به شهادت رسید. وی تحصیلات دینی خود را در حوزه‌های علمیه ایران و سوریه تکمیل کرد و پس از بازگشت به عربستان به فعالیت‌های دینی، اجتماعی و سیاسی پرداخت.

- شیخ علی سلمان

شیخ علی سلمان عالم دینی و شیعه مذهب بحرینی است که در ۳۰ اکتبر ۱۹۶۵ در بحرین متولد شد. وی از مخالفان نظام کشور بحرین و رهبر جمعیت وفاق ملی اسلامی بحرین و از رهبران اپوزیسیون شیعه آن کشور است. او تحصیل کرده حوزه علمیه قم است.^۲

۲- جذب مستبصران و هدایت یافتگان

در سایه انقلاب اسلامی افراد زیادی آگاه شده، به مذهب تشیع گرایش پیدا کردند، و جذب حوزه‌های علمیه شدند. آنان بعد از تکمیل

---

۱. شیخ عیسی قاسم در ابتدای دهه ۱۹۹۰ برای تحصیل به قم هجرت کرد. اساتید عمده وی در قم عبارت بودند از: محمد فاضل لنکرانی، سیدکاظم حائری، سیدمحمود شاهرودی.

تحصیلات خود به منطقه خویش بازگشته و مؤثرترین حرکات را انجام داده‌اند.^۱ برخی دیگر نیز بدون تحصیل در حوزه علمیه، از برکت انقلاب اسلامی مستقیماً بهره برده و بیدار شده‌اند.

مواردی را برای نمونه یادآور می‌شویم:

دکتر عصام یحیی عماد؛ شهید علامه دکتر محمد حسن شحاته؛ ابراهیم زکراکی^۲؛ عالم فلسطینی شیخ محمد عبدالعال؛ رهبر فلسطینی محمد شحاده؛ طیب فلسطینی اسعد وحید قاسم؛ سید یاسین معیوف البدری نویسنده اهل سوریه^۳؛ صائب عبدالحمید نویسنده معاصر؛ شیخ محمود ابوریه دانشمند و نویسنده مصری که دارای کتاب‌ها و نوآوری‌های فراوانی است از جمله «اضواء علی السنة المحمدیه» و کتاب «ابوهریره شیخ المضیره»؛ سید ادريس حسینی از مغرب عربی صاحب کتاب «لقد شیعنی الحسین» (بی شک حسین مرا شیعه گردانید)؛ دکتر حامد الگار (Hamid Algar) متولد ۱۹۴۰م، ۱۳۱۹ه.ش در انگلستان، استاد مطالعات اسلامی و زبان فارسی در دانشگاه برکلی کالیفرنیا، به دنبال ایشان عده‌ای از دانشجویان و استادان آن دانشگاه نیز شیعه شدند؛ مروان خلیفات از اردن

---

۱. به این جهت وحشت وهابیان از گسترش تشیع امروزه علنی شده است. شیخ ناصر قفاری، استاد دانشگاه‌های مدینه می‌نویسد: اخیراً تعداد زیادی از اهل سنت به مذهب شیعه گرایش پیدا کرده‌اند و اگر کسی کتاب «المجد فی تاریخ البصرة و النجد» را مطالعه کند به وحشت می‌افتد که چگونه برخی از قبایل عربی به صورت کامل مذهب شیعه را پذیرفته‌اند.

۲. خبرگزاری فارس، چهارم تیر ۱۳۹۲: <https://www.farsnews.com/news/1392>

۳. وی کتابی به نام «یا لیت قومی یعلمون» (ای کاش قوم من می‌دانستند) منتشر کرده است.

۴. الگار بارها با امام خمینی دیدار داشته است: <http://fa.wikishia.net>

نویسنده کتاب «و سوار بر کشتی شدم»؛ شریف محمد علی حیدره^۱ که هم‌اکنون رهبر شیعیان سنگال است و کتاب وی به نام «آیا عاشورا روز جشن است یا روز اندوه» به زبان عربی و فرانسه چاپ شده است؛^۲ و ده‌ها مستبصر دیگر که نوشتاری مستقل می‌طلبند.

۳- تربیت سیاستمداران موفق در خارج از کشور

از برکات انقلاب اسلامی برای حوزه‌های علمیه این است که شخصیت‌های برجسته و تأثیرگذاری جذب حقانیت انقلاب و بعد وارد حوزه علمیه ایران و عراق شده‌اند و سپس در کشور خودشان مؤثر بوده‌اند؛ از جمله آنان می‌توان به دو شخصیت اشاره کرد:

الف) سید حسن نصرالله: وی رهبر حزب الله لبنان و مؤثرترین سیاستمدار معاصر آن کشور است. او فارغ‌التحصیل حوزه علمیه نجف و قم است.

ب) احمد عبدالله محمد سامبی: وی در حوزه علمیه قم تحصیل کرده و در سال ۲۰۰۶ رئیس‌جمهور کشور آفریقایی کومور^۳ شد.^۴

علاوه بر این رهبر معظم انقلاب در ایران، رهبران مذهبی حوزه‌های علمیه در سایر کشورها هم زمام هدایت‌گری عموم را عهده‌دار شده‌اند؛

---

۱. او می‌گوید: اما آشنایی من با اهل بیت علیهم‌السلام و مذهب شیعه با انقلاب ایران و علاقه‌مند شدن من به امام خمینی ره آغاز شد.

۲. وبلاگ شیعه‌شدگان: <http://www.haghbaalist.blogfa.com>

۳. مجمع‌الجزایر قمر یا کومور با نام رسمی «اتحادیه اسلامی مجمع‌الجزایر قمر» واقع در جنوب شرقی آفریقا در آب‌های اقیانوس هند و در شرق سواحل موزامبیک و شمال غربی ماداگاسکار قرار دارد. مساحت آن ۲۲۳۶ کیلو مربع است و جمعیت آن به ۷۹۸ هزار نفر می‌رسد.

4. <https://www.article.tebyan.net>

کسانی مثل آیت‌الله سیستانی در عراق.

نتیجه‌گیری

به برکت انقلاب اسلامی فعالیت‌های حوزه‌ها در بخش‌های مختلف گسترش یافت و حوزه‌های علمیه، علاوه بر رصد نیازهای گوناگون جامعه، برای سازمان‌ها و نهادهای مختلف مانند دانشگاه، قوه قضائیه، عقیدتی سیاسی نهادهای دولتی و نظامی کادرسازی کرده‌اند. افزون بر آن خدمات حوزه‌های علمیه در خارج از کشور، طی چهار دهه، بسیار چشمگیر و تأثیرگذار بوده است.

نقش انقلاب اسلامی در دین‌گرایی جهانی

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین نقش انقلاب اسلامی در دین‌گرایی جهانی و احیای اندیشه دینی در جهان، تدوین شده است. مطالعه و بررسی آموزه‌های اصیل انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که انقلاب شکوهمند اسلامی ایران از جوهره دینی و فرهنگی عمیقی برخوردار است که نه تنها جامعه ایران را متحول ساخت، بلکه تأثیرات گسترده‌ای را در احیا و بازتعریف جایگاه دین در عرصه جهانی به همراه داشته است. این تحقیق ضمن تبیین کارآمدی، جامعیت و جهان‌شمولی دین اسلام، تصریح می‌کند در عصری که دین افیون ملتها خوانده می‌شد، با وقوع انقلاب اسلامی، خطای محاسباتی مکاتب الحادی و کمونیستی و سیوسالیستی آشکار گردید. شکل‌گیری انقلاب اسلامی، نه تنها باعث روآوردن جهانیان به دین به معنای عام گردید، بلکه انقلاب اسلامی، طرفداران ادیان دیگر را نیز به تکاپو انداخت و آنان را نسبت به دینداری خویش مفتخر ساخت. مرزبندی بین اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و اسلام آمریکایی، نقش امام خمینی رحمته الله در بیداری اسلامی و نیز رشد فزاینده جهانی جمعیت مسلمانان، از

دیگر مباحثی است که در این تحقیق بدان پرداخته شده است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، کارآمدی دین، احیای دین، اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله، امام خمینی رحمته الله علیه، اسلام‌گرایی، بیداری اسلامی.

مقدمه

احیای اندیشه دینی از دستاوردهای مهم انقلاب در صحنه‌های زندگی است. اسلامی که وانمود می‌شد تنها دین مسجد و عبادت است، به برکت انقلاب اسلامی و رهبری حکیمانه امام راحل، پرچمش در جهان به اهتزاز درآمد، از انزوا نجات یافت و در سطح بین‌المللی به عنوان نیاز انسانی در زمینه‌های مختلف مطرح شد. اگر انقلاب هیچ دستاوردی جز توجه جدی به اسلام نداشت، این دستاورد برای انقلاب کافی بود؛ چه زیبا فرمود رهبر ژرف‌اندیش که «او [امام] به اسلام عزت بخشید و پرچم قرآن را در جهان به اهتزاز درآورد. او در عصری که همه دست‌های قدرتمند سیاسی برای منزوی کردن دین و معنویت و ارزش‌های اخلاقی، تلاش می‌کردند، نظامی بر اساس دین و معنویت و ارزش‌های اخلاقی پدید آورد و دولت و سیاستی اسلامی بنیان نهاد».^۱

۱- کارآمدی دین

اسلام تنها دین آسمانی است که ادعای جامعیت و جهان‌شمولی دارد؛ از این رو، یکی از مؤثرترین راه‌ها برای محو هویت دینی مسلمانان، القای این نکته است که اسلام توان پاسخگویی به مشکلات و نیازهای بشر امروزی را ندارد؛ به همین جهت دین در بسیاری از جوامع، منزوی و یا به صورت مراسم و اعمال عبادی فردی مطرح بود؛ زیرا نظریه

1. <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2079>

سکولاریسم که بر جدایی دین از سیاست تأکید داشت، دین را از زندگی کنار زده بود. در نظام‌های کمونیستی نیز دین افیون ملت‌ها خوانده می‌شد. اما با وقوع انقلاب اسلامی، دین به صورت نیروی عظیم و حرکت‌آفرین، توده‌های عظیم انسانی را در ایران متحول کرد و خطای مکتب‌های الحادی کمونیستی و سوسیالیستی را در افیون خواندن دین آشکار ساخت. استکبار چنان به وحشت افتاد که سرکوبی مسلمانان را جزو برنامه‌های اصلی خود قرار داد.^۱ همچنین انقلاب موفق شد اثبات کند که دین می‌تواند به نیازهای همه جوامع در هر زمانی پاسخ دهد.

امام راحل فرمود: «اسلام و حکومت اسلامی پدیده الهی... است که بر خلاف مکتب‌های غیرتوحیدی، در تمام شئون فردی و اجتماعی و مادی و معنوی و فرهنگی و سیاسی و نظامی و اقتصادی دخالت و نظارت دارد»؛^۲ البته ایشان یادآور شدند که «آری، مذهبی که وسیله شود تا سرمایه‌های مادی و معنوی کشورهای اسلامی و غیراسلامی، در اختیار ابرقدرت‌ها قرار گیرد، مخدر جامعه است. ولی این دیگر مذهب واقعی نیست...».^۳

احمد جبرئیل^۴ می‌گوید: «بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، اسلام را از انزوا نجات داد. دیدگاه مرتجعانه نسبت به دین را که دشمنان در طول صدها سال ارائه کرده بودند، از میان برد و مقوله دین افیون ملت‌ها را منسوخ کرد و اسلام را در سطح بین‌المللی به عنوان یک نیاز انسانی در زمینه‌های

۱. جمعی از محققان، *دستاورد انقلاب اسلامی ایران*، ص ۹۲.

۲. *صحیفه امام*، ج ۲۱، ص ۴۰۳.

۳. همان، ص ۲۲۵.

۴. دبیرکل جبهه خلق برای آزادی فلسطین.

سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مادی و معنوی مطرح کرد...»^۱.

۲- احیای جهانی دین

پس از قرون وسطا مسیر حرکت تاریخ در تمدن غرب به سمت رویارویی علم با مذهب کشیده شد؛ زمینه نفرت را در انسان مدرن ایجاد کرد به نحوی که با رونمایی از نخستین دستاوردهای علمی بشر در عصر جدید، روند تحقیر دین آغاز شد. بدین سان برخی نسبت به دین مسیح و یهود بدبین شدند؛ اما با شکل‌گیری انقلاب اسلامی، جهانیان به دین به معنای عام رو آوردند و انقلاب اسلامی، طرفداران ادیان دیگر را نیز به تکاپو انداخت و آنان را نسبت به دینداری خویش مفتخر ساخت به گونه‌ای که برخی از رؤسای جمهور اروپا، مانند، رئیس‌جمهور اسبق اتریش، اعتراف کرد که بعد از حرکت امام در ایران، به دیندار بودن خود، افتخار می‌کنند.^۲

جان نیزبیت و پاتریشیا آبردین می‌نویسند: «در آمریکا، نسلی که طی دهه ۱۹۷۰ هرگونه مذهب سازمان‌یافته را مردود می‌شمرد، امروز همراه با فرزندان خود به نیایشگاه‌ها بازمی‌گردد... یهودیان تجدیدنظرطلب، که پنجاه سال پیش هرگونه اشاره به رویدادهای ماورای طبیعی را از کتاب‌های دعا حذف کرده بودند، اینک ارجاع مجدد به معجزات، اسطوره‌ها و ظهور مسیح را در دستور کار خود قرار داده‌اند... جشنواره‌های محلی و ناحیه‌ای مذهب «شینتو» (shinto) در ژاپن همزمان با مراسم آیینی چرخه‌های زندگی و بازگشت به معابد، رونقی تازه یافته است...؛ جوانان چینی و اتحاد شوروی (سابق) به رغم فضای ضد مذهبی

1. <https://hawzah.net/fa/News/View/88425>

۲. محمدتقی مصباح یزدی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، ص ۱۴۷.

مدارس خود، با کنجکاوی به مجامع مذهبی نظر دوخته‌اند.^۱ شلوغ شدن کلیساها، برگزاری همایش‌هایی درباره «رابطه علم و دین»، نظرسنجی‌هایی که نشان‌دهنده انفجار معنویت‌گرایی در متن تمدن غرب هستند،^۲ علاقه والدین به افزایش آموزش‌های دینی در مدارس، توسعه انجمن‌های مذهبی و حتی ابراز دین‌داری و یاد خدا در نطق‌های انتخاباتی ریاست جمهوری آمریکا و رشد شاخص تولید و استقبال از فیلم‌هایی با موضوعات دینی و افزایش ۲۰ درصدی چاپ کتاب‌های مذهبی در برابر رشد ۶ درصدی سایر کتاب‌ها در آمریکا، همه حاکی از روی‌آوری جهانی به دین است.^۳

پرفسور اسماعیل کیلس^۴ می‌گوید: «دین زنده شده است، کلیساها جان تازه گرفته‌اند...؛ این همه ناشی از دعوت نوینی بوده که امام خمینی علیه السلام با انقلاب دینی‌اش در عرصه افکار و ذهنیت جامعه جهانی آغاز کرد».^۵ اسقف مسیحی مکزیکی می‌گوید: «این افتخار مخصوص شماست که توانستید ایمان را در دنیا زنده کنید و بالاتر این که کشورداری را با دین داری توأم کنید. ما مسیحیان این توان را نداریم که ایمان را در مردم حفظ کنیم؛ چراکه مردم دیگر اطمینانی به ما ندارند. بالاتر این که نتوانستیم دین داری را با کشورداری توأم کنیم».^۶

۱. جان نیزبیت و پاتریشیا آبردین، *دنیای ۲۰۰۰*، ترجمه ناصر موفقیان، ص ۴۱۸ و ۴۱۹.
۲. بیش از ۸۰ درصد مردم آمریکا خود را افرادی دینی معرفی می‌کنند. میراحمدرضا حاجتی، *عصر امام خمینی*، ص ۷۵.
۳. همان، ص ۸۵-۹۷.
۴. فیلسوف اسپانیایی (Ismail Kilbos)
۵. روزنامه کیهان ۱۳۷۵/۵/۲۲.

۳- مرزبندی اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اسلام امریکایی

یکی از دستاوردهای مهم انقلاب، مرزبندی اسلام راستین و اسلام آمریکایی است. اگر این مرزبندی نبود، مردم در شناخت دین واقعی دچار مشکل می‌شدند، همان‌گونه که قبل از انقلاب این امر اتفاق افتاد؛ چنان‌که شاه خود را حامی دین معرفی و غرب از دین حمایت می‌کرد. در زمان ریگان،^۱ آمریکا با عربستان هم‌داستان شد و مذاکراتی داشتند که مطابق آن، غرب به عربستان کمک می‌کند تا قرائت سلفی از اسلام را در دنیا گسترش دهد؛ لذا به طور وسیع در غرب به آن‌ها امکانات دادند و در اروپا مسجد و مبلّغ درست کردند؛ نماینده ریگان در مذاکرات با عربستان، چند سال پیش اعلام کرد که عربستان در طول بیست سال گذشته، هشتاد میلیارد دلار برای گسترش اسلام به قرائت سلفی در دنیا خرج کرده است.^۲ متأسفانه حاکمیت اسلام امریکایی و سلفی، شناخت اسلام ناب را مشکل کرده بود؛ از این رو، امام یادآور شد: «... راه مبارزه با اسلام امریکایی از پیچیدگی خاصی برخوردار است که... هنوز برای بسیاری از ملت‌های اسلامی مرز بین «اسلام امریکایی» و «اسلام ناب محمدی» و اسلام پابرهنگان و محرومان، و اسلام مقدس‌نماهای متحجر و سرمایه‌داران خدانشناس و مرفهین بی‌درد، کاملاً مشخص نشده است»؛^۳ لذا امام در معرفی اسلام حقیقی، اصطلاح «اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» و در معرفی اسلام متحجران و مقدس‌مآبان و التقاطی‌ها، اصطلاح «اسلام آمریکایی» را به کار می‌برد و بازشناسی اسلام ناب

۱. رئیس‌جمهوری سابق آمریکا.

۲. سیدمحمد مهدی میرباقری، *انقلاب اسلامی و تداول قدرت*، ص ۳۳.

۳. *صحیفه امام*، ج ۲۱، ص ۱۲۱.

محمدی را از واجبات سیاسی دانسته، بر آن تأکید می‌کند که منظور از اسلام ناب، همان اسلام حقیقی است که از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بی‌هیچ پیرایه‌ای به علی بن ابی‌طالب عَلَيْهِ السَّلَام، صحابهٔ منتخب و سپس به ائمهٔ معصوم بعدی منتقل شده و از آن بزرگواران نسل به نسل به ما رسیده است.^۱

از دیدگاه امام عَلَيْهِ السَّلَام، انقلاب اسلامی توانست اسلام واقعی را زنده کند و جمهوری اسلامی به عنوان مهم‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی، در پرتو تجدید حیات اسلام ناب، ولایت فقیه را به عنوان نظریهٔ شیعی و مدل حکومت اسلامی در دوران غیبت مورد توجه قرار داد.

۴- دعوت جهانی به اسلام

قبل از انقلاب اسلامی باور عمومی این بود که باید‌ها و نبایدهای اسلام مخصوص جغرافیای جهان اسلام است؛ اما امام عقیده داشت که قوانین اسلام فرازمانی و فرامکانی و پاسخگوی نیاز همهٔ انسان‌ها در همهٔ عصرها است: «سیاستی که در صدر اسلام بود، یک سیاست جهانی بود. پیغمبر اسلام دستش را دراز کرده بود در اطراف عالم و عالم را داشت دعوت می‌کرد به اسلام؛ و دعوت می‌کرد به سیاست اسلامی و حکومت تشکیل داد»؛^۲ به بیان قرآن خطاب به پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ»؛^۳ بر این اساس، امام راحل عَلَيْهِ السَّلَام معتقد است: «امروز جهان تشنهٔ فرهنگ اسلام ناب محمدی است».^۴ هفته‌نامهٔ آبرور نوشت: «امام خمینی مردی هم‌پای پیامبران کهن است که دنیا را به پیروی از اصول

1. <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n2515>

۲. صحیفهٔ امام، ج ۱۷، ص ۲۰۴.

۳. سورهٔ انبیا، آیهٔ ۱۰۷.

۴. صحیفهٔ امام، ج ۲۱، ص ۸۸.

دینی دعوت کرد...»^۱ نامه امام به گورباچف نیز بدین منظور صورت گرفت: «جناب آقای گورباچف، اکنون... از شما می‌خواهم درباره اسلام به صورت جدی تحقیق و تفحص کنید؛ و این نه به خاطر نیاز اسلام و مسلمین به شما، که به جهت ارزش‌های والا و جهان‌شمول اسلام است که می‌تواند وسیله راحتی و نجات همه ملت‌ها باشد...»^۲ شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی اذعان کرده است که «آنچه در ایران در سال ۱۹۷۹ رخ داد، نه تنها برای ایرانیان بلکه برای تمام ادیان جهانی، نقطه عطف بود؛ نقطه عطفی که از بازگشت میلیون‌ها نفر در سراسر دنیا به اصول‌گرایی مذهبی خبر می‌دهد؛ در سراسر جهان پیروان دیگر ادیان مانند مسیحیت، یهودیت و هندو نیز به اصول‌گرایی مذهبی روی آورده‌اند...»^۳

۵- اسلام‌گرایی جهانی

یکی از مهم‌ترین آثار دینی انقلاب اسلامی، احیای اندیشه و هویت دینی در جهان است. در شرایط سخت و دشوار قبل از انقلاب که به تدریج اصول و مبانی دینی با تلاش حکومت‌های طاغوت و سردمداران لائیک جرم بود و یا مسخره می‌شد، نهضت امام خمینی علیه‌السلام تحول عظیمی در سطح جهانی ایجاد کرد و ماهیت لائیک را به ماهیت اسلامی مبدل کرد.^۴ این امر سبب شد مردم جهان به اسلام گرایش پیدا کنند. محمد العاصی^۵ می‌گوید: «امام عزیز ما، جهان لامذهبی و دنیاگرایی را متلاشی ساخت و

۱. همان.

۲. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۲۰ و ۲۲۱.

3. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/11/16/272932>

۴. مجله اندیشه انقلاب اسلامی، ش ۷ و ۸.

۵. امام جمعه واشنگتن.

هم‌اکنون بر خلاف سال‌های پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، نه تنها مسلمانان «بنیادگرا» بلکه مسیحیان «بنیادگرا» و «بنیادگرایان» سایر ادیان در جهان فراوان شده‌اند.^۱

روزنامه انگلیسی نیز گزارش می‌دهد که «مردم انگلستان به جای تفریح و شادی بی‌حد و اندازه در درون کلوپ‌های شبانه و عیش و نوش، ترجیح می‌دهند تا با آمدن به زیر پرچم اسلام، سعی در برخورداری از فضیلت‌های این دین داشته باشند. طبق آمارها سالانه ۵ هزار نفر در انگلستان مسلمان می‌شوند و ۷۵ درصد از آنان را سفیدپوستان این کشور تشکیل می‌دهند».^۲ آنتونی گیدنز^۳ می‌نویسد: «از آغاز دهه هشتاد و با انقلاب اسلامی، فرایند عمومی جهان، روند معکوسی را آغاز کرده و به سمت دینی شدن می‌رود».^۴ روزنامه دیلی تلگراف تأکید کرده است که «در رده سنی زیر ۲۵ سال از هر ۱۰ نفر یک نفر دین مسیحیت را رها کرده و به اسلام روی می‌آورد»؛ و به اذعان همین روزنامه «تحقیقات نشان می‌دهد که گرایش به اسلام در میان جوانان روز به روز افزایش می‌یابد».^۵

۶- نقش امام در بیداری اسلامی

یکی از دستاوردهای مهم انقلاب، شناخت جایگاه و ویژگی‌های رهبری است. قبل از انقلاب بیش‌تر مردم جایگاه رهبر در اسلام را نمی‌دانستند و یا نمی‌گذاشتند که مردم رهبر واقعی و واجد شرایط را بشناسند؛ از این

۱. نشریه شاهد، ش ۲۱۱، خردادماه ۱۳۷۱.

2. <http://rahyafteha.ir/9029>

۳. جامعه‌شناس معروف انگلیسی.

۴. مجله یک گام تا ظهور، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ص ۲۰.

5. <http://rahyafteha.ir/9029>

رو، برخی تصور می‌کردند که شاه شایستگی رهبری دارد؛ اما انقلاب نشان داد که شاه نه تنها لیاقت رهبری را ندارد، بلکه او غاصب رهبری است؛ چنان‌که در عبارتی از امام می‌خوانیم: «شما دیدید که در این مدتی که محمدرضا غصب کرده بود حکومت ایران را». ^۱ از سوی دیگر، امام با طرح ولایت فقیه یادآوری کرد که «چون حکومت اسلامی حکومت قانونی بلکه حکومت قانون الهی است، پس حاکم باید دو صفت داشته باشد که آن دو، اساس حکومت قانونی است و بدون آن حکومت قانونی معقول نیست: یکی از آن صفات، علم به قانون (فقاہت) است». ^۲

این همان رهبری است که در معادلات فرهنگی و سیاسی جهان تأثیرگذار است و جهانیان را به خود جذب می‌کند. روزنامه‌الپائیس اسپانیا نوشته است: «راز پیروزی امام خمینی در شخصیت و خمیره او بود...؛ امام خمینی فوت کرد، اما راه او ادامه خواهد داشت...؛ امروز تأثیرات پیام امام در الجزایر، تونس، مصر، فلسطین، افغانستان و دیگر کشورهای مسلمان، حتی آن‌ها که دارای اکثریت سنی مذهب هستند، به چشم می‌خورد...». ^۳

به بیان دانیل پاییز ^۴: «باید اعتراف کنیم که پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، ما برای افکار دینی و مذهبی هیچ جایی باز نکرده بودیم؛ ولی از این پس، برای ما آمریکایی‌ها ضروری است که زمینه‌ای جهت مطالعه و تحقیق پیرامون مذهب فراهم آوریم و به طور خاص در زمینه اندیشه و

۱. صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۳۰۲.

۲. روح الله خمینی، البیع، ص ۴۶۴.

۳. کشیش مسیحی.

۴. رئیس انجمن سیاست خارجی آمریکا.

اعتقادات و خط مشی و هدف امام خمینی تحقیقاتی به عمل آوریم؛ چراکه نمی‌توان از تأثیرات اندیشه امام خمینی در جهان به راحتی گذشت و دنیای غرب به دلیل نفوذ افکار امام خمینی بار دیگر اسلام را کشف کرده است و این ما آمریکایی‌ها را با مشکل مواجه می‌کند.^۱

ارنست کاردیناله^۲ می‌گوید: «بعد از انقلاب نیکاراگوئه، شدیداً تحت محاصره اقتصادی بودیم...؛ در سفری به ایران، خدمت رهبر انقلاب اسلامی رسیدم. از کوچه‌های پُریچ و خم جماران گذشتم. خانه رهبر انقلاب را در نهایت سادگی یافتم. مردی که شرق و غرب را به لوزه انداخته بود، پیرمردی است با لباس ساده و در اتاقی محقر. تنها حرفی که ایشان گفتند، این بود: «ما در کنار مبارزان علیه ستمکاران هستیم». این سخن، قوت قلبی بود که با هیچ چیز قابل مقایسه نیست. در ادامه سفر به مقر پاپ، رهبر کاتولیک‌های جهان رفتیم. آن کاخ تودرتو و آن مقر باشکوه، آن لباس‌های گران‌قیمت و فاخر و رفتار تند و برخورد تلخ پاپ که گفت «اگر می‌خواهی کمکی از جانب کلیسا به شما بشود، نباید به سیاست، کاری داشته باشید و همچنین، با آمریکا درنیفتید؛ من گفتم: رهبر من قاعدتاً باید شما باشید؛ اما نیستید. رهبر من امام خمینی علیه السلام است که به آن سادگی زندگی می‌کند و واقعاً راه حضرت مسیح علیه السلام را می‌رود و با آمریکا دشمن است. اگر حضرت مسیح علیه السلام حالا بود، رفتار امام خمینی علیه السلام را داشت». ^۳ دکتر جرج موستاکیس^۴ می‌گوید: «من یک مسیحی هستم، ولی به آیت‌الله خمینی علاقه بسیار زیادی دارم. او اصلاح‌کننده

1. <http://www.imam-khomeini.ir/fa/NewsPrint.aspx?ID=22127>

۲. کشیش مسیحی.

۳. مجله پیام زن، سال ۵، ش ۱، فروردین ۱۳۷۵.

۴. روحانی و نویسنده مسیحی.

بزرگ امت اسلامی بوده است. من و سایر مسیحیان آزاده، وظیفه خود می‌دانیم که از ایشان پیروی کنیم.^۱ این در حالی است که محمدرضا شاه نه تنها در معادلات و تحولات جهان، تأثیرگذار نبود، بلکه خود او را بیگانگان به قدرت رساندند.^۲

۷- افزایش جهانی جمعیت مسلمانان

آنچه معمولاً اتفاق می‌افتد، گرایش برخی پیروان ادیان به دین دیگر است. این گرایش محدود و به مرور زمان شکل می‌گیرد، اما گرایش مردم به اسلام به شدت افزایش پیدا کرده است؛ یعنی انقلاب اسلامی نه تنها در گرایش مردم به دین تأثیرگذار بود، بلکه در رشد و افزایش چشمگیر جمعیت مسلمانان نقش کلیدی داشت. در حوزه مطالعات آینده تا سال ۲۰۲۵ همه گزارش‌ها حاکی از رشد جمعیت مسلمان و متعاقب آن تقویت جایگاه و توان اثرگذاری مسلمانان است.^۳ بر اساس تخمین‌های مؤسسه تحقیقات پیو،^۴ در سال ۲۰۱۰، تعداد ۱٫۶ میلیارد مسلمان در جهان زندگی می‌کرده‌اند که حدود ۲۳ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند. اما در حالی که در حال حاضر، اسلام دومین گروه مذهبی جهان پس از مسیحیت است، این مذهب سریع‌ترین مذهب در حال رشد در جهان است. در حقیقت، اگر نرخ رشد جمعیت مسلمانان به همین منوال ادامه یابد، در پایان قرن حاضر، تعداد مسلمانان از تعداد مسیحیان جهان پیشی خواهد گرفت.

1. <http://www.pishkhaan.net/news/70990>

۲. گازیوروسکی، سیاست خارجی آمریکا و شاه، ص ۲۸.

۳. محمدجواد هراتی و محمدرحیم عیوضی، درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران، ص ۱۷۹.

۴. اندیشکده آمریکایی مستقر در واشینگتن دی سی است.

هرچند جمعیت بسیاری از کشورها در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا - که اسلام در آن‌ها به قرن هفتم میلادی بازمی‌گردد - غالباً مسلمانند، این منطقه موطن تنها ۲۰ درصد از مسلمانان جهان است. جمعیت بزرگی از مسلمانان جهان (۶۲ درصد) در منطقه آسیا در حوزه اقیانوس هند و اقیانوس آرام، در اندونزی، هندوستان، پاکستان و بنگلادش زندگی می‌کنند.

جمعیت مسلمان اروپا نیز در حال رشد است؛ به گونه‌ای که پیش‌بینی می‌شود، ۱۰ درصد جمعیت اروپا در سال ۲۰۵۰ مسلمان خواهد بود.

مطالعه چشم‌انداز مذهبی آمریکا در سال ۲۰۱۴ که از سوی مرکز تحقیقات پیو انجام شده، نشان می‌دهد که ۰٫۸ درصد بزرگسالان آمریکایی مسلمانند. بررسی دیگری در سال ۲۰۱۱ نشان می‌دهد که ۱٫۸ میلیون بزرگسال و به طور کلی ۲٫۷۵ میلیون نفر از تمامی سنین در این کشور مسلمان هستند. به علاوه ۶۳ درصد این افراد مهاجرند.

بر اساس پیش‌بینی‌های جمعیت‌شناسی تخمین زده می‌شود که در سال ۲۰۵۰ مسلمانان ۲٫۱ درصد جمعیت آمریکا را تشکیل دهند که در این صورت، تعداد آن‌ها از یهودیان پیشی خواهد گرفت.^۱

همچنین آمارهای ارائه شده در سال ۲۰۱۳ حاکی از آن است که تعداد مسیحیان انگلیس در دهه گذشته ۱۱ درصد کاهش یافته و از ۳۷٫۳ نفر در سال ۲۰۰۱ به ۳۳٫۲ میلیون نفر در سال ۲۰۱۱ رسیده است؛ در حالی که تعداد مسلمانان ۸۰ درصد افزایش یافته و از ۱٫۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۱ به ۲٫۷ میلیون نفر در ۲۰۱۱ رسیده، به گونه‌ای که اسلام در جایگاه دوم ادیان در انگلیس قرار گرفته است. اما از نظر تعداد جمعیت انگلیس

---

1. <http://www.shia-news.com/fa/news/108711>

که بالغ بر ۵۶/۰۷ میلیون نفر می‌شود، نسبت ۷۵ درصدی مسیحیان در سال ۲۰۰۱ به ۵۶ درصد کاهش یافته، در حالی که نسبت مسلمانان ۳ تا ۵ درصد افزایش یافته است.^۱

نکته قابل توجه این‌که احداث مساجد و حسینیه‌ها از کلیسا نیز بیش‌تر شده است. طبق برخی گزارش‌ها «گسترش احداث مساجد در آمریکا و اروپا به اندازه‌ای است که بسیاری از کلیساها تبدیل به موزه شده و در عوض مساجد، گنجایش حجم انبوه نمازگزاران را ندارند».^۲ رسانه انگلیسی دیلی‌میل گزارش قابل تأملی را منتشر کرد و آن را در صدر صفحه اینترنتی خود قرار داد. تیترا قابل تأمل این گزارش این بود: «یک کشور، دو دین و تصویر متمایزکننده: صندلی‌های خالی در کلیسا کجا! صف‌های طولانی مساجد کجا!»؛^۳ دیلی‌میل در این گزارش به افزایش خیره‌کننده اسلام در انگلیس و کاهش استقبال عمومی مردم این کشور به کلیسا و مراسم‌های مذهبی آن اشاره کرده است: «وقتی این کلیسا در قرن ۱۸ ساخته شد، قرار بود گنجایشی برابر ۱۲۳۰ نفر را داشته باشد؛ اما شاهد حضور حداکثر بیست نفر در کلیسای هزار نفری مریم مقدس هستیم، اما کمی آن طرف‌تر در خیابان، مکانی مقدس وجود دارد که با مشکل کمبود جا مواجه است. مسجد، تنها ۱۰۰ نفر گنجایش دارد؛ اما وقتی جمعه‌ها به آن‌جا سر می‌زنیم، جمعیتی ۳ تا ۴ برابر گنجایش مسجد برای اقامه نماز جمعه جمع می‌شوند و مجبورند بیرون از مسجد نماز را برپا کنند».^۴

1. <http://www.rasanehiran.com/vdcevn8w.jh8zoi9bbj.html>

2. <http://www.rahyafteha.ir/9029>

3. <http://www.rasanehiran.com/vdcevn8w.jh8zoi9bbj.html>

4. <http://www.rasanehiran.com/vdcevn8w.jh8zoi9bbj.html>

۸- تقابل تمدن اسلام و غرب

یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی تقابل تمدن غرب و اسلام است؛ زیرا قبل از انقلاب وانمود می‌شد که اسلام دینی منزوی است و قدرت مقابله با هیچ تمدنی را ندارد؛ از این رو، غرب از اسلام هراسی نداشت، بلکه حامی آن نیز بود. پس انقلاب، تمدن اسلام ناب، تمدن غرب را به مبارزه طلبید؛ زیرا اسلام ناب محمدی نشان داد، که دین نه تنها مانع پیشرفت ملت‌ها نیست، بلکه خود تمدن‌ساز است؛ از این رو، در ادبیات امام خمینی مسألهٔ رویارویی همه‌جانبهٔ اسلام ناب و اسلام آمریکایی در قالب تقابل اسلام آمریکایی و اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به‌مثابهٔ مرکز ثقل رویارویی گستردهٔ فرهنگی و سیاسی مطرح و تبیین شد؛^۱ از این رو، غرب به رهبری امریکا در بعد تبلیغاتی و فرهنگی، سیاست اسلام‌ستیزی را به عنوان یکی از راهبردهای خود در قبال گسترش آرمان‌های انقلاب اسلامی در پیش گرفت. پس از حوادث یازده سپتامبر آمریکا در سال ۲۰۰۱، اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی با شدت بیش‌تر در کشورهای اسلامی ادامه یافت؛ زیرا غرب که در صدد ایجاد «نظم نوین جهانی» و یک‌قطبی شدن جهان بود، احساس کرد «تنها تمدنی که تمدن آن را نابود خواهد کرد، تمدن اسلام است؛ از این رو، اهانت به قرآن کریم، پیامبر اسلام^۲ و دیگر مقدسات اسلامی در رأس سیاست‌های اسلام‌ستیزانهٔ دولت‌ها و رسانه‌های غربی قرار گرفت. از سوی دیگر، غرب در فاز جدید، راهبرد اسلام‌هراسی را از مجاری صرف تبلیغاتی خارج کرد و به آن زیرساخت به اصطلاح علمی و فرهنگی داد؛ چنان‌که در سال ۱۹۹۳

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/03/27/772301>

۲. مانند کتاب آیات شیطانی.

تئوری «برخورد تمدن‌ها» از سوی ساموئل هانتینگتون مطرح شد. هانتینگتون در نظریه خود - که به جهان پس از فروپاشی بلوک شرق نظر دارد - از شکل‌گیری تمدن‌ها سخن گفت.^۱ وی هشت تمدن را مطرح می‌کند^۲ و بیش از همه به تمدن اسلامی تأکید می‌ورزد و معتقد است که جهان غرب باید به گونه‌ای این تمدن را مهار کند؛^۳ زیرا عصر تک‌قطبی آمریکا به سوی چندقطبی در حرکت است و این ساختار به زودی آشکار می‌شود^۴ و ممکن است در این تضاد، تمدن اسلام پیروز شود؛ از این رو، ریچارد نیکسون «جهان اسلام را در قرن بیست و یکم از مهم‌ترین میدان‌های زورآزمایی سیاست خارجی آمریکا» دانست.^۵ «موشه بیجلین»^۶ می‌گوید: «آمریکا با همه توان نظامی و اقتصادی و اروپا با همه سیاست‌های زیرکانه و مرموز خود، توان مقابله با موج انتشار اسلام را نداشته‌اند. این یک واقعیت است که اسلام در آینده‌ای نه چندان دور، حرف اول را در جهان غرب خواهد زد».^۷ مایکل دینس برداین^۸ می‌گوید: «به عقیده من مدنیت و تمدن غرب به زودی به بن‌بست خواهد رسید و به جایش تمدن اسلامی خواهد نشست...»^۹.

امروزه تقابل ایران و غرب، تقابل عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی و

۱. ر.ک: منوچهر محمدی، دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی، از ص ۱۱۵ به بعد.

۲. سیدمحمد مهدی میرباقری، انقلاب اسلامی و تداول قدرت، ص ۴۵.

۳. <https://www.islamtimes.org/fa/article/507492>

۴. محمدرحیم عیوضی و محمدجواد هراتی، همان، ص ۱۷۸.

۵. <http://un.nahad.ir/mod/forum/discuss.php?d=21991#p55261>

۶. پژوهشگر یهودی.

۷. <http://rahyafteha.ir/9029>

۸. استاد دانشگاه آریزونا، آمریکا.

۹. روزنامه کیهان ۱۳۸۰/۷/۲۴.

اجتماعی نیست، بلکه تقابل ایدئولوژیک و اعتقادی است. جنگ‌های نظامی، اقتصادی و ...، ابزاری برای نابودی تمدن اسلامی است. برخی از متفکرانی که با رویکرد تمدنی، اسلام و غرب را مطالعه کرده‌اند، عمده تعارضات بین این دو را از نوع هویتی و اعتقادی تلقی می‌کنند؛ چنان‌که البرت حورانی بر این باور است که «تعارض اسلام و غرب بنیادین است؛ از این رو، جدال بین آن‌ها ماهیتی اعتقادی و هویتی دارد».^۱

امام معتقد است که در تقابل تمدن اسلام و غرب، تمدن غرب شکست می‌خورد: «... اسلامی که غرب، و در رأس آن آمریکای جهان‌نحوار را به خاک مذلت خواهد نشاند،^۲ که این وعده الهی است: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ».^۳

نتیجه‌گیری

در عصر انزوای دین و غلبه تفکر جدایی دین از سیاست، انقلاب اسلامی چون خورشیدی عالم تاب، طلوع نمود و با گفتمانی متفاوت، ضمن تأکید بر جهان‌شمولی دین اسلام و پاسخ‌گویی این دین الهی به نیازهای بشر، دل‌های انسان‌های آزاده را به سوی خود جذب نمود و لرزه بر اندام استکبار انداخت. انقلاب اسلامی با مرزبندی میان اسلام ناب و اسلام آمریکایی، اسلام راستین را به جهانیان معرفی کرد و با ارایه الگوی حکومت دینی، حاکمان نالایق کشورهای اسلامی را تحقیر نمود. پیروزی

---

۱. روزنامه جمهوری اسلامی ۱۳۸۹/۰۹/۱۵.

۲. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۰۴.

۳. سوره توبه، آیه ۳۳.

انقلاب اسلامی به رهبری حکیمانه امام خمینی رحمته الله علیه، در گرایش جهانیان به اسلام و افزایش چشمگیر جمعیت مسلمانان نقش کلیدی ایفا نموده است.

نقش انقلاب اسلامی در هویت‌یابی زن

چکیده

نوشتار حاضر با بهره‌گیری از اطلاعات و آمار موجود ضمن مراجعه به دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران، در صدد تبیین نقش انقلاب اسلامی در شخصیت‌یابی و کرامت زن است. هویت‌یابی زنان، از مهم‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی است. جایگاه زن قبل از انقلاب با جایگاه زن بعد از انقلاب بسیار متفاوت است؛ در پیروزی شکوهمند انقلاب، زنان ثابت کردند که، یک زن مسلمان در سایه ایمان و آگاهی و به دور از منجلاب فساد که دنیای غرب و عصر ستمشاهی برای او تدارک دیده بودند، می‌تواند نقش اساسی در تحولات تاریخی و جهانی ایفا کند. حضور زنان در عرصه سیاسی و اجتماعی، علمی، فرهنگی از برکات انقلاب اسلامی است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، شخصیت‌یابی زن، کرامت زن، فعالیت‌های سیاسی زنان، فعالیت‌های اجتماعی زنان، فعالیت‌های علمی زنان، حجاب.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران، یکی از رخدادهای بزرگ جهان معاصر است؛

پدیده‌ای که صاحبان اندیشه غربی، به دلیل تأثیرگذاری در معادلات جهانی و دستاوردهای آن، نمی‌توانستند از آن چشم‌پوشند. یکی از دستاوردهای انقلاب، هویت‌یابی زنان است؛ همان‌زمانی که قبل از انقلاب، غربی‌ها با شعارهایی همچون زن‌گرایی (فمینیسم) هویت آنان را زیر سؤال بردند. رژیم پهلوی نیز به عنوان عروسک‌گردان این سناریو نقش ایفا می‌کرد؛ در حالی که انقلاب اسلامی جایگاه و نقشی مهم برای زنان در نظر گرفت. زنان در جمهوری اسلامی توانمندی‌های خود را در عرصه‌های مختلف اجتماع به اثبات می‌رسانند.

۱- هویت‌یابی زن

پیش از انقلاب اسلامی، حکومت به بهانه تجددگرایی، نسبت به زنان و دختران، دیدگاه ابزاری، مادی و لذت‌جویی جنسی داشت. پروین غفاری^۱ می‌گوید: «در تهران آن روزگار شایع بود که برای شب‌های تنهایی او (شاه) دختران زیبایی را به دربار می‌برند. حتی نام دختری ایتالیایی به نام فرانچیسکا در لیست معشوقه‌های شاه بود».^۲ از این رو، امام خمینی علیه‌السلام فرمود: «شاه گفته است درک من از زن آن است که او باید زیبا و فریبا باشد. این شاه است که زن‌ها را به فساد می‌کشاند و آن‌ها را عروسک می‌خواهد بار بیاورد...».^۳ همچنین امام از آن روزگار چنین یاد می‌کند: «زن در دو... [برهه] مظلوم بود: یکی در جاهلیت عصر بعثت پیامبر اسلام و دیگر در جاهلیت دوره شاه...؛ شاه زن را از آن مقام

۱. معشوقه شاه.

۲. پایگاه جهان‌نیوز، بازخوانی پهلوی، پرونده دوم: «مفاسد اخلاق».

۳. صحیفه امام، ج ۳، ص ۴۷۲.

شرافت و عزت پایین کشید...، به مرتبهٔ یک حیوان».^۱ همچنین شاه هیچ‌یک از دختران ایران را در ابتدای جوانی لایق ازدواج نمی‌دانست؛ او ابتدا با شاهزاده فوزیهٔ مصری ازدواج کرد و سپس تصمیم گرفت با دختر پادشاه ایتالیا ازدواج کند.^۲

اما انقلاب اسلامی زنان ایران را از جاهلیت مدرن، به جایگاه واقعی‌شان برگرداند، یعنی زن مانند مرد انسانی است که هیچ خللی در گوهر وجود او نیست: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى... إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»^۳

بر این اساس، انقلاب به زن فهماند که اصالت، سلامت خانواده و نسل انسان، به عهدهٔ اوست و مادر بیش‌ترین سهم را در پرورش فرزند دارد: «از دامن زن مرد به معراج می‌رود. دامن زن محل تربیت بزرگ‌زنان و بزرگ‌مردان است»؛^۴ «زن انسان است؛ آن هم یک انسان بزرگ. زن مربی جامعه است».^۵

اگر فلاطن و سقراط بوده‌اند بزرگ

بزرگ بوده پرستار خردی ایشان

چه پهلوان و چه سالک، چه زاهد و چه فقیه

شدند یکسره شاگرد این دبیرستان

۱. همان، ج ۷، ص ۳۳۹.

۲. اردشیر زاهدی، *رازهای ناگفته* (خاطرات اردشیر زاهدی)، ص ۱۲۴-۱۲۵.

۳. سورهٔ حجرات، آیهٔ ۱۳؛ ر.ک: المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۳۲۶.

۴. *صحیفهٔ امام*، ج ۷، ص ۳۴۱.

۵. همان، ص ۳۳۹.

همیشه دختر امروز مادر فرداست

ز مادرسرست میسر، بزرگی پسران^۱

۲- تحول روحی و فکری

یکی از تحولاتی که در خصوص زنان رخ داد، تغییر نگرش به نقش و جایگاه زنان در اجتماع از طرف مجامع مذهبی بود. قبل از پیدایش نگرش جدید، نگاه غالب بر ضرورت خانه‌نشینی و انجام وظایف مربوط به خانه و خانه‌داری بود؛ از سوی دیگر، زن با توجه به رویکرد حکومت، از هویت اصلی دور و به قیدوبند فساد فکری کشیده شده بود. اما بعد از انقلاب، به دلیل شناخت جایگاه زن و آشنایی با معارف اسلامی، نگرش‌ها و معیارهای زنان تغییر کرد و آن‌ها دریافتند که زن در اسلام هویت و شخصیت الهی دارد؛ امام راحل علیه السلام فرمود: «یک تحول روحی، یک تحول فکری، با اراده مصمم. از بچه‌های کوچک تا مردهای بزرگ، از دختران کوچک تا خانم‌های بزرگ؛ همه اقشار، با هم قیام کردند»؛^۲ ایشان همچنین فرموده‌اند: «اگر این نهضت و انقلاب اسلامی هیچ نداشت، جز این تحولی که در بانوان و در جوانان ما پیدا شد، این یک امری بود که کافی بود برای کشور ما».^۳

امام نمونه خوبی را نقل می‌کند که حاکی از تحول زن ایرانی است: «این جانب در طول این جنگ صحنه‌هایی از مادران و خواهران و

۱. دیوان پروین اعتصامی، ص ۲۱۰.

۲. صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۴۵

۳. همان ج ۱۴، ص ۱۹۷

همسران عزیز ازدست‌داده دیده‌ام که گمان ندارم در غیر این انقلاب نظیری داشته باشد؛ و آنچه برای من یک خاطره فراموش‌نشده است. با این که تمام صحنه‌ها چنین است - ازدواج یک دختر جوان با یک پاسدار عزیز است که در جنگ هر دو دست خود را از دست داده و از هر دو چشم آسیب دیده بود. آن دختر شجاع با روحی بزرگ و سرشار از صفا و صمیمیت گفت: «حال که نتوانستم به جبهه بروم، بگذار با این ازدواج، دین خود را به انقلاب و به دینم ادا کرده باشم عظمت روحانی این صحنه و ارزش انسانی و نغمه‌های الهی آنان را نویسندگان، شاعران، گویندگان، نقاشان، هنرپیشگان، عارفان، فیلسوفان، فقیهان و هر کس را که شماها فرض کنید، نمی‌توانند بیان و یا ترسیم کنند؛ و فداکاری و خداجویی و معنویت این دختر بزرگ را هیچ‌کس نمی‌تواند با معیارهای رایج ارزیابی کند».^۱

الف) نقش زن در اصلاح جامعه

متأسفانه زنان قبل از انقلاب در روند اصلاحی جامعه نقش پررنگ و گسترده‌ای نداشتند؛ زیرا رژیم پهلوی با دست‌اندازی به شعار آزادی زن، عملاً سیاست‌های خود را برای به ابتدال کشاندن زنان و تزلزل در بنیان خانواده‌ها پایه‌ریزی کرد و با اقداماتی که انجام داد، شأن والای انسانی زن را پایین کشید. این امر، زن را از اصلاح و هدایت جامعه غافل کرد؛ اما انقلاب اسلامی این رشد و بلوغ فکری را به وجود آورد که زن در اصلاح جامعه، تربیت فرزند و هدایت فرد، نقش بنیادی دارد: «زن‌ها

---

۱. همان، ج ۱۶، ص ۱۹۴.

مردان شجاع را در دامن خود بزرگ می‌کنند. قرآن کریم انسان‌ساز است و وظیفهٔ زن‌ها نیز انسان‌سازی است. اگر زن‌های انسان‌ساز از ملت‌ها گرفته بشود، ملت‌ها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد؛ «... صلاح و فساد یک جامعه، از صلاح و فساد زنان در آن جامعه سرچشمه می‌گیرد...»^۲؛ از این رو، امام علیه السلام زنان جوامع دیگر را به الگوپذیری از بانوان ایران سفارش کردند: «امید است که زنان سایر کشورهای اسلامی، از تحول معجزه‌آسایی که برای زنان ایران رخ داده، عبرت گرفته، جامعهٔ خود را اصلاح نمایند».^۳

ب) پاسداری از کرامت زن

زن در آغاز پیدایش اسلام، به کرامت انسانی خویش دست یافت، و از حقوق و آزادی‌های حقیقی برخوردار شد. اسلام همهٔ ستم‌ها و برخوردهای وحشیانه‌ای که در دوران جاهلیت نسبت به زنان صورت می‌گرفت، از بین برد و از کشتن فرزندان بر حذر داشت: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَشِيَّةً إِمْلَاقٍ»^۴ و فرزندان را از ترس فقر، نکشید!

متأسفانه رژیم پهلوی به بهانهٔ نوگرایی و آزادی، ضربهٔ بزرگی به حرمت و کرامت زن وارد کرد. رهبر معظم انقلاب فرمود: «بزرگ‌ترین ضربه و اهانت به کرامت زن را همین سیاست غربی انجام می‌دهد. در غرب، به خصوص در آمریکا و در شمال اروپا مراکز مهمی وجود دارد که اصلاً

۱. همان، ج ۶، ص ۳۰۰.

۲. همان، ج ۱۶، ص ۱۹۲.

۳. همان، ج ۱۴، ص ۳۱۷.

۴. سورهٔ اسراء، آیهٔ ۳۱.

بنای کارشان بر عرضه جنسی زن در مقابل مرد است؛ چه ضربه‌ای برای زن از این بالاتر؟ غرب در قضیه زن و خانواده، در یک گمراهی و ضلالت عمیقی به سر می‌برد.^۱

اما جایگاه زن در پرتو انقلاب اسلامی، احیا و کرامت انسانی اوست که به وی بازگردانده شد. در این نگاه، زن، ابزار نیست، بلکه مبدأ سعادت است. فتح قله‌های موفقیت و پیشرفت کشور به وی وابسته است. امام خطاب به زنان فرمود: «خداوند شما را با کرامت خلق کرده است...؛ آن‌ها که زن‌ها را می‌خواهند ملعبه مردان و ملعبه جوان‌های فاسد قرار بدهند، خیانتکارند؛ زن‌ها گمان نکنند که این مقام زن است که بزک‌کرده بیرون برود با سر باز و لخت! این عروسک‌بازی است نه زن».^۲

۳- حمایت از زنان

رژیم پهلوی وانمود می‌کرد که از زنان حمایت می‌کند؛ اما حقیقت این است که این حمایت برای اطرافیان و وابستگان حکومت صورت می‌گرفت و بانوان دیگر، از حقوق اولیه خود محروم بودند. بر این اساس، یکی از دستاوردهای انقلاب، حمایت از زنان در عرصه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی است. این حمایت‌ها در قانون اساسی، قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی و نیز مصوبه‌ها و آیین‌نامه‌های دولت پیش‌بینی شده است و در ابعاد مختلف رفاهی، ازدواج و طلاق، مهریه، حضانت فرزندان، حمایت دوران بارداری، دادگاه خانواده، نفقه، تساوی با مرد در برابر قانون، تجلی یافته است. در بند چهاردهم اصل

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=3249>

۲. صحیفه امام، ج ۶، ص ۳۰۱.

سوم قانون اساسی آمده است: «تأمین حقوق همه‌جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون است». بر اساس این بند، دولت موظف است حقوق همه‌جانبه زنان را نیز همانند مردان تأمین کند؛ چنان‌که در اصل ۲۱ قانون اساسی، بدان تصریح شده است. شهید مطهری فرمود: «... در غرب این تبلیغ زیاد شده است به طوری که برای آنان تبدیل به یک باور شده که زن در جامعه اسلامی از حقوق خویش محروم بوده و هست و زن‌ها عناصر ناراضی در میان مسلمانان هستند...؛ بنابراین در این انقلاب شرکت نخواهند کرد. ولی در عمل، زن‌ها نه تنها در این انقلاب شرکت کردند، بلکه اگر حضور آنان نبود، هیچ‌گاه انقلاب به ثمر نمی‌رسید».^۱

۴- زن در عرصه سیاسی و اجتماعی

الف) شناخت جایگاه زن

نزدیک به نیم قرن، زنان ایرانی از بستر رشد عقلانی و اجتماعی محروم شدند. هنر و ادبیات داستانی روزگار پهلوی‌ها، آینه‌ای شفاف از بهره‌گیری انحطاطی زنان از آزادی پوشش و روابط ناسالم جنسی به دست می‌دهد؛ از این رو، امام فرمود: «[شاه] زن را مثل یک عروسک درست کرد. در صورتی که زن یک انسان است و آن هم یک انسان بزرگ...؛ این پدر و پسر [پهلوی اول و دوم]، و خصوصاً این پسر آن قدر جنایت که به زن کردند، به مردان نکردند».^۲ اما با شکل‌گیری انقلاب اسلامی، این امکان

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۴، ص ۲۸۸.

۲. همان، ۳۳۹.

برای زنان فراهم شد تا جایگاه فردی و اجتماعی خود را بهتر بشناسند و با استفاده از توانمندی‌ها و استعدادهای خود، حضوری فعال در صحنه‌های مختلف داشته باشند. امروزه زنان در مشاغل مختلف نظیر پزشکی، دندانپزشکی، داروسازی، پرستاری،... حضور دارند.^۱ اینک نه تنها زنان ایران، بلکه بانوان مسلمان در منطقه به‌ویژه مصر، لیبی، بحرین، تونس و یمن، همچون سمیه در مقابل دشمن سینه سپر کرده اند...؛ اینان با حضور پررنگ خود در تظاهرات ثابت کردند آنچه غریبان دربارهٔ انزوای زنان مسلمان می‌گویند، دروغی بیش نیست».^۲

ب) نقش زن در پیروزی انقلاب اسلامی

حضور زنان در انقلاب، پدیده‌ای بی‌سابقه نیست و در تاریخ دیگر جنبش‌های سیاسی و اعتراض‌آمیز ملت ایران نیز از شور و شعور زنان مسلمان ایرانی حکایت دارد. پس از فرمان تحریم تنباکو توسط میرزای شیرازی همسران ناصرالدین شاه به شکستن قلیان‌ها اقدام کردند؛ و در نهضت جنگل، زنان گیلان با کمک‌های مادی و معنوی خویش، مبارزان را یاری رساندند. در توطئهٔ کشف حجاب، تظاهرات زنان در مشهد و اعتراض به این وضع، هرگز از خاطره‌ها محو نمی‌شود. زنان ایرانی در تمام عرصه‌های زندگی حضور دارند و اعتقادات دینی آنان مانع از شرکت در فعالیت‌های اجتماعی نخواهد شد. امام خمینی فرمودند: «امروز زن‌های شیردل، طفل خود را در آغوش کشیده و به میدان مسلسل و تانک دژخیمان رژیم می‌روند. در کدام تاریخ چنین مردانگی و فداکاری از زنان

۱. پایگاه سازمان تبلیغات اسلامی، شناسه: ۱۹۵۲۸۶ <http://yon.ir/B4rx4>

۲. ماهنامهٔ پیام زن، ش ۲۴۳.

ثبت شده است.^۱ شهید مطهری نیز در این باره می‌نویسد: «رهبر انقلاب اسلامی ایران با تیزبینی و تیزهوشی خاص خود دریافته بودند که انقلاب اسلامی ایران، بدون شرکت بانوان به ثمر نخواهد رسید؛ از این رو، شرکت آنان را در مراسم انقلابی واجب و لازم شمردند.»^۲ رهبر معظم انقلاب نیز فرموده‌اند: «نقش زنان در انقلاب ثابت کرد که زن در سایه ایمان و آگاهی و به دور از فساد که دنیای غرب برای او درست کرده است، می‌تواند نقش اول را در تحولات تاریخی و جهانی ایفا کند.»^۳

ج) نقش زنان در انگیزه‌سازی مردان

امام خمینی انقلاب را وام‌دار زنان می‌شمارد؛ چراکه آنان سبب تقویت روحیه و انگیزه انقلابی مردان شدند. هر زنی که برای اعتراض به استبداد، از خانه بیرون می‌آمد، مادر یا همسر و خواهر و دختری بود که دیگر اعضای خانواده را به دنبال خود کشانیده بود. مشتهای گره‌کرده زنان ایرانی، پای مردان ایرانی را استوار می‌ساخت و گلوله‌های خودکامگان را بی‌ثمر. زنان همچین در دوران ۸ سال دفاع مقدس نقشی برجسته داشتند و اثبات کردند که شخصیت زن در تبعیت از الگوهای غربی و مدگرایی نیست، بلکه چیزی که بر اعتبار و ارزش آن‌ها می‌افزاید، غیرت، فداکاری و آرمان‌های دینی است. امام فرمود: «بانوان عزیز ما اسباب این شدند که مردها هم جرأت و شجاعت پیدا کنند. ما مرهون زحمات شما خانم‌ها هستیم.»^۴ ایشان همچنین فرموده‌اند: «شما رهبران نهضت هستید. بانوان،

۱. صحیفه امام، ج ۳، ص ۵۱۲.

۲. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۹، ص ۳۷۰.

3. <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2141>

۴. صحیفه امام، ج ۷، ص ۷.

رهبر نهضت ما هستند؛ ما دنباله آن‌ها هستیم. من شما را به رهبری قبول دارم و خدمتگزار شمایم).^۱

د) حضور زن در انتخابات و مدیریت

مسلم است که رژیم پهلوی که برای مشارکت سیاسی عموم مردم ارزشی قائل نبود، به حقوق سیاسی زنان هم بی‌اعتنا بود و به همین سبب، مشارکت سیاسی زنان، هیچ‌گاه در دوران پهلوی تحقق نیافت. با این حال رژیم پهلوی تلاش داشت با اتخاذ برخی سیاست‌های تبلیغاتی، نه تنها خود را به حقوق سیاسی - اجتماعی زنان متعهد نشان دهد، بلکه چنین ادعا کند که با وجود مشکلات و مخالفت‌ها، در تلاش است گام‌هایی برای تحقق حقوق سیاسی - اجتماعی زنان بردارد. البته حضور برخی موارد زنان در عرصه سیاسی و اجتماعی به دلیل این بود که سازمان‌های بین‌المللی این مطالبه را داشتند، نه این که آن‌ها اعتقادی به حضور زنان داشته باشند.

انقلاب اسلامی آغاز فصلی نوین در مشارکت سیاسی بانوان به شمار می‌رود. انقلاب مشارکت سیاسی زنان را نه به مثابه یک حق بلکه به مثابه تکلیف اسلامی فراهم کرد. امام خمینی با ارائه الگوهای صدر اسلام، زنان را به حضور و مشارکت جدی در همه عرصه‌ها فراخواند؛^۲ از این رو، پس از انقلاب اسلامی شاهد مشارکت روزافزون زنان در عرصه‌های مختلف مانند نمایندگی مجلس، شرکت در انتخابات شوراها

---

۱. همان، ص ۱۳۲.

۲. صحیفه امام، ج ۱۱، ص ۲۵۴.

و شرکت در انتخابات خبرگان هستیم. دکتر پال اسپراکمن^۱ می‌گوید: «.. در سفرهایی که به ایران داشتیم، شاهد فعالیت‌های گسترده زنان ایرانی در جامعه بودم...؛ من معتقدم زنان ایرانی از مردان قوی‌ترند...»^۲.

۵- زن در عرصه‌های علمی

امروزه برای عموم زنان ایرانی هیچ ممنوعیتی در تحصیل وجود ندارد؛ زیرا زنان فهمیدند که می‌توانند از توانایی‌های علمی و هنری خود بیش‌ترین استفاده را داشته باشند؛ از این رو، درصد زیادی از کرسی‌های دانشگاهی را کسب کرده‌اند. بر اساس گزارش یونسکو در سال ۲۰۱۲، جمهوری اسلامی ایران جزو شش کشور برتر جهان از حیث دسترسی به برابری جنسیتی در امر آموزش است.^۳

الف) تعداد طلبه خواهر

یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی تربیت خواهران طلبه اعم از طلبه‌های خارجی و داخلی است. بر اساس گزارش مدیر سابق حوزه‌های علمیه خواهران «امروز حدود ۸۰ هزار طلبه خواهر در مدارس علمیه سراسر کشور مشغول تحصیل هستند؛ و ۳۹۴ مدرسه در مقطع سطح دو؛ ۵۴ مدرسه در مقطع سطح سه، در ۱۳ رشته؛ و سه مدرسه در مقطع سطح چهار است که به زودی به هفت مدرسه افزایش خواهد یافت».^۴

۱. نویسنده و مترجم امریکایی.

2. <http://dari.irib.ir/radioislam/item/92036>

۳. همان.

۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۵/۱۰/۳۰ کد خبر ۵۷۸۵۹۱۵

<http://www.irna.ir/fa/News/8239347582393475>

ب) اعضای هیأت علمی

امروزه شاهد رشد ۱۷ برابری تعداد زنان هیأت علمی در دانشگاه‌ها نسبت به قبل از انقلاب اسلامی هستیم به گونه‌ای که در سال ۵۷، ۱/۴ درصد و در سال ۹۶، ۲۴ درصد از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها زن بوده‌اند.

ج) تدوین آثار

نکته مهم آن است که امروزه تعداد زیادی از کتاب‌های علمی و مقالات در سطح کشور توسط زنان نوشته یا ترجمه می‌شود. جمعیت زیادی از گزارشگران و نویسندگان مطبوعات و وسایل ارتباط جمعی را زنان تشکیل می‌دهند. در آموزش و پرورش نیز سطح علمی بانوان به حدی رسیده که در دبیرستان‌های دخترانه غالباً از دبیران زن برای آموزش استفاده می‌شود؛ و موفقیت دختران در کنکور نشان‌دهنده رشد کیفی و کمی بانوان در امر آموزش است.^۱

د) دانش‌آموزان دختر

امروزه تعداد دانش‌آموزان دختر از دو میلیون و ۷۷۷ هزار و ۷۲۴ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۶ میلیون و ۹۵۶ هزار و ۳۴ نفر در سال ۱۳۹۶ رسیده و تعداد دانش‌آموزان دانشگاهی زن از ۶ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۴۴ درصد در زمان حاضر افزایش یافته است.^۲

---

۱. مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی امام خمینی و احیای تفکر دینی، ج ۲، ص ۲۹۵.

۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۷/۵/۱۱.

هـ) دانشجویان دختر

به گفته معاون مؤسسه پژوهشی و برنامه‌ریزی آموزش عالی، تعداد کل دانشجویان زن در سال تحصیلی ۵۷-۵۸، ۵۴ هزار و ۲۴۸ نفر بوده که نسبت آنان به کل دانشجویان ۳۰/۹ درصد بوده است؛ اما این رقم در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ به ۲ میلیون و ۲۰۰ هزار و ۳۷۵ نفر افزایش یافته که به عبارتی ۴۵/۸ درصد دانشجویان را تشکیل می‌دهند.^۱

در حال حاضر، این رقم تغییراتی داشته است؛ به گفته معاون رئیس‌جمهور در امور زنان، ۵۶ درصد از دانشجویان دانشگاه‌های دولتی کشور را زنان تشکیل می‌دهند؛ از این میان، سهم دختران از کل دانشجویان رشته‌های علوم پزشکی ۵۳ درصد، در رشته‌های علوم انسانی ۵۸ درصد و در گروه‌های علوم پایه به ۶۹ درصد رسیده است.^۲ همچنین در سال‌های اخیر شاهد شکوفا شدن استعدادهای دختران خلاق و مبتکر و حضور آن‌ها در المپیادهای جهانی علمی هستیم. رشد و ارتقای حضور زنان ایرانی در ابعاد مختلف علمی و تکنولوژیک همچون ثبت اختراعات، ابتکارات و نوآوری در عرصه‌های نانو، انرژی هسته‌ای، هوا و فضا، علوم پایه و غیره، بخشی از پیشرفت‌های زنان ایرانی در سال‌های پس از انقلاب اسلامی است.

و) اساتید زن

پیش از انقلاب تنها ۶/۱۳ درصد اساتید دانشگاه‌ها زن بودند؛ اما امروز

۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، کد خبر: ۸۱۸۵۳۰۲۹ (۵۰۱۱۴۸۹)، ۱۳۹۴/۹/۴

<http://www.irna.ir/fa/News/81853029>

۲. باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر: ۵۸۹۲۱۲۴، ۲۰ آذر ۱۳۹۵

<https://www.yjc.ir/fa/news/5892124>

زنان ۲۰ درصد اساتید دانشگاه‌ها را شامل می‌شوند. امروز هفت هزار نفر از استادان دانشگاه‌ها و دو هزار و ۷۰۰ نفر از استادان حوزه علمیه، زنان هستند. در جمع اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های کشور نزدیک به ۳۰ درصد و در بین همکاران دانشگاهی نیز بیش از ۴۰ درصد از بانوان، مشغول به فعالیت هستند و در زمینه‌های مدیریتی و اجرایی نیز شاهد روند روبه‌رشد تعداد زنان هستیم.^۱

ز) حافظان قرآن

بر اساس گزارش رئیس مرکز امور قرآنی سازمان اوقاف و امور خیریه کشور، «بیش از ۷۰ درصد از بانوان در مجامع قرآنی حضور دارند و بیش‌تر حافظ قرآنی و شرکت‌کنندگان در مسابقات قرآنی بانوان هستند».^۲ در حالی که قبل از انقلاب، برگزاری فستیوال‌ها و مسابقه‌هایی به منظور انتخاب برترین زنان و دختران از نظر زیبایی تحت عنوان «دختر شایسته» برگزار می‌شد و نفر برگزیده در رقابت‌های جهانی نیز شرکت می‌کرد. بر اساس اسناد به‌دست‌آمده، سوءاستفاده‌های زیادی از این دختران هم از سوی درباریان و هم در خارج از کشور صورت می‌گرفت.^۳

۶- زن در عرصه فرهنگ و هنر

متأسفانه قبل از انقلاب صحنه‌های اخلاقی، جای خود را به صحنه‌های جنسی داده بودند؛ به نحوی که بسیاری از بازیگران به «ستاره‌های

---

۱. خیرگزاری جمهوری اسلامی، کد خبر، ۸۲۹۸۹۱۳، ۱۳۹۷/۵/۱۱

۲. پایگاه خبری تابناک، کد خبر ۷۲۲۳۵۵، تاریخ: ۱۳۹۶/۵/۲۶

<https://www.tabnak.ir/fa/news/722355>

۳. باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر، ۵۱۱۸۹۳۲، ۱۳۹۶/۱۱/۱۲

<https://www.yjc.ir/fa/news/5118932>

جنسی» معروف بودند. نشان دادن بدن کاملاً عریان دختران و رفتارهای جنسی مردان با آن‌ها به رایج‌ترین صحنه‌های فیلم تبدیل شده بود که بسیاری از کارگردان‌ها برای فروش بیش‌تر با یکدیگر در تولید این صحنه‌های غیراخلاقی رقابت می‌کردند. تیتز روزنامه‌های سینمایی آن دوران این ناهنجاری را نشان می‌دهد: «برهنگی سینمای ایران با آمریکا و اروپا رقابت می‌کند»، «با ستارگان جنسی ایران آشنا شوید! این‌ها خود را بمب‌های روابط جنسی می‌دانند»، «پنج دقیقه بوسه در فیلم... دل هر عارف و عامی را خواهد برد».^۱

اما بعد از انقلاب زنان در عرصه فرهنگ و هنر و به خصوص سینما و تلویزیون، از گرداب ابتدال و فساد خارج شده و نقش‌های ماندگار و به یادماندنی از خود بر جای گذاشته‌اند. البته امروزه سینماهای ما آسیب دارند، اما این آفات با آفات قبل از انقلاب قابل قیاس نیست.

۷- گرایش جهانی زنان به اسلام

آنچه آمارها نشان می‌دهد، آن است که گرایش به اسلام در جهان رو به افزایش است و تعداد زنانی که به اسلام می‌گروند، تقریباً دو برابر مردان است.^۲ مؤسسه تحقیقاتی فیث‌ماترز اعلام کرد که تعداد کسانی که در انگلیس در ۱۰ سال گذشته به اسلام گرایش پیدا کرده‌اند، ۱۰۰ هزار نفر است که بیش‌تر آنان را زنان تشکیل می‌دهند. در این میان، تعداد دختران جوان ۲۰ تا ۳۰ ساله و دارای تحصیلات دانشگاهی که به اسلام گرویده‌اند، چشمگیرتر است.^۳ هاجر حسینی (از امریکا) می‌گوید: «علاقه

1. <http://www.dana.ir/news/228093>

2. <http://yon.ir/bylpT,۴۱۵۶۵>

3. <https://www.khabaronline.ir/detail/165224/3>

من به امام خمینی، در مسلمان شدنم نقش بسزایی داشت.^۱ گلندا اوربین (از آمریکا) نیز می‌گوید: «من همه موفقیت‌م را مدیون امام هستم. در آمریکا درس می‌خواندم، اما مرکز اخبار دنیا در پاریس بود. همین بیش‌تر من را مجذوب ایشان می‌کرد... در نتیجه مسلمان شدم». ^۲ مرضیه هاشمی (از آمریکا) نیز گفته است: «در سال ۱۹۷۹ با شنیدن اخبار درباره انقلاب اسلامی ایران تحت تأثیر شخصیت امام خمینی علیه السلام قرار گرفتم و اسلام را برگزیدم. قاطعانه بگویم که خداوند، انقلاب اسلامی و رهبری آن را محور اصلی جذب من به اسلام قرار داد». ^۳

۸- گرایش جهانی زنان به حجاب

قبل از انقلاب شاهد دو جریان شیرین و تلخ هستیم. شیرین بدان جهت که برخی مردان و زنان ما سخت از حجاب دفاع و بدان پایبند بودند. شیخ محمدتقی بهلول می‌گوید: «در شهر تهران (بعد از کشف حجاب) زنانی دیده شدند که مدت پنج سال از خانه بیرون نیامدند، برای این‌که بی‌حجاب دیده نشوند و حتی به حمام هم نرفتند، با این‌که حمام منزلی [خانگی] هم نداشتند؛ در زمستان‌های سخت با آب سرد غسل کردند یا با دیگ آب گرم کردند و از منزل خود بیرون نرفتند». ^۴

اما جریان تلخ آن است که پهلوی اول بزرگ‌ترین جنایت (کشف

---

۱. فائزه فلاطونی، «امپریالیسم فرهنگی با سلاحی به نام فضای مجازی» فصلنامه

فرهنگ پویا، ص ۸۰.

۲. همان.

۳. همان.

۴. مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی امام خمینی و احیای تفکر دینی، ج ۱، ص ۱۶۳.

حجاب) را به وجود آورد و پهلوی دوم نیز سیاست حجاب‌زدایی پدرش را ادامه داد. در گزارشی می‌خوانیم:

«در اتوبوس زنان باحجاب را راه نمی‌دادند و در معابر پاسبانان از اهانت و کتک زدن به زن‌هایی که چادر داشتند، فروگذار نمی‌کردند. حتی برخی مأمورین به خصوص در شهرها و دهات زن‌هایی را که پارچه سر انداخته بودند، آن را از سرشان کشیده و پاره پاره می‌کردند؛ و اگر زن فرار می‌کرد او را تا خانه‌اش تعقیب می‌کردند؛ و اتاق زن‌ها و صندوق لباس آن‌ها را تفتیش کرده، اگر چادر را می‌دیدند، پاره می‌کردند.^۱ امام فرمود: «اما من تلخی این کشف حجابی که این‌ها کردند و اسمشان را بعداً «آزاد زنان و آزاد مردان» پسر رضاخان گذاشت، من تلخی‌اش باز در ذائقه‌ام هست...»^۲

گفتنی است که امروزه متأسفانه حجاب در جامعه ما کم‌رنگ شده است و حال این‌که تحقیقات نشان می‌دهد مهم‌ترین عوامل گرایش بیش‌تر زنان به اسلام، جذابیت حجاب و آرامشی است که محجبه بودن به آن‌ها می‌دهد...^۳ در عین حال آمارها نشان می‌دهد که غرب از روی آوردن دختران و زنان جوان به حجاب در هراس است. همین مسأله موجب شده تا بیش‌تر بر روی برنامه‌های اسلام‌هراسی کار کند. روزنامه‌های سانستیتال می‌گوید: «تعداد دختران بین ۱۸ تا ۳۰ سال که در ایالت فلوریدا با حجاب و روسری مشاهده می‌شوند، نسبت به یک دهه گذشته افزایش چشمگیری داشته است».^۴ آمار پایگاه «آی‌جی» بیانگر آن است که نسل

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/10/16/963514>

۲. صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۱۹۱.

۳. سایت رهیافته، چهارشنبه ۶ اسفند ۱۳۹۳، کد خبر ۱۳۹۶۹.

4. <http://yon.ir/nKsMP>

جدید دختران جوان نیویورک، بر خلاف نسل‌های قبلی علاقه چندانی به پوشیدن لباس‌های بدن‌نما ندارند و مردم به پوشیدگی، بیش‌تر روی آورده‌اند. علت اصلی این امر، بی‌بندوباری است که در چند سال اخیر رایج شده بود و اکنون در عکس‌العمل به آن، گرایش به پوشیدگی بیش‌تر در میان دختران جوان و نوجوان اوج می‌گیرد.^۱ احمد هوبر^۲ می‌گوید: «زنان ترک در سوئیس و آلمان و اروپا به حجاب روی آورده‌اند؛ زیرا آنان متوجه شده‌اند که حجاب یک سلاح پر قدرت و شگفت‌آور است که خدا به زنان داده است...؛ اکنون زنان سوئیسی تقاضا دارند که برای آنان لباس با پوشش و حیای بیش‌تری تهیه گردد».^۳ ملومی ایوبت فرانکلین (از آمریکا) می‌گوید: «من ابتدا مسیحی بودم و حجاب داشتن امروز من به طور کامل به انقلاب اسلامی ایران برمی‌گردد».^۴

س. م. نام نیز می‌گوید: «من به خاطر شیفتگی به زیبایی‌های حجاب، از دین مسیحی به دین اسلام مشرف شده و حجاب کامل را برگزیدم».^۵

ف. م. بانوی تازه‌مسلمان می‌گوید: «باحجاب شدم، چون حجاب، نور است! چون حجاب لازمه دین اسلام است. کسانی که می‌شناسم حجاب دارند، بسیار خوشحالند؛ چراکه این برای آن‌ها یک افتخار است که خودشان را از نگاه دیگران پوشیده نگه می‌دارند».^۶

۱. پایگاه مشرق نیوز، کد خبر ۵۹۰۰۸، تاریخ ۱۳۹۰/۵/۶.

۲. روزنامه‌نگار مسلمان سوئیسی.

۳. مجله حضور، ش ۱، ص ۳۲۴۳.

۴. فائزه فلاطونی، فصلنامه فرهنگ پویا، ش ۳۰، ص ۸۰.

۵. <https://article.tebyan.net/415453> ۱۳۹۶/۱۲/۱۹

۶. <http://rahyafteha.ir/13969/>، پایگاه رهیافته ۱۳۹۳/۱۲/۶

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی با احیای شخصیت زن، کرامت و ارزش واقعی را برای زنان به ارمغان آورد. در پرتو انقلاب اسلامی، توانمندی‌های زنان در عرصه‌های گوناگون به فعلیت رسید و بانوان ایرانی به برکت انقلاب اسلامی قله‌های افتخار را در ابعاد مختلف زندگی فتح کردند. زن مسلمان که به برکت انقلاب اسلامی شخصیت حقیقی خویش را بازیافته، به الگویی برای زنان جهان تبدیل شد.

مقایسه انقلاب اسلامی با انقلاب‌های فرانسه و روسیه با تأکید بر دیدگاه امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی)

چکیده

تحقیق حاضر در صدد مقایسه انقلاب اسلامی با انقلاب فرانسه و روسیه از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) است. آنچه انقلاب اسلامی را از سایر انقلاب‌های بزرگ دنیا همچون انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب روسیه، متمایز می‌سازد تا حد زیادی به ویژگی و ماهیت دینی این انقلاب باز می‌گردد. ویژگی‌هایی که انقلاب اسلامی ایران را از انقلاب فرانسه و روسیه متمایز می‌سازد عبارت‌اند از: امنیت و آزادی، معنویت و مردم‌گرایی رهبر، نقش رهبر و مردم در استمرار انقلاب اسلامی، همگانی بودن انقلاب، تاثیرگذاری انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی و تحولات جهانی، تأثیر امدادهای غیبی در پیروزی انقلاب. این مقایسه نشان می‌دهد انقلاب اسلامی، از جهات متعدد، مهم‌تر از انقلاب فرانسه و روسیه، بوده و گفتمان سومی را پیش روی انسان معاصر قرار داده است.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، انقلاب فرانسه، انقلاب روسیه، امام خمینی علیه السلام، مقام معظم رهبری.

مقدمه

انقلاب اسلامی را باید سرآغاز تحولات بنیادین در ایران و جهان دانست. انقلابی که امام خمینی علیه السلام از آن با عناوینی چون «معجزه قرن» و «انفجار نور» یاد کرد؛ از این رو، می‌توان گفت «انقلاب اسلامی ایران» حرکت بی نظیری در تاریخ سیاسی جهان بود و ویژگی‌هایی دارد که آن را از انقلاب‌هایی همچون انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه و انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه متمایز می‌کند؛ همچنان‌که شهید مطهری فرمود: «انقلاب اسلامی ایران ویژگی‌هایی دارد که در مجموع، آن را در میان همه انقلابات جهان بی‌نظیر و بی‌رقیب ساخته است». ^۱ بعد از گذشت چهل سال بایسته است ویژگی‌های انقلاب اسلامی بازخوانی شود تا نسل جوان، بدانند که اینان میراث‌دار معجزه قرن هستند و جوانان پیش از آن‌ها، با خون خود سند پرافتخار انقلاب اسلامی را امضا کردند و اکنون اینان هستند که باید با صیانت از دستاوردهای انقلاب اسلامی، نگذارند انقلابشان به دست دشمنان، منافقان کوردل و جیره‌خواران استکبار جهانی آسیب ببیند. این نوشتار به مقایسه انقلاب اسلامی ایران با انقلاب فرانسه و انقلاب روسیه پرداخته، نشان می‌دهد که انقلاب اسلامی، از جهات متعدد، مهم‌تر از آن دو بوده و گفتمان سومی را پیش روی انسان معاصر قرار داده است.

۱- ماهیت دینی انقلاب

در بعد فرهنگی، نقش ایدئولوژی و نقش مذهب در انقلاب‌ها مقایسه می‌شود. به لحاظ طبقه‌بندی، تفاوت اصلی آن‌ها ناشی از نوع ایدئولوژی حاکم بر این انقلاب‌ها است. لیبرالیسم، ایدئولوژی انقلاب فرانسه بود.

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۹، ص ۳۷۰.

ویژگی اصلی این ایدئولوژی، اصالت فرد و آزادی‌های فردی و حمایت از بخش خصوصی و مادی‌گرایی است. این ایدئولوژی در پیشبرد انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه نقشی نداشت. «آلکسی دو توکویل»^۱ معتقد است که «انقلاب فرانسه که زیربنای لیبرالیسم دارد، نظام استبداد مذهبی کلیسایی را از خدا و پادشاهان گرفت و به مردم داد».^۲

مارکسیسم، ایدئولوژی انقلاب روسیه بود که بر پایه اصالت ماده، دیکتاتوری طبقه کارگر و تمرکز و انحصار ابزار تولید، استوار بود. این ایدئولوژی در انقلاب فوریه ۱۹۱۷ نقشی نداشت. زیرا مارکسیسم، دین را، افیون توده‌ها می‌دانست و ضدیت با ادیان الهی را اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌کردند.^۳

اما ایدئولوژی انقلاب اسلامی بر پایه خداواری بنا شده و ویژگی مهم آن این است که حاکمیت اسلام، خواست همه مردم است؛ چنان‌که بعد از پیروزی انقلاب، مردم خواهان استقرار نظام جمهوری بر مبنای قوانین الهی اسلام بودند. بعضی از گروه‌های داخلی از «جمهوری دموکراتیک اسلامی» سخن می‌گفتند، اما امام می‌دانست که افزودن هرگونه پسوند یا پیشوندی بر جمهوری اسلامی، به منزله کارگزاردن خشت کجی است که مبنای نظام را به اعوجاج خواهد کشید و انقلاب اسلامی را از رشد و بالندگی در بستر «نه شرقی نه غربی» منحرف خواهد ساخت؛ از این رو، امام فرمود: «دعوت کنند به این که رأی بدهید به جمهوری اسلامی؛ این هم با همین کلمه: نه یک حرف زیادت و نه یک حرف کمتر».^۴

1. Alexis de Tocqueville.

2. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/11/15>

۳. همان.

۴. صحیفه امام، ج ۶، ص ۳۲۴.

۲- امنیت و آزادی

یکی از تفاوت‌های انقلاب اسلامی با دو انقلاب روسیه و فرانسه، در برقراری امنیت و آزادی بعد از پیروزی نمود پیدا می‌کند؛ یعنی در فرانسه و روسیه، بعد از پیروزی انقلاب، مردم به دلیل درگیری‌ها و اختلافات، امنیت و آزادی نداشتند، به گونه‌ای که صدها نفر در این دو کشور کشته شدند، چنان‌که مقام معظم رهبری فرمود: «... شما بیست سال بعد از «انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ شوروی» را نگاه کنید؛ دیکتاتوری سیاه استالین بر شوروی در آن بیست سال حاکم بود که صدها هزار آدم به جرم مخالفت با حکومت استالین یا توهم مخالفت، اعدام و نابود شدند! و چند برابر آن به سبیری، تبعید شدند». ^۱ همچنین آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است که انقلاب فرانسه نیز پیش از انقلاب روسیه، سرنوشتی از همین دست داشت: «... در طول ده سال از انقلاب فرانسه حدود دوازده هزار نفر زیر تیغ گیوتین رفتند. همه این دوازده هزار نفر نیز از رهبران انقلاب بودند». ^۲ به عبارت دیگر، معروف است که انقلاب فرزندان خود را می‌خورد؛ بدین گونه که در هر انقلابی، انقلابیان یکدیگر را نابود می‌کنند و این سرنوشت محتوم هر انقلاب است. استناد به این مثل معروف بیش‌تر ناظر به سرنوشتی است که همه انقلابیان و به‌ویژه رهبران در انقلاب‌های فرانسه و روسیه دچار آن شدند؛ چنان‌که مطالعات تاریخ انقلاب این دو کشور گویای این ادعاست: هنوز ده سال از پیروزی انقلاب این دو کشور نگذشته بود که تقریباً همه رهبران شناخته‌شده انقلاب دچار چنان اختلافاتی شدند که راهی جز حذف یکدیگر از صحنه سیاست و انقلاب و بلکه از صحنه روزگار نمی‌دیدند. در انقلاب فرانسه تیغ گیوتین هر روز

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2933>

2. <http://farsi.khamenei.ir/others=32196>

آمادهٔ بریدن سر تعدادی از رهبران انقلابی بود؛ حتی کسانی که تا روز قبل در اوج قدرت و حاکمیت بودند، روز بعد به تیغ گیوتین سپرده می‌شدند. در انقلاب روسیه رهبران انقلاب آن‌چنان به جان هم افتادند که هم زمینه را برای صعود استالین به دیکتاتوری مطلق فراهم کردند و هم خود را به نابودی کشاندند. البته در دوران ده‌سالهٔ اول بعد از پیروزی انقلاب روسیه قتل عامی مشابه انقلاب فرانسه صورت نگرفت، ولی به مجرد برقراری حاکمیت مطلق استالین، با تشکیل دادگاه‌های فرمایشی و ایجاد اردوگاه‌های کار اجباری به‌ویژه در سبیری، قتل عام‌های بسیاری صورت گرفت و شمار زیادی از رهبران انقلاب یکی پس از دیگری به جوخهٔ اعدام سپرده یا ترور شدند.

در انقلاب اسلامی بسیاری از رهبران انقلاب به شهادت رسیدند، ولی همهٔ این‌ها نه از سوی انقلابیان، بلکه به دست ضدانقلاب صورت گرفت. از همان آغاز پیروزی انقلاب اسلامی، گروه‌های مخالف با انقلاب که نه در پیروزی انقلاب نقشی داشتند و نه پایگاه‌چندانی در میان توده‌های مردم انقلابی، وقتی از تحصیل قدرت به طریق مبارزهٔ سیاسی و مردمی مأیوس شدند، به کشتار بی‌رحمانهٔ رهبران انقلابی و حتی مردم عادی روی آوردند. شهادت آیت‌الله مطهری، دکتر بهشتی، رجایی، باهنر و... را می‌توان از نمونه خساراتی دانست که به کادر رهبری انقلاب اسلامی وارد آمد. اما در دو انقلاب فرانسه و روسیه، ضدانقلاب از همان آغاز قلع‌و‌قمع شدند و دیگر محلی از اعراب نداشتند تا رودرروی انقلاب بایستند. بنابراین اگر برای انقلاب فرانسه و روسیه عبارت معروف «انقلاب فرزندان خود را می‌خورد» صادق باشد، در انقلاب اسلامی باید

گفت «ضدانقلاب فرزندان انقلاب را می‌خورد».^۱ بر همین اساس، امام عقیده دارد که انقلاب اسلامی با دو انقلاب فرانسه و روسیه تفاوت بنیادی دارد؛ زیرا به مجرد پیروزی انقلاب، امنیت و آزادی برقرار شد. امام فرمود: «... ما به مجردی که انقلاب واقع شد و پیروز شدیم، تمام راه‌ها باز بود بر دنیا. تمام احزاب آزاد بودند و تمام جمعیت‌ها آزاد بودند...؛ نظمش برقرار بود؛ و بی‌نظمی آن طوری که در مثل انقلاب اکتبر واقع شد، مثل انقلاب فرانسه واقع شد، این قتل و غارت‌ها نبود در ایران».^۲

۳- معنویت و مردم‌گرایی رهبر

نقش رهبران انقلاب را در سه بعد مهم می‌توان مشاهده کرد که عبارت است از «رهبر به عنوان ایدئولوگ انقلاب»، «رهبر به عنوان فرمانده» و «رهبر به عنوان معمار نظام بعد از پیروزی انقلاب». در مقایسهٔ اجمالی میان نقش رهبران در سه انقلاب، مشاهده خواهیم کرد که رهبر انقلاب اسلامی، دارای قدرت، امتیازات و ویژگی‌هایی استثنایی بود که دو انقلاب فرانسه و روسیه از آن بی‌بهره بودند.

۱. در انقلاب‌های فرانسه و روسیه رهبران انقلاب از طبقات متوسط و بالای جامعه بودند، در حالی که در انقلاب اسلامی ایران، رهبران انقلاب وابسته به طبقات محروم جامعه بودند.

۲. در انقلاب‌های فرانسه و روسیه به‌ویژه در انقلاب روسیه، رهبران، مدافع و نمایندهٔ طبقه‌ای بودند که خود متعلق به آن طبقه نبودند، در حالی

---

۱. منوچهر محمدی، *انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه*، ص ۳۳۱-۳۳۲.

۲. *صحیفهٔ امام*، ج ۱۱، ص ۱۲۹.

که در انقلاب اسلامی، رهبران انقلاب، مدافع طبقه‌ای بودند که خود از آن طبقه برخاسته بودند.

۳. در انقلاب‌های فرانسه و روسیه طبقه روشنفکر و تحصیل کرده رهبری انقلاب را بر عهده داشته و اشراف و روحانیان نقش ضدانقلاب را داشتند، در حالی که در انقلاب اسلامی، رهبری ضدانقلاب را روشنفکران وابسته به چپ و راست بر عهده داشتند.

۴. در انقلاب فرانسه و روسیه ما چهره شاخصی را نمی‌یابیم که همه ویژگی‌های سه‌گانه رهبری را داشته باشد. در انقلاب فرانسه چهره‌هایی مانند لافایت، روبسپیر، شارل دوک اورلئان مطرحند که هیچ‌کدام رهبری انقلاب را در تمام دوران شکل‌گیری و پیروزی آن در دست نداشتند. در انقلاب روسیه چهره‌های لنین از چهره‌های شاخص این انقلاب بود که برای به مرحله عمل درآوردن، محوریت داشت؛ در حالی که در سقوط رژیم رومانوف‌ها مطلقاً نقشی نداشت. چهره‌هایی مانند زینوویف، کامنف، استالین، تروتسکی و کرنسکی... دخالتی در سقوط رژیم نداشتند.

به طور خلاصه نه در انقلاب فرانسه و نه در انقلاب روسیه، به چهره‌ای با ویژگی‌های ایدئولوگ و فرمانده انقلاب برخورد نمی‌کنیم. افراد نامبرده هیچ‌کدام نه ایدئولوگ انقلاب بودند و نه فرمانده آن، بلکه سازندگان و معماران دولت‌های بعد از انقلاب بودند که بر اسب سرکش تحولات بعد از سقوط نظام سوار شدند و در تحولات بعدی اثر گذاردند؛^۱ و حال آن‌که در انقلاب اسلامی از رهبر به عنوان ایدئولوگ انقلاب، رهبر به

---

۱. منوچهر محمدی، *انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه*، ص ۴۹

عنوان فرمانده و رهبر به عنوان معمار نظام بعد از پیروزی انقلاب یاد می‌شود.^۱ در ایران از آغاز حرکت اسلامی در سال ۱۳۴۲ تا پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷ و بعد از آن امام خمینی علیه السلام رهبر بلا معارض انقلاب است. ایشان با کسب مرجعیت دینی، بر خوداری از پایگاه معنوی، در رهبری نهضت نقش مهمی ایفا کردند؛ حتی بعد از رحلتشان نیز همچنان گفتار، راه و اهداف امام دنبال می‌شود.^۲ بر این اساس، به جرأت می‌توانیم بگوییم که اگر ولایت فقیه وجود نداشت، ما نیز به همان سرنوشت (روسیه و فرانسه) دچار می‌شدیم.^۳

۴- نقش رهبر و مردم در استمرار انقلاب

یکی از تفاوت‌های انقلاب اسلامی با انقلاب فرانسه و روسیه در بقا و زوال ظاهر می‌شود؛ یعنی انقلاب فرانسه و روسیه دوام پیدا نکردند، اما انقلاب اسلامی استمرار یافت. مقام معظم رهبری در این خصوص فرمود: «... مثلاً انقلاب معروف فرانسه... بالاخره به پیروزی رسید، اما بقای این انقلاب به پانزده سال هم نرسید. انقلاب ضدسلطنت بود؛ کمتر از پانزده سال بعد از شروع انقلاب، سلطنت ناپلئون شروع شد؛ یک سلطنت مطلقه کامل؛ بعد هم به کلی انقلاب فراموش شد! همان کسانی که رفته بودند، خانواده‌ای که با انقلاب برافزاده بودند، همان‌ها برگشتند، سلطنت کردند، سال‌های متمادی حکومت کردند، و در حدود صد سال این کشمکش در فرانسه وجود داشت تا بالاخره آن جمهوری‌تی که

۱. همان.

2. <http://www.jamnews.com/TextVersionDetail/294079>

3. <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=32196>

انقلاب به دنبال آن بود، بعد از حدود نود سال یا صد سال برقرار شد. انقلاب شوروی هم یک جورِ دیگر، آن هم همین جور. این که یک انقلاب بتواند بماند، خیلی مسأله مهمی است»^۱؛ اما انقلاب اسلامی با اقتدار و عزت هنوز مسیر خود را ادامه می‌دهد. از این رو، امام از انقلاب اسلامی به عنوان انقلاب نمونه یاد می‌کند: «شما می‌دانید که این انقلاب ایران یک انقلاب نمونه است؛ از حیث این که انقلاب‌هایی که در دنیا بوده است... این‌ها با یک کودتای نظامی، بسیاری از اوقات واقع می‌شده است، و یک قدرت شیطانی می‌رفته است، یک قدرت شیطانی دیگر جایش می‌آمده است؛ و به مجرد این که انقلاب می‌شده است و این کودتا تحقق پیدا می‌کرده است، دست و دهان و قلم همه را می‌شکستند»^۲.

مقام معظم رهبری نیز فرموده‌اند: «... نکته اساسی در انقلاب ما این بود که نقش مردم با پیروزی انقلاب تمام نشد...؛ همان روزها بعضی‌ها بودند که می‌گفتند خیلی خوب، انقلاب پیروز شد، مردم برگردند بروند خانه‌هاشان. امام محکم ایستاد و کارها را به مردم سپرد. یعنی پنجاه روز بعد از پیروزی انقلاب، نظام سیاسی کشور به وسیله رفتارندوم مردم تعیین شد...؛ در این دویست سال اخیر در هیچ انقلابی چنین اتفاقی نیفتاده است»^۳. همچنین توده‌های مردم بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بارها در انتخابات شرکت کرده‌اند و حتی در شرایط بحرانی و بمباران شهرها، هیچ یک از انتخابات‌های لازم... متوقف نشده یا به تأخیر نیفتاده است. از همه

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31906>

۲. صحیفه امام، ج ۱۰، ص ۴۲۳.

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17510>

مهم‌تر حضور همه‌ساله مردم در اجتماعات و تظاهرات میلیونی به مناسبت سالگرد پیروزی انقلاب، نشانه بیداری و حمایت توده‌های مردم از انقلابشان است. نمونه دیگر از این حمایت‌ها حضور عظیم ده میلیونی مردم در مراسم تشییع پیکر رهبر انقلاب بود که پایبندی خود را به اصول و آرمان‌های انقلاب نشان دادند.

امروز نیز با گذشت بیش از چهار نسل، همچنان روحیه انقلابی در مردم زنده است. همچنان جوانان حاضر در مراسم ۱۳ آبان، مانند سال ۵۷، شعار «مرگ بر آمریکا» سر می‌دهند...؛ انقلاب ما مانند دیگ جوشانی است که دائماً تفال‌ها را بیرون می‌اندازد و زلال باقی می‌ماند.^۱

۵- همگانی بودن انقلاب

در میان رویدادهای بزرگ اجتماعی و سیاسی جهان، انقلاب‌های فرانسه، روسیه و ایران، شاخص‌ترین آن‌ها محسوب می‌شوند. مردم فرانسه در سال ۱۷۸۹ و روس‌ها در سال ۱۹۱۷ شاهد جابه‌جایی قدرت در کشورشان بودند؛ اما آن دو از نظر گستردگی دامنه مبارزات و همگانی بودن انقلاب، با انقلاب اسلامی و حضور میلیونی مردم ایران قابل مقایسه نیست؛^۲ زیرا میزان مشارکت مردم در کشور فرانسه محدود به یک درصد از جمعیت اشراف بود که با نظام همکاری نکردند. در حقیقت، اشراف طبقه اصلی مخالفان را تشکیل می‌داد و منطقه فعال انقلابی در فرانسه، پاریس به حساب می‌آمد؛ لذا میزان مشارکت مردم در براندازی رژیم مستبد، بسیار اندک بود.^۳

1. <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=32196>

2. <http://www.irna.ir/fa/News>

3. <https://hawzah.net/fa/Article/View/4807>

در انقلاب روسیه نیز معدودی از کارگران کارخانه‌ها و از طریق اعتصاب، در سقوط نظام شرکت داشتند و کارگران و سربازان طبقه اصلی انقلابی را تشکیل دادند و منطقه فعال انقلابی در این کشور محدود به سن پترزبورگ و مسکو بود. در حقیقت، همین کارگران کارخانه‌های سن پترزبورگ و سربازان پادگان این شهر سر به شورش برداشتند و اسباب سقوط خاندان «رومانوف» را فراهم کردند. بعد از پیروزی انقلاب در فرانسه و روسیه و با گسسته شدن زنجیرهای دیکتاتوری، اگرچه زمینه مناسب برای رشد آگاهی سیاسی و مشارکت توده‌های مردم، هموار شد؛ مطالعات بعدی نشان داد که باز به تدریج و در اثر بی میلی حاکمیت‌های بعد از انقلاب، مشارکت مردمی کاهش یافت؛ اما در انقلاب اسلامی ایران به استثنای اقلیتی محدود و بخش اعظم ارتش که وابسته به نظام گذشته بودند، جملگی مردم از همه طبقات و گروه‌های اجتماعی در سراسر کشور - اعم از شهرها و روستاها، کارگران و کارمندان - چرخ‌های اقتصادی و اداری کشور را از کار انداختند و... آن را ساقط کردند.^۱

رهبری معظم انقلاب فرمود: «در انقلاب اسلامی، همه مردم، همه قشرهای مردم، از شهری و روستایی، از زن و مرد، از پیر و جوان، از تحصیل کرده و بی سواد، همه در کنار هم حضور پیدا کردند...؛ و توانستند یک رژیم تا دندان مسلح متکی به قدرت‌های استکباری را از پا آورند و انقلاب را پیروز کنند».^۲

فرد هالیدی^۳ معتقد است که... انقلاب ایران مردمی و فراگیر بود؛ اما

---

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/11/15/271254>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17510>

۳. نویسنده و کارشناس مسائل خاورمیانه.

انقلاب شوروی عمدتاً متکی به هسته حزبی بود و فقط در چند شهر متمرکز بود.^۱ از سوی دیگر، نقش بارز مردم ایران در دوران بعد از پیروزی انقلاب و برگزاری همه‌پرسی مارچ ۱۹۷۹ برای تعیین نوع حکومت دلخواه مردم (۹۸/۲ جمهوری اسلامی را انتخاب کردند)، نشان داد که انقلاب اسلامی در تاریخ انقلاب‌های جهان، بی‌نظیر است، به گونه‌ای که در تاریخ، هیچ حاکمیت برآمده از یک انقلاب مردمی را نمی‌توان یافت که مثل انقلاب ایران، پس از سرنگون کردن نظم کهن، خواستار نظر ملت درباره شکل و ساختار نظام جدید شده باشد. تجربه انقلاب‌ها، به‌ویژه انقلاب‌های فرانسه و روسیه، نشان می‌دهد که انقلاب‌ها معمولاً با اتکا به یاری مردم، البته در سطوح مختلف، به پیروزی رسیده‌اند؛ اما زمانی که سکانداران انقلاب، یا حاکمان جدید کشور، از شانه‌های مردم به زیر آمده و در قصرهای دولتی مستقر شده‌اند، دل‌نگرانی و دغدغه اصلی آنان، حفظ قدرت بوده است.^۲

۶- تأثیر‌گذاری انقلاب اسلامی در بیداری اسلامی و تحولات جهانی

انقلاب اسلامی ایران با آگاهی‌های عمیقی که در میان ملت‌های مسلمان به وجود آورد، زمینه تحولات سیاسی ریشه‌دار و حرکت‌ها و سازماندهی‌های سیاسی چشم‌گیری را فراهم آورد و امروز در قالب بیداری کشورهای اسلامی منطقه، موجودیت نظام‌های وابسته به غرب را متزلزل ساخته است. بر همین اساس، الکساندر هیگ^۳ گفته است: «به نظر

۱. محمدباقر حشمت‌زاده، چهارچوبی برای تحلیل و شناخت انقلاب، ص ۲۰۴ و ۲۳۶.

۲. <http://www.afghanirca.com/newsIn.php?id=63911>

۳. وزیر دفاع اسبق آمریکا (Alexander Haig)

من خطرناک‌تر و مهم‌تر از این مشکلات بین‌المللی، عواقب گسترش بنیادگرایی اسلامی است که در ایران پا گرفته است و اکنون عراق و رژیم‌های عرب میانه‌رو را در منطقه تهدید می‌کند. اگر این از کنترل خارج شود، منافع ابرقدرت‌ها را به خطرناک‌ترین وجه، به مخاطره خواهد انداخت.^۱ همچنین یکی از استراتژیست‌های آمریکا می‌گوید: «در تمامی نهضت‌های اسلامی پدیدآمده، به نحوی می‌توان ردپایی از انقلاب اسلامی را مشاهده کرد...؛ اینک در چهارگوشهٔ عالم می‌توان انعکاس گرایش‌های اسلامی ملهم از انقلاب اسلامی ایران را به‌روشنی مشاهده کرد».^۲ از سوی دیگر، امروزه ایران در تحولات سیاسی، نظامی و اقتصادی جهان تأثیرگذار است. این امر به گونه‌ای است که ایران به عنوان قدرت مهم در منطقه و حتی جهان، مطرح و مواضع آن در معادلات و تحولات جهان نقش اساسی دارد، همچنان‌که امام خمینی علیه‌السلام فرمود: «کشور شما امروز یکی از قدرتمندترین کشورهای جهان است، باید سعی کنیم این قدرت را حفظ کنیم...».^۳ از همه مهم‌تر این‌که استراتژی ایران، آمریکا را منزوی و تمدن آن را به چالش کشیده است. البته این عزت و قدرت، تحریم و بحران اقتصادی را در پی داشت، اما این موفقیت ارزش آن را دارد که مردم انقلابی ایران فشارهای اقتصادی را تحمل کنند و با هر سختی‌ای کنار بیایند که در پی هر سختی آسانی است: «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»^۴

1. <https://www.porseman.com/article>

۲. همان.

۳. صحیفهٔ امام، ج ۱۸، ص ۱۵۱.

۴. سورهٔ انشراح، آیهٔ ۶.

۷- امدادهای غیبی

یکی از امتیازهای انقلاب اسلامی، معنویت‌باوری است؛ معنویت‌باوری که قافله انقلاب را به مقصد رساند و اگر معنویت‌اندیشی نبود، ممکن بود انقلاب دچار مشکل جدی شود؛ زیرا انقلاب اسلامی با موانعی بسیار، مانند جنگ تحمیلی، تحریم و کودتا روبه‌رو شد و این موانع می‌توانست منجر به شکست انقلاب شود و یا آن را دچار بحران جدی کند؛ بحرانی که در قالب حمله نظامی، مانند حمله آمریکا به ایران در طبرس، جنگ هشت‌ساله و جنگ اقتصادی و روانی نمود پیدا کرد؛ از این رو، بارها امام امدادهای غیبی را یکی از عوامل پیروزی و دوام انقلاب دانست: «... دیگر قشرها قیام کردند، نهضت کردند و نترسیدند از هیچ چیز، و خدای تبارک و تعالی آن‌ها را امداد کرد و به امدادهای غیبی و جلوه‌های معنوی ما را رسانده‌اند به این که آزاد شدیم».^۱

بنابراین، می‌توان گفت که یکی از عوامل پیروزی و بقای انقلاب اسلامی، امدادهای غیبی است که انقلاب فرانسه و روسیه فاقد آن بودند؛ چنان‌که امام علیه السلام فرمود: «این یک نهضت الهی بود. نهضت مثل نهضت‌های آن‌هایی که به خدا اعتقاد ندارند یا آن‌هایی که نهضت‌هایشان نهضت‌های جهت‌مادی بوده است، نبوده است. نهضت ایران، نهضتی بود که خدای تبارک و تعالی در آن نقش داشت».^۲

برخی اندیشمندان غربی نیز معتقدند که برای انقلاب اسلامی پشتوانه غیرمادی وجود دارد، چنان‌که میشل فوکو^۳ معتقد است این انقلاب نمی

۱. صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۴۲۶.

۲. همان ج ۸، ص ۶۴.

۳. فیلسوف مشهور فرانسوی.

تواند با انگیزه‌های اقتصادی و مادی صورت گرفته باشد؛ زیرا مشکلات اقتصادی ایران در حدی بزرگ نبود که در نتیجه آن، میلیون‌ها ایرانی به خیابان‌ها بریزند و قیام کنند. پس، ریشه این انقلاب را باید در جایی دیگر جست‌وجو کرد.^۱

۸- تحقق اهداف انقلاب

یکی از تفاوت‌های مهم انقلاب اسلامی با انقلاب‌های فرانسه و روسیه در تحقق اهداف، نمود پیدا می‌کند؛ یعنی آن دو انقلاب به اهداف کلان خود نرسیدند؛ زیرا انقلابیان فرانسه که خواهان پیاده‌سازی نظام دموکراتیک بودند و بلشویک‌ها که خواستار سیاست‌های سوسیالیستی بودند، به هدف خود نرسیدند؛ زیرا «امروز هر دو انقلاب مزبور بدون آن‌که توانسته باشند بهشت موعود خود را ارائه کنند، به انتهای راه خود رسیده‌اند. نه لیبرالیسم، آزادی واقعی‌ای را که خواست روح بشر باشد، توانست تأمین کند، بلکه بر عکس او را برده قیدوبندهای مادیات جوامع صنعتی نمود؛ و نه سوسیالیسم توانست عدالت اجتماعی را تأمین کند».^۲ از همه مهم‌تر این‌که بشر امروز نه ایدال‌های انقلاب فرانسه را می‌طلبد و نه دیگر امیدی به بهشت موعود بلشویک‌های روسیه بسته است. بشر امروز جامعه‌ای را می‌خواهد که از یک سو، موجبات ارتقای انسان‌ها و آرامش روحی و جسمی او در آن فراهم شده باشد و از سوی دیگر، آزادی‌های سیاسی و عدالت اجتماعی هیچ‌یک قربانی دیگری نشود. چنین خواسته‌هایی هرگز

---

۱. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳/۳/۱۳۸۷.

۲. منوچهر محمدی، *انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه*،

در چارچوب ایدآلهای مادی و دنیایی مکاتب انقلاب‌های فرانسه و روسیه تأمین‌شدنی نبود. دنیای مادی برای روح الهی، بلندپرواز و در عین حال کنجکاو بشر، دنیایی تنگ و تاریک شده است. بدیهی است که در چنین شرایط مایوس‌کننده‌ای ما شاهد بازگشت بشر به جانب مذهب و شاهد پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان انقلابی بشری باشیم که با تکیه بر مذهب تحقق یافته است.^۱ از سوی دیگر، «بیست سال بعد از انقلاب فرانسه، برای بناپارت هیچ افتخاری از لحاظ آرمان‌های انقلاب و آن حرف‌هایی که «ژان ژاپلوسه» و «ولتر» و دیگران می‌گفتند، در حکومت فرانسه، مطلقاً وجود نداشت».^۲ همان‌گونه که مقام معظم رهبری فرمود: «... یک دوره ۲۴ ساله دیکتاتوری مطلقه در فرانسه حاکم می‌شود و مجدداً همه منابع کشور در اختیار جنگ قرار می‌گیرد. پس از ناپلئون نیز برادرزاده او به قدرت می‌رسد. در واقع، کار را به جایی می‌رسانند که مردم را از انقلاب پشیمان می‌کنند. به این ترتیب، مردم خواهان بازگشت به دوران قبل می‌شوند که به این دوره «ترمیدور» می‌گویند. کرین بریتون در کتاب *کالبدشکافی چهار انقلاب* بر همین اساس، نظریه «پاتولوژی انقلاب» را ارائه می‌کند. او بر این باور است که انقلاب مانند تپی است که در بدن سالمی وارد می‌شود، بدن را دچار بحران می‌کند و پس از یک دوره بحرانی، به دوران قبلی خود بازمی‌گردد. در انقلاب فرانسه نیز واقعاً همین اتفاق افتاد؛ چراکه فرانسه انقلابی پس از چهل سال با کشورهای اروپایی که انقلاب نکرده بودند، هیچ تفاوتی نداشت».^۳

۱. همان، ص ۳۴۰ - ۳۴۱.

2. <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index-old?tid=2538#20868>

3. <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog=32196>

اما انقلاب ایران در تحقق بیش‌تر اهداف کلان خود موفق بود؛ زیرا از اهداف کلان انقلاب اسلامی که احیای دین، گرایش جهانیان به اسلام، ایجاد حکومت اسلامی، معنویت‌اندیشی و استقلال بود؛ تحقق یافت. برخی اندیشمندان غرب نیز معتقدند که انقلاب اسلامی به اهداف کلان خود دست یافته است. تدا اسکاچ پول^۱ می‌نویسد: «انقلاب اسلامی به دنبال پیروی از برنامه‌های انقلاب دموکراتیک فرانسه یا برنامه‌های سوسیالیستی انقلاب روسیه نبود، بلکه به دنبال... استقرار جامعه‌ای مستحکم و نوین بر اساس مکتب پویا و سازنده اسلام بود».^۲ همچنین جیمز بیل^۳ می‌گوید: «... از نقطه‌نظر محافل سیاسی، ارزشمندترین دستاورد انقلاب اسلامی را می‌توان در بیداری مسلمین جهان و احیای اسلام به عنوان نظام یک جامعه سیاسی مکتبی خلاصه کرد و همه این‌ها برخاسته از روح متعالی و تفکر ناب اسلامی و سیاسی امام خمینی علیه‌السلام می‌باشد».^۴ از سوی دیگر، انقلاب اسلامی در دنیای اسلام و دنیای عرب، امیدها را زنده کرد؛ همچنان‌که رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند: «وقتی انقلاب ما پیروز شد، به طور کلی دنیای عرب و دنیای اسلام در یک حال رکود و سکوت و نومیدی به سر می‌برد؛ صهیونیست‌ها کار خودشان را پیش برده و همه را ترسانده بودند و هیچ ملتی گمان نمی‌کرد در امیدی برایش باز باشد. ناگهان دروازه عظیم فَرَج گشوده شد و ملت‌ها امید پیدا کردند...؛ شما ببینید امروز ملت فلسطین با همه وجود وسط میدان آمده

۱. جامعه‌شناس آمریکایی.

2. <https://hawzah.net/fa/Article/View/4807>

۳. نظریه‌پرداز آمریکایی.

۴. مجموعه مقالات چهارمین سمینار بررسی سیره نظری و عملی امام خمینی علیه‌السلام، ص ۱۷۱.

است...؛ این فقط شکست اسرائیل نیست؛ این شکست امریکاست.^۱ البته برای رسیدن به همه اهداف^۲ باید تلاش کرد؛ از این رو، مقام معظم رهبری فرموده‌اند: «من اعتقاد این است که در بسیاری از اهداف خود هنوز در نیمه راه هستیم...»^۳ اما آینده بسیار روشنی پیش روی ماست، که به سمت آن در حرکتیم؛ آینده‌ای که ملت ایران خواهد توانست به برکت اسلام و نظام اسلامی، هم عدالت اجتماعی و رفاه مادی داشته باشد، و هم به استقلال کامل دست یابد.^۴

۹- حمایت از مظلومان و مستضعفان

یکی از امتیازات انقلاب اسلامی حمایت از مظلومان و مستضعفان جهان است، یعنی استراتژی جمهوری اسلامی فرامنطقه‌ای و مبتنی بر حفظ کرامت و حمایت از مستضعفان جهان می‌باشد، چنان‌که در اصل سوم قانون اساسی ایران آمده است؛ دولت جمهوری اسلامی موظف است سیاست خارجی کشور را طوری تنظیم نماید که بر اساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی دریغ از مستضعفان جهان باشد. اصل ۱۵۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین جهان حمایت می‌کند. نمونه عینی آن حمایت از فلسطین است،^۵ مقام معظم رهبری فرمود: «امروز

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3223>

۲ به مقاله «موانع پیشرفت انقلاب اسلامی» از همین کتاب مراجعه شود.

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3223>

4. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25271>

5. <http://dari.irib.ir/radioislam/item/56193>

جمهوری اسلامی بحمدالله در منتهای قدرت و قوت است و ایستاده است. و ما حرفمان را صریح می‌زنیم و پای حرفمان می‌ایستیم و هر جایی که احتیاج به حضور ما باشد، هر جایی که احتیاج باشد به کمک ما در مواجهه و مقابله با کفر و استکبار، کمک‌مان را به آنجا می‌کنیم.^۱

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران دارای امتیازات گوناگونی است و در مقایسه با انقلاب فرانسه و روسیه در ویژگی‌های زیر متمایز می‌شود: ماهیت دینی انقلاب، امنیت و آزادی، معنویت و مردم‌گرایی رهبر، نقش رهبر و مردم در استمرار انقلاب، همگانی بودن انقلاب، تاثیرگذاری انقلاب در بیداری اسلامی و تحولات جهانی، امدادهای غیبی و تحقق اهداف انقلاب.

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38302>

موانع پیشرفت انقلاب اسلامی

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی موانع پیشرفت انقلاب اسلامی می‌پردازد. انقلاب اسلامی ایران به‌رغم دستاوردهای بسیاری که در جهت تحقق اهداف خود داشته است، با موانع بسیاری نیز روبرو بوده است. این موانع موجب شده تا تمام اهداف انقلاب آن گونه که شایسته و مورد انتظار بوده است، تحقق نیابد. بی‌تردید با فقدان چنین موانعی می‌توانستیم انقلاب را در تحقق اهداف خود بسیار فراتر از آنچه امروز وجود دارد، مشاهده کنیم. این موانع را می‌توان به موانع درونی و موانع بیرونی تقسیم کرد. از جمله موانع درونی، می‌توان به زمان بر بودن تحقق اهداف انقلاب؛ عقب ماندگی ایران قبل از انقلاب؛ نبود الگو و نرم‌افزار؛ ناامنی و درگیری‌های داخلی؛ سیاست‌زدگی؛ اختلاف مسئولان؛ رفاه‌زدگی و اشرافی‌گری و سوء مدیریت اشاره کرد. در موانع خارجی نیز انقلاب با توطئه‌های بسیاری از جانب دشمنان مواجه بوده است. تهاجم فرهنگی؛ تحریم اقتصادی و جنگ تحمیلی مهم‌ترین عوامل خارجی بوده‌اند که موانع جدی و گسترده‌ای در جهت پیشرفت کشور و پیشبرد اهداف انقلاب ایجاد کرده‌اند.

کلید واژه: انقلاب اسلامی، اهداف انقلاب، موانع پیشرفت.

مقدمه

هنگامی که از موانع تحقق اهداف انقلاب سخن می‌گوییم، باید توجه داشته باشیم که اولاً مقصود تنها برخی از اهداف انقلاب است؛ و ثانیاً در همان مواردی که اهداف انقلاب به طور کامل برآورده نشده، به تحقق نسبی آن‌ها توجه شود و نباید حکم کلی در مورد آن‌ها صادر کرد.

یکی از اشتباهات در داوری نسبت به تحقق یک هدف یا هر موضوع دیگر، این است که نگاه به آن، به صورت سیاه یا سفید، و همه یا هیچ باشد؛ یعنی اعتقاد بر این باشد که آن موضوع یا هدف مذکور، یا به طور کامل به سرانجام رسیده، یا اصلاً تحقق نیافته است، حتی اگر به بخش اعظم آن دست یافته باشیم؛ یا گاهی که اهداف دارای مراحل است و برخی از مراحل تحقق یافته، اما چون به مرحله آخر نرسیده، داوری در مورد آن به گونه‌ای باشد که گویا هیچ توفیقی در آن حاصل نشده است؛ مثلاً عدالت اجتماعی و رفع تبعیض‌ها و کوتاه شدن دست خیانتهکاران از بیت‌المال مسلمانان یکی از اهداف انقلاب اسلامی بوده است و بی‌تردید این هدف تا حد و اندازه خاصی تحقق یافته است؛ اما افراد بسیاری بدون توجه به دستاوردهای بسیاری در این زمینه، به آن به طور کامل پاسخ منفی می‌دهند؛ یعنی گویا انقلاب در تحقق چنین هدفی هیچ توفیقی نداشته یا به هیچ مرحله‌ای از این مراحل نرسیده است؛ زیرا نگاه آنان به این مسأله نگاه حداکثری است و چون این چشم‌انداز (کامل و ۱۰۰٪) تحقق نیافته، پس آن را به طور کامل انکار می‌کنند. چنین داوری اشتباه بزرگی است. با چنین داوری‌ای درباره تحقق اهداف، حتی حکومت امام علی علیه السلام نیز حکومت عادلانه نخواهد بود، یا آن حضرت را در تحقق

حکومت عادلانه نباید موفق بدانیم؛ زیرا در زمان حکومت حضرت آن گونه که امام می‌خواست، به دلایل بسیار، عدالت و اهداف فرهنگی، اقتصادی و... به طور کامل تحقق نیافت و مدینه فاضله مورد نظر آن حضرت محقق نشد. برخی از فرمانداران حضرت به مردم ظلم و به بیت‌المال خیانت می‌کردند و تنها زمانی که حضرت از این امر آگاه می‌شدند، آن‌ها را عزل می‌کردند؛ مانند شکایتی که سوده همدانی از فرماندار شهر نزد امیرالمؤمنین برد،^۱ یا فرماندارانی که خائن بودند و پس از مدتی به معاویه پیوستند،^۲ و نیز برخی از ظلم‌ها و خیانت‌هایی که به آن حضرت گزارش نمی‌شد. آن حضرت همچنین در ابتدای حکومت وعده داده بودند که تمام اموالی که به ناحق از بیت‌المال مسلمانان به تاراج رفته بود، به بیت‌المال برگرداند،^۳ اما عملاً به دلیل کارشکنی‌ها موفق به انجام این هدف نشدند؛ یا آن حضرت تلاش داشتند برخی از کجروی‌ها و تحریف‌های صورت گرفته در دین را اصلاح کنند، اما به دلیل عدم پذیرش مردمان از انجام آن‌ها منصرف شدند.^۴ همچنین برخی از اهدافی که امام به دلیل سستی یاران، موفق به انجام آن‌ها نشدند.^۵ با این این همه بی‌تردید حکومت آن حضرت علیه السلام حکومت عادلانه و الگویی

۱. ابن‌اعثم، الفتوح، ج ۳، ص ۶۰-۶۱.

۲. مسعودی، مروج الذهب، ج ۲، ص ۴۱۹.

۳. نهج البلاغه، خطبه ۱۵.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۴، ص ۱۶۷؛ کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۵۸.

۵. نهج البلاغه، ص ۱۸۸-۱۸۹؛ معادی‌خواه، نخستین نیم قرن اول از اسلام در آئینه نهج

البلاغه، ص ۳۳۸.

موفق در تحقق اهداف اسلام بوده است؛ زیرا به طور نسبی و در شرایط خاص خود توانست اهداف اسلام را محقق سازد.

رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «پس از تشکیل حکومت حقّه نبی اکرم ﷺ و حتی سال‌ها بعد از آن بزرگوار، هنوز در جامعه افراد ضعیف و فقیر دیده می‌شدند؛ امیرالمؤمنین علیه السلام را مشاهده می‌کنیم که به خانهٔ یتام و فقرا می‌رفتند؛ کسانی که بچه‌هاشان شب شام نداشتند و مادر با آب گرمی که روی چراغ گذاشته بود، آن‌ها را سرگرم می‌کرد! این حوادث مربوط به چه سال‌هایی است؟ چقدر از انقلاب پیامبر گذشته بود؟ نزدیک به چهل سال از هجرت پیامبر گذشته بود و این حوادث اتفاق افتاده بود».^۱

ایشان همچنین در مورد تحقق نسبی اهداف انقلاب فرموده‌اند: «علی‌رغم آنچه دشمنان ما می‌خواستند و امروز تبلیغ می‌کنند، ما پیشرفت کرده‌ایم. معنای این پیشرفت‌ها این نیست که ما به هدف‌های خود رسیده‌ایم. من بارها گفته‌ام، الآن هم می‌گوییم، بنده به عنوان یک طلبهٔ انقلابی معتقد به اسلام و انقلاب، اعتقاد این است که در بسیاری از اهداف خود هنوز در نیمهٔ راه هستیم. ما عدالت اجتماعی و بنیان‌کنی فقر و آبادسازی همه‌جانبهٔ کشور را می‌خواستیم؛ اما هنوز به آن مقاصد نرسیده‌ایم».^۲ ایشان با بیان این سخن، در عین حال تأکید دارد که برخی از مسیرهای سخت انقلاب و اهداف آن را پشت سر گذاشته و از آن‌ها عبور کرده‌ایم^۳ و به اهداف میانی انقلاب دست یافته‌ایم؛ اگرچه به هدف یا اهداف نهایی انقلاب نرسیده‌ایم.^۴

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2599>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3223>

3. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2111>

4. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10881>

با توجه به این نکته، مقصود از بررسی موانع تحقق اهداف انقلاب، آن است که چه موانعی موجب شده اهداف انقلاب به نتیجه مطلوب نرسد و به طور کامل تحقق نیابد؛ این موانع در دو بخش موانع درونی و موانع بیرونی تنظیم شده است.

۱- موانع درونی

الف) زمان بر بودن تحقق اهداف انقلاب

برخی از اهداف انقلاب که اهداف بنیادین، ریشه‌ای و عمیق هستند، برای تحقق خود به زمان طولانی نیاز دارند؛ زیرا انقلاب به معنای تغییر ریشه‌ای و عمیق ساختار گذشته و کاشتن نهال جدید و تازه است و باید مدتی بگذرد تا این نهال رشد کند و به ثمر رسد. تفاوت انقلاب با اصلاحات دیگر در ساختار یک نظام، این است که اصلاحات دیگر با ظاهر و روبنا سروکار دارند؛ اما انقلاب تغییر ساختار و زیربنا را هدف قرار می‌دهد؛ همان‌گونه که رهبر انقلاب فرمودند: «انقلاب فقط شورش کردن، به خیابان ریختن و جنجال کردن نیست. انقلاب یعنی تغییر بنیادین همهٔ نهادهای اصلی زندگی جامعه؛ تغییر بنیادین آنچه غلط و کج و نابجاست، به آنچه صحیح و مستقیم و بجاست...؛ این امری است که به تدریج و در طول زمان با تلاش و مجاهدت دائمی انجام می‌گیرد؛ مشروط بر این‌که روح و خواست و ضرورت انقلاب در مردم باقی بماند».^۱

ایشان همچنین در مورد فرایند تدریجی و گسترده بودن اهداف انقلاب فرموده است: «عزیزان من! انقلاب یک امر دفعی نیست؛ یک امر تدریجی

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7227>

است. یک مرحله انقلاب که تغییر نظام سیاسی است، دفعی است؛ اما در طول زمان، انقلاب باید تحقق پیدا کند. این تحقق چگونه است؟ این تحقق به آن است که آن بخش‌هایی که عقب مانده و تحوّل پیدا نکرده است، تحوّل پیدا کند؛ و روز به روز راه‌های جدید، کارهای جدید، فکرهای جدید و روش‌های جدید، در چارچوب و بر پایه آن ارزش‌ها در جامعه به وجود بیاید و پیش برود، تا آن ملت بتواند با نشاط و با قدرت به سمت هدفِ خودش حرکت کند. آینده بسیار روشنی پیش روی ماست که به سمت آن در حرکتیم؛ آینده‌ای که ملت ایران خواهد توانست به برکت اسلام و نظام اسلامی، هم عدالت اجتماعی و رفاه مادی داشته باشد، و هم به استقلال کامل دست یابد. از روز اول پیروزی انقلاب، ما به سمت این آینده حرکت کرده‌ایم.^۱

در واقع اهداف انقلاب دارای گستره‌ای است که از اهداف ابتدایی، آغاز و به اهداف متوسط و سپس نهایی، ختم می‌شود؛ و چنانچه از زمان‌بر بودن تحقق اهداف سخن می‌گوییم، مقصود رسیدن به اهداف نهایی انقلاب است. رهبر انقلاب با اشاره به زمان‌بر بودن تحقق اهداف نهایی می‌فرماید: «فرایند تحقق هدف‌های اسلامی، یک فرایند طولانی و البته دشوار است. به طور نسبی انسان به آن اهداف نزدیک می‌شود؛ اما تحقق آن‌ها، بسیار طولانی است. قدم اول که پُرهیجان‌تر و پُرسروصداتر از همه است، ایجاد انقلاب اسلامی است. کار آسانی نبود؛ لیکن این آسان‌ترین است. قدم بعدی، ترتیب نظام اسلامی بر انقلاب اسلامی است، یعنی هندسه عمومی جامعه، اسلامی بشود؛ که این هم شد. قدم بعدی - که از

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3005>

این‌ها دشوارتر است - ایجاد دولت اسلامی است. دولت نه به معنای هیئت وزیران؛ یعنی مجموعه کارگزاران حکومت؛ یعنی من و شما. ما باید به معنای واقعی کلمه، در درون این نظام اسلامی، اسلامی شویم. این مشکل‌تر از مراحل قبلی است»^۱.

یکی از دلایل زمان‌بری تحقق اهداف، عقب‌ماندگی زیاد ایران از کشورهای پیشرفته در گذشته بوده است. وضعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه در زمان طاغوت، با اهداف مورد نظر انقلاب اسلامی فاصله بسیار زیاد داشت. رژیم گذشته نه تنها در سیاست، بلکه در اقتصاد، فرهنگ، آموزش، علم و تکنولوژی و... وابسته بود. این مسأله موجب شده بود تا این رژیم و این کشور در همه عرصه‌ها از کشورهای پیشرفته بسیار عقب بماند؛ و پر شدن این فاصله، به طور طبیعی به زمان بسیار نیاز دارد. در حوزه علمی و آموزشی، علی‌رغم تلاش‌های بسیار پس از انقلاب برای بهبود این وضعیت و موفقیت‌های بسیار در عرصه علم و فناوری، کشور ما همچنان از برخی از کشورهای پیشرفته در مواردی عقب مانده است. اگرچه امروز در آمارهای رسمی جهانی، شاخصه‌های رشد علمی و فناوری ایران از بسیاری از کشورهای جهان، حتی کشورهای پیشرفته و صنعتی نیز بیش‌تر است؛^۲ اما این رشد هنوز نتوانسته است کاستی‌ها و فاصله زیاد در گذشته را به طور کامل جبران کند.

از نظر روابط اجتماعی و سیاسی و تعامل دولت و ملت، با یک تاریخ ۲۵۰۰ ساله از بدینی و فاصله میان دولت و ملت روبه‌رو هستیم که پر شدن این خلأ، زمان طولانی‌ای را طلب می‌کند. در عرصه فرهنگی

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10881>

2. <http://yon.ir/Md89B.yon.ir/aLHW6>

میراث‌دار نظام آموزشی‌ای هستیم که خلاقیت و پیشرفت در آن کمتر مینا قرار داشت و مدرک‌گرایی از شاخصه‌های اصلی بوده است که متأسفانه همچنان سایه آن بر سر نظام اسلامی باقی مانده است. از نظر اقتصادی نیز نظام گذشته در مسأله توسعه، بر اساس ساخت فیزیکی جامعه و توجه به سطح و ظواهر استوار بوده است. تغییر بنیادین چنین ساختاری، با توجه به مشکلات بسیاری که پس از انقلاب و در طول جنگ تحمیلی به وجود آمد، بسیار مشکل و زمان‌بر خواهد بود. رسیدن به آزادی‌های مدنی و اجتماعی و عقیدتی و... با توجه به متغیرهای بسیاری که در آن وجود دارد، زمان طولانی‌ای را می‌طلبد.

بنابراین آنچه در این جا حائز اهمیت است، این است که نظام اسلامی در مسیر رسیدن به اهداف انقلاب حرکت می‌کند و اگرچه در مقاطعی حرکت نظام به سوی آن اهداف، کند بوده، اما این حرکت هیچ‌گاه متوقف نشده است و برخی از اهداف ابتدایی و متوسط را نیز پشت سر گذاشته است. ضمن آن‌که باید این نکته را نیز مؤکداً یادآور شویم که هدف نهایی اسلام و رسیدن به جامعه فاضله و کامل در آینده‌ای نزدیک یا دور با ظهور ولی عصر عجله الله تعالی فرجه تحقق خواهد یافت و نباید کسی داعیه تحقق آن نظام عادلانه جهانی، یا حتی در سطح کشور ایران را داشته باشد و تنها باید خود را در مسیر رسیدن به آن هدف نهایی و هر چه نزدیک‌تر شدن به آن بدانیم؛ همان‌گونه که امام علیه السلام بارها فرمودند که باید نهایت تلاش ما این باشد تا انقلاب را به دست صاحب اصلی آن برسانیم^۱ و این انقلاب را به جایی برسانیم که مقدمه ظهور فراهم شود.^۲

۱. صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۳۸۵؛ ج ۱۶، ص ۱۸۳؛ ج ۱۹، ص ۲۰۹.

۲. همان، ج ۸، ص ۳۸۴.

ب) فقدان الگو و نرم‌افزار

بی‌تردید هر نظام و کشوری برای دستیابی به اهداف و توسعه در ابعاد مختلف، به الگو و نرم‌افزارهایی نیاز دارد و نظام اسلامی ایران نیز از آن بی‌نیاز نیست. این نرم‌افزار و الگو - جز آنچه در صدر اسلام و به شکل ساده و بسیط شکل گرفته بود - وجود نداشت، به صورت اجرایی در جهان امروز، دارای سابقه نبود و پیش از انقلاب نیز چارچوب‌های آن ترسیم نشده بود.^۱ اگرچه امام به عنوان معمار انقلاب و با طرح نظریه ولایت فقیه و نیز رهبری با تدوین و ابلاغ اصول نظام اسلامی، کلیات آن را بیان فرموده‌اند، اما پیاده‌سازی آن‌ها به طرح‌ها و الگوی عملی و جزئی و مشخص نیاز دارد؛ بنابراین لازم است این موضوع توسط اندیشمندان و متخصصان اندیشیده، ساخته و کامل شود تا بر اساس آن انقلاب اسلامی در مسیر درست به سوی دستیابی به اهداف خود حرکت کند. این الگو و نرم‌افزارهای آن در طول ۴۰ سال انقلاب به تدریج و گاهی به صورت مقطعی طراحی و اجرا شده است و تا حد و اندازه‌ای نیز موفق بوده است؛ اما فراهم آمدن الگوی کامل و جامع توسعه اقتصادی و فرهنگی و پیاده‌سازی آن‌ها به سالیان بسیار نیاز دارد. این عامل نیز از عوامل کند شدن دستیابی به برخی از اهداف انقلاب بوده است.

ج) ناامنی و درگیری‌های داخلی

پس از وقوع انقلاب، در حالی که برای پیشبرد اهداف انقلاب به حضور همه اقشار جامعه و امنیت و شروع سازندگی نیاز بود، این کشور با توطئه‌های بسیاری مواجه شد؛ از جمله مخالفت گروهک‌های بسیاری با

۱. مرتضی مطهری، نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، ص ۹۶-۹۸.

نظام و انقلاب که از پیش وجود داشتند یا پس از انقلاب به وجود آمدند و بعضاً به جنگ و درگیری مسلحانه با انقلاب نیز اقدام کردند که برخی از آن‌ها مانند سازمان مجاهدین خلق (منافقین) هنوز وجود دارند و به این کشور و اهداف انقلاب ضربه می‌زنند؛ ایجاد غائله و شورش و ناامنی در بسیاری از شهرها و استان‌های مرزی کشور، مانند غائله بلوچستان، آذربایجان، ترکمن صحرا، کردستان که مورد اخیر تا سالیان درازی ادامه یافت و خسارات بسیاری بر این کشور تحمیل کردند؛ و با ترور شخصیت‌های بزرگ نظام و متخصصان و کارشناسان، انقلاب و ملت ما را از سرمایه‌های ارزشمندی محروم کردند که برای تحقق اهداف انقلاب از اهمیت بسزایی برخوردار بودند و نقش بسیاری داشتند.

این موارد و موارد مشابه دیگر، موجب نابودی سرمایه‌های مادی، معنوی، اقتصادی و... بسیاری شده است که می‌توانست در جهت توسعه کشور و تحقق اهداف انقلاب به خدمت گرفته شود.

(د) سیاست‌زدگی

بزرگ شدن نقش سیاست در اندیشه و عمل و افکار مسئولان، یکی از موانع تحقق اهداف انقلاب در ابعاد دیگر خود بوده است. این عامل موجب شده عوامل اقتصادی، فرهنگی و... پیشرفت جامعه و تحقق اهداف آن کمتر مورد توجه قرار گیرد یا مغفول واقع شود. پررنگ شدن نقش سیاست موجب می‌شود افکار و اندیشه‌های متخصصان که باید در خدمت پیشرفت اقتصادی و فرهنگی و... به کار گرفته شود، در خدمت اهداف سیاسی و یا حتی استحکام موقعیت سیاسی یک گروه و حزب درآید. همچنین موجب می‌شود طرح‌ها و راهکارهای اقتصادی،

اجتماعی، فرهنگی و... برای تحقق اهداف انقلاب که افراد دیگر گروه‌های سیاسی طرح می‌کنند، نادیده گرفته شود. در جامعه ما پس از انقلاب، متأسفانه سیاست بیش از حد فربه شده و به نوعی زیربنای تمام امور دیگر (اقتصاد، فرهنگ و...) قرار گرفته است و عده بسیاری از دریچه سیاست به همه چیز نگاه می‌کنند؛ در حالی که انقلاب پیامبر، یک انقلاب فرهنگی و بعثت ایشان برای تکمیل اخلاق انسان‌ها^۱ و گسترش عدالت در تمام ابعاد آن^۲ بوده است، اما پرداخت بیش از حد به سیاست، موجب غفلت، یا کم‌توجهی به اهداف دیگر انقلاب شده است.

ه) رفاه‌زدگی و اشرافی‌گری مسئولان

مسئولان نظام اسلامی به اندازه عوامل رژیم گذشته به این آفت آلوده نشده‌اند؛ اما متأسفانه رگه‌هایی از این آفت، کم‌وبیش و با شدت و ضعف در میان برخی از مدیران نظام راه یافته و بارها در کلام امام علیه السلام و رهبری نسبت به آن هشدار داده شده است.

رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «از جمله چیزهایی که روند حرکت به سمت عدالت را در جامعه کند می‌کند، نمود اشرافی‌گری در مسئولان بالای کشور است. اشرافی‌گری دو عیب دارد؛ عیب دومش از عیب اولش

---

۱. «بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»؛ محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۶، ص ۲۱۰؛ ج ۶۷، ص ۳۷۲.

۲. ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم و به آن‌ها کتاب و میزان نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند (سوره حدید، آیه ۲۵).

بزرگ‌تر است. عیب اول اشرافی‌گری، اسراف و... است؛ اما عیب دوم بدتر است و آن این است که فرهنگ‌سازی می‌کند؛^۱ و هنگامی که چنین چیزی فرهنگ‌سازی شود، نه تنها مسئولان، بلکه تمام مردم به سوی آن کشیده می‌شوند. علاوه بر تضعیف عدالت‌خواهی، موجب راحت‌طلبی می‌شود و مسئولانی که به این آفت آلوده می‌شوند، طبعاً سختی‌ها را تحمل نخواهند کرد؛ در حالی که لازمه تحقق اهداف انقلاب، تحمل و بردباری در برابر سختی‌ها و مشکلات است.

در این جا باید رخنه فرصت‌طلبان و افراد فاقد صلاحیت به ساختار نظام اسلامی را نیز یادآور شویم؛ کسانی همچون بنی‌صدر. اگرچه این رخنه‌ها گسترده نبود؛ اما در حد و اندازه خود موجب مشکلاتی برای کشور و عقب‌ماندگی انقلاب در دستیابی به اهداف خود شده است. دلسوزان و متفکران نظام اسلامی از ابتدا خطر چنین عاملی را گوشزد کرده‌اند. استاد مطهری با یادآوری انقلاب مشروطه و قدرت گرفتن فرصت‌طلبان، این خطر را از همان ابتدای انقلاب و حتی پیش از آن یادآور شده بود.^۲

و) سوء مدیریت مدیران

سوء مدیریت ابعاد مختلفی دارد. یکی از آن‌ها توجه نداشتن برخی از مسئولان نظام به موضوعات و اهداف اهم و مهم انقلاب بوده است. برخی از مسئولان نظام، موضوع‌های مهم‌تر را واگذاشته و به مسائل فرعی‌تر پرداختند. مثلاً یکی از موضوعات مهمی که از اهداف اصلی انقلاب نیز بوده، توجه و گسترش عدالت در جامعه بوده است؛ اما اموری دیگر - مانند آنچه در سیاست‌زدگی بیان شد یا پرداختن به موضوعات

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3079>

۲. مرتضی مطهری، نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، ص ۹۳-۹۶.

دیگر یا سختی تلاش برای گسترش عدالت در جامعه - موجب شد از این امر مهم‌تر سر باز زنند یا نسبت به آن، اهمال و سستی بورزند. رهبر انقلاب با اشاره به همین موضوع می‌فرماید: «عدالت از چیزهایی است که نباید آن را فراموش کرد. شما نهج البلاغه را که نگاه می‌کنید، می‌بینید در سرتاپای نهج البلاغه عدالت وجود دارد. اعتقاد جدی بنده این است که بسیاری از ناکامی‌های امروز ما در عرصه رسیدن به هدف‌های انقلاب و اداره مطلوب کشور، به دلیل کم‌اعتنایی به عدالت است»^۱.

۲- عوامل خارجی

تردیدی نیست که یکی از مهم‌ترین موانع تحقق اهداف انقلاب، عوامل خارجی و دشمنان این نظام و انقلاب بودند و هستند که در ابعاد مختلف در رسیدن انقلاب به اهداف انقلاب، کارشکنی و توطئه کرده‌اند؛ به بیان رهبر انقلاب «اگر دشمن توطئه نمی‌کرد، اگر دشمن به رهبری استکبار جهانی و در رأسش امریکای پلید و خبیث، علیه این مملکت فعالیت نمی‌کرد، خیلی از این کارها انجام شده بود»^۲.

دشمنان خارجی انقلاب برای جلوگیری از اهداف آن و توسعه کشور در ابعاد مختلف توطئه کرده‌اند که مهم‌ترین نمود آن‌ها را در تهاجم فرهنگی، اقتصادی و جنگ تحمیلی می‌توان دید.

الف) تهاجم فرهنگی

اصلاح فرهنگ طاغوتی به فرهنگ اسلام ناب و انقلاب، یکی از اهداف نظام اسلامی است که به شکل‌های مختلف و با بهره‌گیری از ابزارهای

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7227>

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2770>

مختلف رسانه‌ای و تبلیغی، مورد تهاجم دشمنان نظام اسلامی قرار گرفته است. دشمنان با توجه به حجم رسانه‌ای گسترده‌ای که دارند و با استفاده از کارشناسان در امور مختلف و برپایی کنفرانس‌ها و تشکیل اتاق‌های فکر و برنامه‌ریزی، به شناسایی آسیب‌ها و ضعف‌های موجود در نظام اسلامی پرداختند و از آن‌ها برای ضربه زدن به انقلاب و کند کردن قطار انقلاب در رسیدن به اهداف خود بهره گرفته‌اند.

ب) تحریم اقتصادی

استفاده از این ابزار نیز یکی دیگر از ابعاد تهاجم و توطئه دشمنان برای ایجاد مانع در تحقق اهداف انقلاب بوده است. ارتباط با ملت‌ها و دولت‌ها و سرمایه‌های جهانی، یکی از ابزارهای مهم پیشرفت و دستیابی به اهداف اقتصادی است. تحریم‌های اقتصادی مانع این ارتباط‌ها و دادوستد ایران با دیگر کشورها و ملت‌های جهان و کاهش سرمایه‌گذاری خارجی شده و باعث تحمیل شرایط سخت بر نظام اسلامی شده است. این مسأله مانع ورود بسیاری از ابزارها و مواد مورد نیاز برای توسعه اقتصادی کشور است. تحریم اقتصادی حتی برای بهره‌گیری از سرمایه‌ها و پیشرفت‌های علمی کشورهای دیگر، مانع ایجاد کرده است؛ و به بیان مقام معظم رهبری: «محاصره اقتصادی می‌کنند، برای این‌که شاید بتوانند وضع اقتصادی کشور را خراب و بحرانی کنند و مردم را دلسرد و از انقلاب جدا کنند».^۱

ج) جنگ تحمیلی

تهاجم نظامی و تحمیل جنگ ۸ ساله بر ملت ایران، بسیاری از

سرمایه‌های انسانی و اقتصادی را که می‌توانست برای پیشبرد اهداف انقلاب مورد بهره‌برداری قرار گیرد، از بین برد یا به شدت به آن آسیب زد؛ همان‌گونه که رهبر انقلاب فرمودند: «اگر جنگ هشت‌ساله را بر ما تحمیل کردند، به خاطر این بود که ما دیرتر به بازسازی کشور و زنده کردن زمینه‌های عمران بپردازیم. استعمار و استکبار می‌دانند که اگر ملت ما به کمک مسئولان و گردانندگان و مدیران دلسوز کشور بتواند ایرانی آباد و آزاد بسازد و آحاد جامعه را کاملاً مرفه و برخوردار از عدالت اجتماعی و سایر ارزش‌های اسلامی کند و در زیر چتر شریعت مقدسه اسلام نگهدارد، در آن صورت، انقلاب بزرگ و شکوهمند ما به خودی خود و بدون آن‌که کسی تلاش کند، به همه کشورهای اسلامی صادر خواهد شد و الگوی دیگران قرار خواهد گرفت».^۱

این جنگ هشت‌ساله، نه تنها بسیاری از سرمایه‌های اقتصادی و انسانی کشور را به خود اختصاص داد، بلکه آسیب‌های روانی، اقتصادی و انسانی آن بعد از ۳۰ سال نیز کاملاً التیام نیافته است.

خسارات این جنگ ابعاد گسترده‌ای داشت که تنها خسارت اقتصادی آن ۱۱۰۰ میلیارد دلار برآورد شده است.^۲ این مقدار خسارت در حالی است که بودجه یک سال کشور برای همه بخش‌ها تنها در حدود ۱۲۰ میلیارد دلار است که تنها ۲۰٪ آن صرف عمران می‌شود. اگر آن سرمایه عظیم در راه عمران و آبادانی و توسعه کشور به کار می‌رفت، نزدیک به ۳۵ سال عمران و آبادانی کشور را پیش می‌برد و تحقق اهداف انقلاب تا حد بسیار وسیع و گسترده تحقق می‌یافت.

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21331368/4/18>

۲. جعفری ولدانی، کانون بحران در خلیج فارس، ص ۲۵-۲۸.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران، در حقیقت انقلاب ارزش‌ها بود و برای تحقق اهداف والای انقلاب تلاش‌های فراوانی صورت گرفته و بسیاری از آنها نیز محقق شده است، اما برخی از اهداف انقلاب، به دلیل موانع پیش‌رو، تحقق نیافته است. زمان‌بر بودن تحقق اهداف، فقدان الگو و نرم‌افزار مناسب، ناامنی و درگیری‌های داخلی، سیاست‌زدگی، رفاه‌زدگی و اشرافی‌گری مسئولان و سوء مدیریت مدیران، موانع داخلی تحقق کامل اهداف انقلاب به شمار می‌روند و مشکلاتی مانند: تهاجم فرهنگی، تحریم اقتصادی و جنگ تحمیلی، موانع خارجی تحقق اهداف انقلاب محسوب می‌شوند.

صبر و استقامت در برابر فشارهای اقتصادی

چکیده

از جمله مهم‌ترین سلاح‌های دشمن برای به زانو درآوردن یک ملت و تغییر ساختار سیاسی و فرهنگی، تحریم و تشدید فشار در بخش اقتصادی است. بی‌تردید قوام و دوام نظام اجتماعی بر پایه اقتصاد است؛ بنابراین فروپاشی اقتصادی هر اجتماعی، نابودی آن را در پی خواهد داشت و این مهم‌ترین حربه و دلیل محاصره‌ها و تحریم‌های اقتصادی دشمنان داخلی و خارجی علیه هر ملتی است. تأملی در تاریخ، نشان می‌دهد که تنها با مقاومت و صبر و استقامت می‌توان دشمن را در رسیدن به آرزوهایش ناکام گذاشت.

مقاله حاضر ضمن توجه به اهمیت و ضرورت استقامت، به برخی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز برای افزایش روحیه استقامت و نیز مهم‌ترین موانع استقامت در عرصه اقتصاد می‌پردازد.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، صبر، استقامت، موانع استقامت، عوامل استقامت.

مفهوم‌شناسی صبر و استقامت

صبر در لغت به معنای حبس کردن و حفظ نفس از اظهار جزع آمده است؛^۱ و در اصطلاح، پایداری و تحمل سختی‌ها و دشواری‌ها، و پرهیز از جزع و بی‌تابی است. بنابراین موضوع اساسی صبر، امور ناخوشایندی است که نفس در برابر آن‌ها بی‌تاب شده، به جزع و فرع روی می‌آورد.^۲ استقامت نیز در لغت بر «طلب قیام و ایستادن در هر امری، خواه ارادی، خواه طبیعی و خواه عملی... دلالت دارد که دوام و استمرار از لوازم حقیقی آن است»؛^۳ و در اصطلاح، به معنای پافشاری و پایداری در اصول و ارزش‌ها و عدم انحراف از راه حق به بیراهه‌های کفر و شرک و نفاق است که بیش‌تر بعد فکری و عقیدتی در آن لحاظ شده است.^۴ بنابراین واژه صبر به بعد عملی و تحمل سختی‌ها و مصائب و واژه استقامت به بعد نظری و پایداری در ارزش‌ها و عدم انحراف از راه حق اشاره دارد.

اهمیت و ضرورت صبر و استقامت

صبر و استقامت از جمله اموری است که جایگاه ویژه‌ای در اسلام داشته و سفارش‌های فراوانی بر آن شده است؛ تا جایی که خداوند متعال در قرآن کریم اجر و پاداش صابران را مختص خود دانسته^۵ و بر خلاف دیگر مردمان، اجرشان همسنگ اعمالشان نیست و بدون حسابرسی و

۱. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۳۵۸.

۲. عباس پسندیده، اخلاق پژوهی حدیثی، ۱۳۸۸، ص ۱۸۹.

۳. حسن مصطفوی تبریزی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹، ص ۳۴۲ و ۳۴۳.

۴. ابن کثیر، النهایه، ج ۴، ص ۱۲۵.

۵. سوره مؤمنون، آیه ۱۱۱.

محاسبه خواهد بود؛ چنان‌که در روایتی زیبا امیر بیان، علی علیه السلام می‌فرماید: صبر در کارها همانند سر در بدن است، همان‌گونه که وقتی سر از بدن جدا شود، بدن فاسد می‌گردد، اگر صبر از کارها جدا شود، کارها تباه و فاسد خواهد شد.^۱

و در روایتی دیگر امام صادق علیه السلام صبر را لازمه ایمان معرفی کرده، می‌فرماید: «صبر از ایمان و به منزله سر در بدن است؛ چنانچه سر از بین برود بدن نیز از بین رفته و اگر صبر نباشد ایمان نیز از بین خواهد رفت.»^۲

ذکر این مقدمه اهمیت و ضرورت صبر و استقامت را در تمامی امور به خوبی نشان می‌دهد. همان‌گونه که بیان شد، اقتصاد یکی از مهم‌ترین عرصه‌های جوامع بشری است تا جایی که از آن به ستون فقرات جامعه یاد شده است و خداوند متعال آن را مایه قوام جامعه می‌داند^۳ و واضح است که اقتصاد یکی از مهم‌ترین اهداف دشمنان برای براندازی جامعه اسلامی بوده است و از این طریق سعی بر آن دارند که ارکان حکومت و جامعه اسلامی را مورد حمله قرار داده، از بین ببرند. با این توضیح اهمیت صبر و استقامت در برابر تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی دشمنان بیش از پیش آشکار خواهد شد.

---

۱. «الصَّبْرُ فِي الْأُمُورِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ فَإِذَا فَارَقَ الرَّأْسَ الْجَسَدُ فَسَدَ الْجَسَدُ فَإِذَا فَارَقَ الصَّبْرَ الْأُمُورَ فَسَدَتِ الْأُمُورُ» (محمد کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۹۰).

۲. «الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ فَإِذَا ذَهَبَ الرَّأْسُ ذَهَبَ الْجَسَدُ كَذَلِكَ إِذَا ذَهَبَ الصَّبْرُ ذَهَبَ الْإِيمَانُ» (محمد کلینی، ج ۲، ص ۸۹).

۳. سوره نساء، آیه ۵.

۱- عوامل زمینه‌ساز افزایش روحیه استقامت

صبر و استقامت، رمز دستیابی به موفقیت‌ها بوده و ادبیات پارسی نیز مملو از اشعار و ضرب‌المثل‌هایی در این باره است؛ همچون:

«هرکه را طاؤس باید، جور هندوستان کشد»^۱؛ و یا «نابرده رنج گنج میسر نمی‌شود، مزد آن گرفت جان برادر! که کار کرد»^۲.

امیر بیان، علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: «بِالصَّبْرِ تُدْرَكُ مَعَالِي الْأُمُورِ»^۳؛ با صبر، به مقامات بلند می‌توان رسید».

بدون شک پیمودن قله مرتفع و پشت سر گذاشتن موانع و رسیدن به آرمان‌های اقتصادی نیز با صبر ممکن خواهد بود و اگر ملاحظه می‌شود که انبیا و اولیای دین توانسته‌اند به اهداف بلند خود، دست پیدا کنند، مهم‌ترین عامل موفقیتشان صبر و استقامتی بود که به منظور نیل به اهداف مزبور از خود نشان دادند و از این رو، قرآن کریم معیار انتخاب امام را از میان پیامبران، صبر می‌داند.^۴

برخی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز افزایش روحیه استقامت در عرصه‌های اقتصادی از این قرار است:

الف) باور به لزوم استقامت جهت دستیابی به اهداف والا در عرصه اقتصاد

بدون شک یکی از ارکان مهم پیشرفت و اقتدار هر کشوری توسعه اقتصادی آن بوده و دستیابی به این مهم نیز مانند دیگر امور در گرو صبر

۱. علی اکبر دهخدا، *امثال و حکم دهخدا*، ج ۴، ص ۱۹۶۲.

۲. کلیات سعدی، ص ۷۱۲.

۳. عبدالواحد تمیمی آمدی، *غررالحکم و دررالکلم*، ص ۲۸۳.

۴. سوره سجده، آیه ۲۴.

و استقامت در برابر نامالیقات و تلاش در جهت رفع موانع توسعه خواهد بود؛ برای مثال کشور ژاپن که امروزه به عنوان یکی از ابرقدرت‌های اقتصادی جهان مطرح است، از لحاظ منابع طبیعی در وضعیت نامطلوبی قرار دارد و خاک آن نیز کوهستانی و آتشفشانی است؛ از لحاظ سیاسی نیز پس از جنگ جهانی دوم و شکست در آن، ۱۳ میلیون نفر بیکار شدند و شرایط بسیار سخت اقتصادی را تجربه کردند؛ تا جایی که حقوق افراد حتی کفاف سیر کردن شکمشان را نیز نمی‌داد و قیمت‌ها ۳۰ تا ۶۰ برابر قیمت رسمی دولت بود. جنگ به جز ۸ میلیون کشته و زخمی، به بهای ویرانی ۲۵ درصد از دارایی‌های غیرنظامی و نابودی ۴۱ درصد از ثروت ملی تمام شد. ویرانی‌های جنگ از یک سو و پرداخت غرامت جنگی به متفقین، یکی از هزاران مشکل مردم آن زمان بود؛ ولی دولت و مردم ژاپن با وحدت و صبر و استقامت در برابر تمامی فشارها، شروع به تولید داخلی کردند و با فرهنگ مصرف صحیح و قناعت و اعتدال و مصرف کالای وطنی و تلاش و کوشش در راستای رفع موانع اقتصادی، به دومین قطب اقتصادی جهان تبدیل شدند.^۱

در انقلاب اسلامی ایران نیز این مسأله به وضوح دیده می‌شود که صبر و استقامت مردم در برابر هجمه‌ها و تحریم‌های ظالمانه سبب شده اقتصاد ایران نسبت به دوران پیش از انقلاب رشد چشمگیری داشته باشد و وضعیت معیشتی مردم نیز به تبع آن، به شکل قابل ملاحظه‌ای بهبود یابد. آماری چون افزایش هزار درصدی صادرات کالا، افزایش چندصد درصدی سرانه ملی، ۲ برابر شدن درآمد ناخالص ملی، ۶-۷ برابر شدن

۱. ایمان حقیقی، توسعه اقتصادی ژاپن و عوامل کلیدی آن، راهبرد، ۳۲۵-۳۴۷.

تولید ناخالص داخلی، رشد ۳۰۰ درصدی بخش کشاورزی و... که توسط بانک جهانی مطرح شده، حاکی از آن است که صبر و استقامت ملت ایران در برابر تحریم‌ها سبب رشد روزافزون اقتصادی شده است.^۱ این دستاوردها نتیجه صبر و استقامت ملت ایران در رویارویی با مشکلات بوده است و بدون شک زین پس نیز رسیدن به قله‌های مرتفع اقتدار اقتصادی، در گرو صبر و پایداری آحاد مردم خواهد بود و باید تمام تلاش‌ها در جهت نهاده‌سازی بیش‌تر باور عمومی بر این باشد که امکان دستیابی به توسعه اقتصادی با جدیت و استقامت وجود دارد.

ب) **الکو قرار دادن استقامت نبی اکرم ﷺ و اصحاب باوفایش در برابر فشارهای اقتصادی**
 تورق تاریخ صدر اسلام نشان‌دهنده این واقعیت است که مشرکان قریش به قصد نابودی اسلام و تسلیم کردن پیامبر ﷺ به نقشه‌ها و توطئه‌های فراوان به‌ویژه اعمال فشار و تهدید و تحریم‌های اقتصادی علیه نظام نوبنیاد اسلام و مسلمانان پرداختند؛ تا جایی که قطعنامه‌ای در این باره صادر کردند و آن را در خانه کعبه آویختند که طبق آن پیامبر اکرم ﷺ و خویشاوندان وی از هرگونه خرید و فروش، ازدواج، ارتباط و معاشرت محروم شدند.^۲

سران مشرکان قریش با اقداماتی چون نظارت و مراقبت برای اجرا و عدم نقض تحریم‌ها، پایین آمدن قدرت خرید مسلمانان و گران فروختن کالاها در بازار مکه به مسلمانان و ممانعت از رسیدن آذوقه و کالا به شعب ابی طالب، وضعیتی بغرنج را برای مسلمانان پدید آوردند؛ به

۱. عملکرد انقلاب اسلامی در آمارهای جهانی؛ کدخبر: ۸۲۹۹۶۵.

<https://www.mashreghnews.ir>

۲. ابن‌هشام، سیره محمد رسول الله (از تبارشناسی تا هجرت)، ج ۱، ص ۲۱۴.

گونه‌ای که هیچ چیز مگر در نهمان به ایشان نمی‌رسید.^۱ این شرایط تا جایی ادامه داشت که تمامی اموال حضرت خدیجه عَلَيْهَا السَّلَامُ و ابوطالب مصرف شده و کار به جایی رسید که محاصره‌شدگان در شعب از برگ درختان به عنوان غذا استفاده می‌کردند و کودکان در فشار گرسنگی ناله سر داده و مشرکان صدای ایشان را از آن سوی شعب شنیده، برای یکدیگر نقل می‌کردند^۲ و حتی تعدادی از محاصره‌شدگان از گرسنگی جان باختند.^۳

در آن دوران، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و دیگر مسلمانان برای حراست از اسلام و تعداد اندک مسلمانان استراتژی و راهبردهایی را در پیش گرفتند. نه تنها تسلیم نشدند، بلکه پایه‌گذاری هجرت به مدینه و گسترش اسلام در سراسر جزیره‌العرب و دیگر کشورها از آن زمان آغاز شد.^۴

آری، تحمل و صبر و استقامت مسلمانان صدر اسلام سبب شد که ندای توحید تا امروز به گوش جهانیان رسیده و وعده حق پروردگار مبنی بر ظهور اسلام به عنوان والاترین دین در حال تحقق باشد؛^۵ چنان‌که بر اساس اعلام مرکز تحقیقاتی پیو، اسلام سریع‌ترین رشد را در میان ادیان جهان دارد و تا سال ۲۰۵۰ به پرطرفدارترین دین جهان تبدیل خواهد

۱. احمد ابن حسین بیهقی، *دلائل النبوة*، ج ۲، ص ۶۶ و ۳۱۲.

۲. محمدباقر مجلسی، *بحار الأنوار*، ج ۱۶ ص ۲۲.

۳. احمد بلاذری، *انساب الاشراف*، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۳۴.

۴. عزالدین ابن اثیر، *الکامل فی التاریخ*، ص ۵۰۵.

۵. سعید سیدحسین زاده یزدی و محمدجواد شریف‌زاده، *سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در مقابله*

با تهدیدهای اقتصادی، ص ۵-۳۰.

۶. «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (سوره توبه، آیه ۳۳).

شد.^۱

انقلاب اسلامی ایران نیز با اهداف و آرمان‌های والا از این قاعده مستثنا نبوده است و دشمنان بر آن بوده‌اند که با اعمال فشارها و محاصره اقتصادی خود، جمهوری اسلامی را به زانو درآورند. آغاز این فشارها از خرداد سال ۵۸ بوده^۲ و تا امروز نیز ادامه دارد. آنچه ایشان را در این توطئه‌ها ناکام گذاشته، روحیه صبر و استقامت و تحمل سختی‌ها و مشقات به‌ویژه در آغاز ایجاد حکومت اسلامی بوده است.

ج) توجه به پیامدهای منفی ترک استقامت

یکی از اشتباهات رایجی که در بین برخی از کوتاه‌فکران و البته بر اثر تبلیغات مسموم دشمنان رواج یافته، مقایسه شرایط کنونی کشور ما با دیگر کشورهای سلطه‌پذیر در منطقه است که به ظاهر در رفاه به سر می‌برند اما در واقع قادر به ایستادگی در برابر استعمارگران نبوده و در نتیجه مجبور به خرید تسلیحات از ایشان به قیمت گزاف شده‌اند، آن هم به دلیل هراس بی‌اساسی که سران سلطه در دل‌هایشان به وجود آورده‌اند و چاره‌ای جز تحمل بار تحقیر و باج‌دهی به ایشان ندارند. برای نمونه، کشور عربستان در سال ۲۰۱۷ توافق تسلیحاتی ۴۶۰ میلیارد دلاری با آمریکا امضا کرد.^۳ این تسلیحات در راه جنگ‌افروزی در منطقه به‌ویژه در کشور یمن صرف می‌شود. جالب این‌که پیش از آن رئیس‌جمهور آمریکا با لحنی همراه با تهدید و تحقیر درباره عربستان گفت: عربستان برای ما گاوی شیرده است که هر وقت شیرش تمام شود، آن را سر می‌بریم.

1. <https://www.presstv.com/Detail/Fr/Islam-PEW-India-US> ۵۱۲۵۹۴؛ کدخبر: ۲۰۱۷/۳/۱

2. <https://www.tasnimnews.com/1080241>؛ کدخبر: ۱۳۹۵/۲/۳۱

3. <https://mehrnews.com/news/39842963>

در مقابل، کشور ایران که از آغاز انقلاب تاکنون طعم تحریم‌ها و شرایط اقتصادی ناگوار را چشیده، به پیامدهای منفی ترک استقامت و تسلیم در برابر مستکبران جهانی توجه داشته و این تهدیدها را تبدیل به فرصت کرده و با تقویت روحیه خودباوری، به بسیاری از فناوری‌های نوین دست یافته است.

۲- موانع استقامت

مهم‌ترین اموری که می‌توان از آن‌ها به عنوان موانع استقامت یاد کرد، عبارت‌اند از:

الف) جنگ روانی و تبلیغاتی دشمنان

یکی از مهم‌ترین دلایل سستی و عدم پایداری و صبر، و جزع و فزع در برابر مشکلات، به‌ویژه مشکلات اقتصادی، شیوع ضعف در ایمان و اعتقادات و ترویج روحیه ناامیدی در جامعه است. در دنیای کنونی و با گسترش و توسعه وسایل ارتباط جمعی به‌ویژه شبکه‌های ماهواره‌ای و اجتماعی و دنیای مجازی، علاوه بر از بین بردن قوا و نیروهای انسانی و دفاعی به وسیله جنگ واقعی از سوی دشمنان رو به افول، جنگی مهلک‌تر به نام جنگ روانی است. آثار مخرب این نوع تهاجم بسیار گسترده‌تر و خانمان‌براندازتر از جنگ واقعی است. دشمن هزینه‌های گزافی را در این زمینه در نظر گرفته است؛ هزینه‌هایی چون تخصیص بودجه مالی ۱۵ میلیون و ۱۳۳ هزار دلاری به بخش فارسی صدای آمریکا و ۶ میلیون و ۹۶۷ هزار دلاری به رادیو فردا که تنها بخشی از جنگ نرم آمریکا در سال ۲۰۱۵ علیه جمهوری اسلامی ایران بوده است و البته این تنها بخشی از خبرهای مطرح شده در این زمینه

است. هزینه‌های محرمانه را شامل نمی‌شود.^۱

در جنگ واقعی، زمانی که افراد جامعه متوجه هجوم دشمن با اسلحه واقعی می‌شوند، همه برای دفاع بسیج شده و می‌کوشند دشمن را از خاک خویش بیرون برانند و بر آن غلبه کنند؛ ولی در جنگ نرم بسیاری از اوقات، افراد نه تنها به فرموده مقام معظم رهبری متوجه شیخون^۲ و قتل عام فرهنگی دشمن نمی‌شوند، بلکه تحت تأثیر القائات آن قرار می‌گیرند؛ و این، سبب بروز بسیاری از نابسامانی‌های فکری و عقیدتی و فرهنگی و رواج تفرقه و ترویج ناامیدی جامعه می‌شود. در این نبرد نه تنها ارزش‌ها بر اثر تهاجم فرهنگی دشمنان کم‌رنگ می‌شود و ایمان و اعتقادات نیز به سستی می‌گراید، بلکه انتشار اخبار ناامیدکننده و تبلیغات منفی در برابر حکومت اسلامی و نادیده گرفتن پیشرفت‌ها در زمینه‌های گوناگون و ترسیم آینده‌ای تیره و تار و مملو از فقر و یأس، جامعه را به انحطاط فکری و عقیدتی سوق می‌دهد. الحق که اینان کارگزاران شیطان رجیمی هستند که خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ»^۳ شیطان به شما وعده تنگدستی می‌دهد شما را به بدکاری امر می‌کند».

ب) ترویج روحیه رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی

در قرآن کریم از رفاه‌طلبان به «مُتَرَفِّينَ» یاد شده است، یعنی، افرادی که به دنبال کامجویی، لذت‌جویی، رفاه‌طلبی منفی، کامروایی، خوشگذرانی و

1. <https://www.mashregnews.ir/476712>

2. <http://farsi.khamenei.ir/25273>

۳. سوره بقره، آیه ۲۶۸.

مانند آن می‌روند و این اعمال ایشان را از آخرت و یاد خدا غافل می‌کند. آثاری برای اِتراف (رفاه‌طلبی) بیان شده که عبارت‌اند از: فساد و فحشا،^۱ ظلم و فسق،^۲ عجب،^۳ غرور و تفاخر،^۴ شادمانی هیجانی،^۵ تحقیر دیگران،^۶ تحلیل نادرست نسبت به حوادث و سختی‌های هشداردهنده،^۷ تزئین زشتی‌ها،^۸ ترک جهاد،^۹ و کفران نعمت^{۱۰} که در نهایت نابودی جامعه را در پی خواهد داشت.^{۱۱}

همچنین تجمل‌گرایی با رفاه‌طلبی رابطه‌ی تلازمی دارد و در جوامع رفاه‌طلب، فرهنگ تجمل‌گرایی غالب است. نتیجه‌ی این فرهنگ آسیب رسان، مصرف‌گرایی به‌ویژه مصرف کالاهای لوکس و پرزرق‌وبرق با برندهای خارجی و عدم اهتمام به تولید داخلی و مصرف کالای ملی، از بین رفتن روحیه‌ی جدیت و تلاش و قناعت و در نتیجه، ترویج بلای جامعه‌سوز چشم‌وهم‌چشمی است که خود سرآغاز انواع مشکلات روانی

۱. سوره هود، آیه ۱۱۶.

۲. سوره اسراء، آیه ۱۶.

۳. سوره كهف، آیات ۳۲-۳۴.

۴. سوره هود، آیه ۱۲.

۵. سوره انعام، آیه ۴۴؛ هود، آیات ۹-۱۰.

۶. سوره كهف، آیات ۳۲-۳۴.

۷. سوره اعراف، آیات ۹۴-۹۵.

۸. سوره یونس، آیه ۱۲.

۹. سوره توبه، آیات ۹۳ و ۴۲.

۱۰. سوره زمر، آیات ۴۹-۵۰.

۱۱. روزنامه کیهان، ص ۶، ۹۷/۲/۱۸، شماره ۲۱۹۰۰ <http://www.magiran.com>

و رفتاری و اختلافات خانوادگی خواهد بود. چه بسا بسیاری از نارضایتی‌های اقتصادی که ریشه در تجمل‌گرایی دارد و افراد برای تأمین نیازهای اساسی خویش با مشکل چندانی روبه‌رو نیستند و در حقیقت آنچه در جامعه شاهد آن هستیم، فقر فرهنگی و دوری از آموزه‌های ناب اسلامی است، نه فقر اقتصادی.

ج) الگودهی نامناسب

الگودهی مناسب و شایسته، یکی از بهترین روش‌های تربیتی برای تغییر نگرش و رفتار اجتماع است. گسترده‌گی فعالیت رسانه‌ها و به‌ویژه تلویزیون سبب شده این ابزار یکی از عوامل تأثیرگذار در شکل‌دهی فرهنگ مصرف در جامعه به شمار آید. متأسفانه یافته‌های پژوهشی طی دو دهه اخیر نشان‌دهنده آن است که برنامه‌های تلویزیونی بیش‌تر به بازنمایی سبک زندگی مرفه پرداخته و عناصر مصرف‌تجملی را به نمایش درآورده است.^۱ علاوه بر این، روحیه تجمل‌گرایی در افراد تأثیرگذار، بیش از دیگر افراد جامعه ظهور و بروز داشته و حتی در دولتمردان و کارگزاران حکومتی نیز این نوع الگودهی به وفور مشاهده می‌شود که خود سبب کم‌صبری اقشار آسیب‌پذیر در برابر مشکلات اقتصادی است. ترویج فرهنگ تجمل‌گرایی به وسیله الگوها سبب از بین رفتن روحیه کار و تلاش و قناعت می‌شود و در نتیجه، جامعه در پرتگاه انحطاط اخلاقی و عقیدتی قرار می‌گیرد. بدون شک ارائه الگوهای

۱. شیرزاد خوانچه سپهر و عرفان ناصری، نقش بازنمایی رسانه‌ای الگوهای مصرف در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای مصرفی مخاطبان، ص ۱۱۹.

مناسب و برخوردار قاطع و کوبنده با افراد مؤثری که سبب رواج الگوهای نامتناسب در جامعه می‌شوند، بسیاری از مشکلات و آفات اقتصاد سالم را از بین خواهد برد. امیرمؤمنان علی علیه السلام در نامه خویش خطاب به عثمان بن حنیف که کارگزار ایشان در بصره بود و در مهمانی اشرافی شرکت کرده بود، خود را به عنوان الگو این‌گونه معرفی می‌کند:

«بدان که هر کس را امامی است که بدو اقتدا می‌کند و از نور دانش او فروغ می‌گیرد. اینک امام شما از همه دنیا پیش به پیرهنی و ازاری و از همه طعام‌هایش به دو قرص نان اکتفا کرده است. البته شما را یارای آن نیست که چنین کنید، ولی مرا به پارسایی و مجاهدت و پاکدامنی و درستی خویش یاری دهید.

به خدا سوگند، از دنیای شما پاره زری نیندوخته‌ام و از همه غنایم آن، مالی ذخیره نکرده و به جای این جامه، که اینک کهنه شده است، جامه‌ای دیگر آماده نساخته‌ام».

و در مورد صاحب آن مهمانی و سفره رنگین می‌فرماید:

«به خدا سوگند، که اگر همه اعراب پشت به پشت هم دهند و به نبرد من برخیزند، روی برنخواهم تافت و اگر فرصت به چنگ آید، به جنگ برمی‌خیزم و می‌کوشم تا زمین را از این شخص تبهکار کج‌اندیش پاکیزه سازم؛ چنان‌که گندم را پاک کنند و دانه‌های کلوخ را از آن بیرون اندازند...؛ پس ای پسر حنیف، از خدا بترس! به همان چند قرص نان اکتفا کن تا از آتش رهایی یابی».^۱

---

۱. نهج البلاغه، نامه ۴۵.

نتیجه‌گیری

صبر و استقامت از جمله اموری است که در آموزه‌های اصیل اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد؛ تا جایی که خداوند متعال در قرآن کریم اجر و پاداش صابران را مختص خود دانسته^۱ و بر خلاف دیگر مردمان، اجر صابران همسنگ اعمالشان نیست. باور به لزوم استقامت جهت دستیابی به اهداف والا در عرصه اقتصاد، از جمله عوامل مهم و زمینه‌ساز افزایش روحیه استقامت در برابر فشارهای اقتصادی است. صبر و استقامت مردم در برابر هجمه‌ها و تحریم‌های ظالمانه سبب شده اقتصاد ایران نسبت به دوران پیش از انقلاب رشد چشمگیری داشته باشد و وضعیت معیشتی مردم نیز به تبع آن، به شکل قابل ملاحظه‌ای بهبود یابد. افزون بر آن، الگو قراردادن استقامت نبی اکرم صلی الله علیه و آله و اصحاب با وفایش در برابر فشارهای اقتصادی، تأثیر بسزایی در افزایش روحیه استقامت دارد.

جنگ روانی و تبلیغاتی دشمنان، ترویج روحیه رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی و نیز الگودهی نامناسب، از موانع استقامت در برابر اقدامات و فشارهای دشمن به شمار می‌روند که با شناسایی آنها و چاره‌اندیشی، می‌توان با عزت و اقتدار از مشکلات فرارو عبور کرد.

۱. سوره مؤمنون، آیه ۱۱۱.

پرسمان اقتصادی انقلاب اسلامی

چکیده

نوشتار حاضر به سؤالات و شبهات مهم پیرامون دستاوردهای اقتصادی انقلاب اسلامی پاسخ می‌دهد. دشمنان اسلام و انقلاب بر اساس نظریه چرخش انقلاب‌ها و با بهره‌گیری از بستر فضای مجازی دائم به دنبال سیاه‌نمایی و به تصویر کشیدن آینده تاریک و مبهم در ذهن جوانان هستند. دشمنان تلاش می‌کنند با قدرت رسانه‌ای، مانع شناخت دستاوردهای جمهوری اسلامی شوند. از این رو تبیین دستاوردهای انقلاب برای همه، به‌ویژه برای نسل جوان ضروری است. در این راستا در قالب پرسش و پاسخ به تشریح دستاوردهای اقتصادی و ابهام‌زدایی از فعالیت‌های اقتصادی انقلاب می‌پردازیم و وضعیت فعلی کشور را قبل از انقلاب مقایسه می‌نماییم.

کلیدواژه: انقلاب اسلامی، دستاوردهای اقتصادی، صنعت، آبادانی ایران، سرمایه ملی، محرومیت زدایی.

مقدمه

یکی از اهداف راهبردی دشمنان در جنگ نرم علیه انقلاب اسلامی، ایجاد

نامیدی در جامعه و به‌ویژه در نسل جوان از طریق سیاه‌نمایی و یا کم‌ارزش جلوه دادن دستاوردهای انقلاب است. دشمنان تلاش می‌کنند از طریق قدرت رسانه‌ای، مانع شناخت دستاوردهای جمهوری اسلامی شوند و در کارآمدی نظام اسلامی خلل وارد سازند. بر این اساس، تبیین دستاوردهای انقلاب برای همه به‌ویژه برای نسل‌های جوان بایسته است. این امر را می‌توان در قالب پرسش و پاسخ طرح کرد. در این نوشتار رویکرد اقتصادی رژیم پهلوی و دستاوردهای اقتصادی انقلاب بررسی می‌شود.

۱. این ادعا را بارها شنیده‌ایم که قبل از انقلاب، وضع اقتصادی مردم بهتر بود. آیا این مسأله واقعیت دارد؟

برای پاسخ به این سؤال باید نخست به درآمد ایران از فروش نفت در سال‌های قبل از انقلاب و شرایط فعلی کشور نگاهی اجمالی بیفکنیم. - در سال ۱۳۵۶ میزان صادرات نفت ایران ۵/۵ میلیون بشکه بود،^۱ در حالی که در سال ۱۳۹۶ صادرات نفت کشورمان به حدود ۲/۶ میلیون بشکه رسید؛ یعنی صادرات نفت ایران در رژیم پهلوی بیش از ۲ برابر زمان حاضر بوده است.^۲

- جمعیت کشور در سال ۱۳۵۷، حدود ۳۵ میلیون نفر بود، در حالی که اکنون این رقم، حدود ۸۰ میلیون نفر است؛ یعنی نیازهای کشور به غذا، بهداشت، درمان، مسکن، آموزش و... بیش از دو برابر شده است. - مصرف کشور در سال ۱۳۹۰ در مواد غذایی شامل غلات، مواد پروتئینی، لبنیات، میوه و سبزیجات، پوشاک، لوازم خانگی، لوازم بهداشتی

1. <https://www.yjc.ir/fa/news/6431827>

2. <https://www.mashreghnews.ir/news/856622>

و... نسبت به سال ۱۳۵۷ بیش از چهار برابر شده است. با این وضع معلوم می‌شود که سرانهٔ مردم ایران در حال حاضر نسبت به درآمدهای حاصل از فروش نفت، بیش از ۱۶ برابر کاهش یافته است. اما با وجود چنین کاهش، آمار نشان می‌دهد که وضعیت اقتصادی، رفاهی، آموزشی و بهداشتی مردم ایران بهبود یافته است.

در گام نخست به چند نمونه از شرایط اقتصادی - رفاهی مردم در دوران رژیم پهلوی اشاره می‌کنیم:

- در زمان رژیم پهلوی ۴۰ درصد جمعیت شهری و ۶۵ درصد جمعیت روستایی کشور زیر خط فقر زندگی می‌کردند.

- تنها ۴۵ درصد مردم ایران باسواد بودند.

- ۷۵ درصد کودکان واجب‌التعلیم به مدارس می‌رفتند.

- تنها ۵ شهر کشور گاز داشت.

- تولیدات کشاورزی ایران تنها مصرف ۳۳ روز مردم را تأمین می‌کرد.

- ۴۰ هزار مستشار نظامی آمریکایی در ایران حضور داشتند.

- ۳۵ هزار متخصص خارجی در صنایع نفت، مخابرات، پزشکی، خودروسازی، برنامه و بودجه و... در کشور حضور داشتند.

- در سال ۱۳۵۷ کشور با یک اقتصاد بیمار که با تورم بیش از ۱۶ درصد، استقرار خارجی، کسری بودجه و کاهش تولید ناخالص ملی روبه‌رو بود.^۱ در چنین شرایطی بود که بسیاری از ایرانیان با از دست دادن کار و درآمدهای سستی خود، با شرایط سخت زندگی مواجه شدند و اقشار کمی از جامعهٔ شهرنشین زندگی مرفهی داشتند. عمدهٔ مهاجرت‌ها از

---

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/11/13/641881>

روستاها، اجباراً به بدترین نوع زندگی در حاشیه شهرها می‌انجامید؛ و فقر و محرومیت، وضع بخش اعظم جامعه ایرانی در دوران قبل از انقلاب بود. بسیاری از درآمدهای ارزی کشور، در حوزه‌هایی هزینه می‌شد که به رفاه عمومی ارتباطی نداشت. سولیوان و پارسونز، سفیر آمریکا و انگلیس در تهران می‌گویند: «تورم اوج تازه‌ای یافت و نرخ آن به سی درصد رسید که نسبت به سال‌های ۱۹۷۵ و ۱۹۷۶، به مراتب بدتر بود. برنامه‌های دولت برای احداث خانه‌های ارزان‌قیمت در شهرها عملی نشده و وضع زندگی در تهران فضاقت‌بار بود...»^۱.

۲. چرا کالاها قبل از انقلاب ارزان‌تر بودند و بعد از انقلاب گران‌تر شده‌اند؟

این مسأله از دو جهت باید بررسی شود:

الف) از جهت سیاست‌های اقتصادی توسعه‌ای کشور؛ بررسی‌ها نشان می‌دهد یکی از دلایل مهم این امر، اعمال تعرفه‌های گمرکی پایین دولت نسبت به کالاهای وارداتی قبل از انقلاب و افزایش این تعرفه‌ها بعد از انقلاب بوده است. به عبارت دیگر، در نتیجه اعمال تعرفه‌های گمرکی پایین، کالاهای خارجی زیاد و با قیمت بسیار نازل در بازار یافت می‌شد. این سیاست اقتصادی نامناسب سبب ارزانی غیرمعقول و موجب تضعیف تولیدات داخلی می‌شود؛ از این رو، در اکثر کشورهای پیشرفته اقتصادی، گرانی وجود دارد؛ مثلاً بانک جهانی چندین بار توکیو (پایتخت ژاپن) را گران‌ترین شهر جهان اعلام کرده است.

ب) این مسأله از جهت قدرت خرید اکثریت افراد جامعه نیز قابل تأمل است. این گفته را بسیار می‌شنویم که در گذشته مثلاً قیمت گوشت یا

1. <https://www.mashreghnews.ir/news/683261>

تخم مرغ بسیار کمتر بوده و در مقایسه، قیمت‌های امروز بسیار افزایش یافته است؛ از این سخن، نتیجه می‌گیرند که قدرت خرید مردم کاهش یافته و به تبع آن، وضع معیشتی مردم بدتر شده است.

در پاسخ باید توجه کرد که مشاهده عینی وضعیت جامعه و آمارها، نشان از بهتر شدن نسبی وضع معیشت اکثریت افراد جامعه دارد. به عبارت دیگر، درست است که در گذشته قیمت‌ها پایین بوده ولی قدرت خرید مردم بسیار پایین‌تر از آن بوده است. آمارهای رسمی و غیررسمی گویای آن است که غیر از برخی اقشار جامعه، اکثر مردم به خصوص صاحبان مشاغل آزاد، از وضع معیشتی مناسب‌تری نسبت به قبل از انقلاب برخوردارند؛ اما به دلایل متعددی همچون تغییر الگوی زندگی (الگوی مسکن، خوراک ...) و به تبع آن، افزایش سطح انتظار آن‌ها از زندگی، ابراز نارضایتی و احساس محرومیت در آنان افزایش یافته است؛ مثلاً در مورد الگوی خوراک، شاهد تغییرات اساسی در سال‌های اخیر هستیم.

حدود ۳۰ سال پیش، قوت غالب خانواده‌های ایرانی نان بود و برنج غذای اعیانی محسوب می‌شد؛ در حالی که امروز الگوی خوراک اکثریت جامعه تغییر یافته و عموماً برنج در غذای روزانه آنان جایگاه خاصی پیدا کرده است. آمارهای جهانی نیز گویای بهتر شدن وضعیت رفاه مردم در سال‌های پس از انقلاب است. بر اساس آمار بانک جهانی، ۴۶ درصد مردم ایران در سال ۱۳۵۶ زیر خط فقر بودند؛ اما این رقم در سال ۱۳۷۸ به ۱۶ درصد کاهش یافته است؛ یعنی شاهد کاهشی بیش از ۲/۸ برابر بوده‌ایم.^۱

---

1. <https://www.jamran.ir/fa/tiny/news-854192>

۳- اگر انقلاب نمی‌شد وضعیت اقتصادی مردم بهتر از حالا بود. شاه در حال پی‌ریزی یک اقتصاد قوی در کشور بود که اگر فرصت پیدا می‌کرد، ما الان وضع بهتری داشتیم؟

لوازم برخورداری از یک اقتصاد سالم بهتر و قوی، مبتنی بر عوامل مختلفی، همچون روحیه خودباوری و اعتماد به نفس، صنعت و دوری از اقتصاد تک‌محوری است؛ اما این امور در رژیم پهلوی تحقق نیافت. برخی از این موارد به این شرح است:

الف) عدم اعتماد به نفس و روحیه خودباوری

در میان سران رژیم پهلوی، اعتماد به نفس و خودباوری برای ساخت ایران مشاهده نمی‌شد؛ از این رو، به رغم برخورداری ایران از کارشناسان و متخصصان داخلی، اداره کشور به کارشناسان خارجی‌ای داده شده بود که در صدد عقب نگاه داشتن کشور بودند. رژیم پهلوی قرارداد حضور بیش از ۵۰ هزار مستشار و کارشناس خارجی را در بخش‌های مختلف نظامی، نفت، مهندسی، سدسازی، و ... امضا کرد؛ در حالی که متخصصان ایرانی اجازه بروز مهارت و خلاقیت خود را نداشتند؛ برای مثال مهندسان ایرانی در نیروی هوایی اجازه تعمیر و نگهداری هواپیماها را نداشتند و تمام مراحل تعمیر و آماده‌سازی، با رقم‌های هنگفت به دست مستشاران آمریکایی انجام می‌شد.^۱ رزم‌آرا^۲ بر سر نمایندگان که قصد ملی کردن صنعت نفت را داشتند، فریاد زد: «ایرانی‌ای که نمی‌تواند یک آفتابه بسازد، شما می‌خواهید پالایشگاه را اداره کند!» این نوع خودباختگی در شاه و دولت‌های او، منشأ بسیاری از مشکلات در کشور، مانند

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/11/13/641881>

۲. نخست‌وزیر وقت.

عقب‌افتادگی‌های ملی و سلطهٔ اجانب بر مقدرات کشور بود.^۱ امام راحل دربارهٔ خودکفایی بعد از انقلاب فرمود: «این پیروزی که شما به دست آوردید، برای اینکه باورتان آمده بود که می‌توانید؛ باورتان آمده بود که آمریکا نمی‌تواند به شما تحمیل بکند. در این دو سال در کشور ما صنعت‌های زیادی که آن‌ها انجام می‌دادند، خودشان انجام می‌دهند و باورتان باشد که خود ما هم می‌توانیم صنعتی داشته باشیم و می‌توانیم ابتکاری داشته باشیم».^۲

ب) صنعت مونتاژ و وابسته

به دلیل صادرات بیش از ۵/۵ میلیون بشکه نفت و درآمد هنگفت رژیم پهلوی از این محل، سران رژیم پهلوی انگیزهٔ چندانی برای سرمایه‌گذاری در صنعت و کشاورزی نداشتند و بیش‌تر به دنبال واردات کالاهای خارجی بودند. در بخش‌هایی هم که سرمایه‌گذاری محدودی در صنایع صورت می‌پذیرفت، عمدتاً صنایع مونتاژ بود که تمام قطعات ساخته‌شده وارد کشور می‌شد.^۳ احمدعلی مسعود انصاری^۴ می‌گوید اگر انقلاب نشده بود، تا مدتی پیشرفت اقتصادی و نظامی ایران ادامه پیدا می‌کرد؛ ولیکن به دلایل فراوانی نمی‌توانست ادامه داشته باشد. یکی از دلایل بسیار مهم این است که هیأت حاکمه، خود را ارباب و ملت را رعیت فرض می‌کرد و این نوع برخورد از طرف ملت در حال رشد ایران، قابل

1. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/11/09/263933>

۲. صحیفهٔ امام، ج ۱۴، ص ۳۰۸.

3. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/11/13/641881>

۴. پسرخالهٔ فرح پهلوی.

تحمل نبود.^۱

ج) اختصاص ثروت ملی به دربار و دولتمردان

خانواده سلطنتی بخش عظیمی از ثروت را به خود اختصاص می‌داد. جمع ثروت این خانواده به بیش از بیست میلیارد دلار می‌رسید.^۲ همچنین عمده مقاطعه‌کاری‌های پرسود و طرح‌های پرمنفعت دولتی با مقامات حکومتی منعقد می‌شد. بر اساس یک برآورد، تنها در سال‌های ۱۳۵۲-۱۳۵۵ حق کمیسیون مقام‌های دولتی از یک میلیارد دلار فراتر رفت. از سوی دیگر، شرکت ملی نفت به صورت محرمانه و دائمی، مبلغ کلانی به حساب شخصی شاه واریز می‌کرد به گونه‌ای که سرمایه شخصی شاه به یک میلیارد دلار رسیده بود.^۳

برادران و خواهران شاه و وابستگان آن‌ها نیز از سهامداران عمده بسیاری از شرکت‌های داخلی... بودند و از این رهگذر، صدها میلیون دلار به جیب زدند. روزنامه نیویورک تایمز نوشت: «... فقط اوراق بهادار متعلق به شخص شاه بیش از یک میلیارد دلار است و تنها طی دو سال آخر، مبلغی بین ۲ تا ۴ میلیارد دلار از سوی خانواده سلطنتی ایران به آمریکا منتقل شده است».^۴

د) بی‌اعتنایی به طبقه محروم و فقیر

رویکرد اقتصادی رژیم پهلوی مبتنی بر میدان دادن به شاهزادگان، شاهپورها، شاهدخت‌ها، عناصر دربار، سران ارتش و ساواک بود. عدم

1. <http://www.farsnews.com/news/13921224000391>

2. <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n144282>

3. <http://www.siasi.porsemani.ir/content>

4. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/11/13/641881>

توزیع منصفانه ثروت عمومی باعث رشد اقتصادی یک طبقه خاص وابسته به حکومت می‌شد. هویدا گفته است که عمدتاً صنایع مونتاژ و وارداتی به خانواده‌های وابسته به دربار واگذار شده بود و آن‌ها طبقه بورژوازی وابسته به پهلوی را شکل می‌دادند. سلطه رضا پهلوی بر تمامی ارکان جامعه ایرانی، اقتصاد، سیاست و فرهنگ آن، در عمل با توزیع موازی ثروت منافات داشت. به همین دلیل با وجود اجرای برنامه‌های پرسروصدا (انقلاب سفید - اصلاحات ارضی و ...) در زندگی قاطبه مردم تغییری رخ نمی‌داد.^۱ به اعتراف ثریا «محلات جنوب شهر [تهران] با جوی‌های سرباز که آب کثیف آن پس از عبور رختشوی‌خانه‌ها و آلوده شدن به کثافات ولگردان و سگ‌ها به مصرف خوراک مردم می‌رسد، بچه‌های مفلوج، زنان و پیرمردان گرسنه، گل‌ولای کوچه‌ها که خانه‌هایشان شباهتی به خانه ندارد، محلاتی که فقر کامل بر آن‌ها حکم فرماست».^۲ بر این اساس، در دوران طاغوت درصد کمی از مردم ایران از خدمات گوناگون برخوردار بودند و به دلیل نبود امکانات، خدمات بهداشتی و درمانی، راه مناسب، برق و... زندگی برای بسیاری از روستائیان، با مشکلات فراوان همراه بود که مرگ‌ومیر بالا یکی از نتایج طبیعی این وضعیت به‌ویژه در نوزادان و خردسالان بود. در سال ۱۳۵۳ بر اساس آمار رسمی تنها ۳۹ درصد از کودکان روستایی که به سن مدرسه رسیده بودند، امکان استفاده از آموزش‌های دولتی را داشتند؛^۳ از این رو، امام راحل علیه السلام از وضع رژیم شاه شدیداً انتقاد می‌کردند: «خدا می‌داند که ... به من مراجعه می‌شود، راجع به اینکه می‌خواهیم فلان جا آب انبار

۱. همان.

۲. همان.

بسازیم، مردمش آب ندارند؛ این زن‌ها از یک فرسخی باید بروند آن‌جا آب بیاورند. آب ندارند ... شما بروید آن طرف تهران را ببینید. شما بروید آن گودال‌هایی که هست، گودال‌های آن‌جاها را ببینید...». مقام معظم رهبری فرمود: «نظام اسلامی آمد و آن برنامه و نقشه غلطی را که در این مملکت بود که هیچ حقی برای روستا و روستانشین و شهرهای دوردست و طبقات محروم قائل نبودند، تغییر داد. امروز بیش‌ترین اهتمام دولت خدمتگزار ما برای نقاط محروم است؛ و کارهای فراوان و خدمات عظیمی هم انجام گرفته است».^۲

ه) اولویت نظامی گری بر آبادانی کشور

حدود چهل درصد از بودجه کشور به ارتش اختصاص داده می‌شد که تعداد نیروها و پرسنل آن هر روز بیش‌تر می‌شد.^۳ بر این اساس رویکرد مُفْرِط نظامی گری شاه به گونه‌ای بود که بودجه نظامی ایران که در سال ۱۳۵۰ در حدود صد میلیارد ریال بود، در سال ۱۳۵۵ به ۵۶۶/۸ میلیارد ریال افزایش پیدا کرد. این رقم بیانگر رشد سرسام‌آور نظامی‌گری برای ایفای نقش ژاندارمی ایران برای امریکا در منطقه و نشان‌دهنده نابودی درآمدهای ملی در بیماری قدرت‌طلبی شاه بود.^۴

و) ریخت‌وپاش سرمایه ملی

جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی با ولخرجی‌ها و اتلاف بی‌حد و حصر سرمایه‌های ملی کشورمان انجام شد، در حالی که متجاوز از نیمی از

۱. صحیفه امام، ج ۳، ص ۳۴۳.

2. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2955>

3. <https://www.porseman.com/article>

۴. ر.ک: مجله ۱۵ خرداد، ش ۲.

جمعیت، در روستاها و حومه شهرهای بزرگ در فقر به سر می‌بردند. منصور رفیع‌زاده^۱ درباره جشن شاه می‌نویسد: «لیستی از بخش خریدهای ساواک به دست آوردم که بر اساس آن، کار طبخ اغذیه جشن به رستوران ماکزیم در پاریس محول شد. تزئین ۵۹ چادر میهمان‌ها و ۳ چادر سلطنتی که همگی مجهز به تهویه مطبوع بودند، در صحرا، به عهده شرکت فرانسوی جانسن در پاریس گذارده شد. این شرکت، مسئولیت دکور مجدد کاخ سفید برای ژاکلین کندی را نیز بر عهده داشت. حمام‌ها از سنگ مرمر فرانسوی، شمع‌دان‌ها لیموگیس چینی و ظروف کریستالی باکارات بودند. برای این جشن‌ها ۱۶۵ پیش خدمت زن و مرد، ۲۵ متخصص زیبایی (زن و مرد)، ۱۵۰۰ کلاه‌گیس مردانه، ۳۰۰ نیم کلاه‌گیس، ۴۰۰ جفت مژه و لباس‌های فرانسوی در نظر گرفته شد. طبق گزارش ۱۵ اکتبر مجله تایم، ۳/۵ تن کره و پنیر، نیم تن خامه، ۲۵۰ بطری شراب معادل ۸۴۰/۰۰۰ دلار، لامپ‌های رنگی و فرش و قالیچه برای تمامی چادرها، محوطه‌سازی که شامل چند هزار قطعه فضای سبز و چند هزار تاج گل می‌شد، همه توسط نیروی هوایی ایران از پاریس آورده شده بود... پروازهای دوبار در ماه هواپیما و ستون کامیون‌ها کلیه اقلام مورد نظر را از پاریس به صحرا حمل نمودند. یکی از خلبانان ایرانی گفت من با هواپیمای ۷۰۷ خود به اندازه یک سال پرواز، فرش، کریستال مشروب و سنگ مرمر برای حمام‌ها حمل کرده‌ام...؛ مجموع هزینه‌های این جشن ۳۰۰ میلیون دلار برآورد شد، اما هزینه‌های واقعی به مراتب بیش از مبلغ فوق بود. طبق یک برآورد تقریبی ۸۰۰ میلیون دلار در این جشن هزینه

۱. آخرین رئیس شعبه ساواک در آمریکا.

شد.^۱

۴. تفاوت رویکرد اقتصادی انقلاب اسلامی با اقتصاد رژیم پهلوی چیست؟

این دو رویکرد تفاوت‌های زیادی دارد به توضیح برخی از آن می‌پردازیم:

محورهای رویکرد انقلاب اسلامی:

۱- عدالت اقتصادی و رفع تبعیض؛

۲- مبارزه با زراندوزی؛

۳- تأمین رفاه و عزت انسانی؛

۴- جلوگیری از غارت بیت‌المال؛

۵- تلاش در راه پیشرفت صنعتی کشور از طریق برنامه‌ریزی اقتصادی؛

۶- استقلال اقتصادی و خودکفایی.

رژیم‌های سلطه‌طلب غربی روابط سیاسی و اقتصادی خود را با رژیم پهلوی به گونه‌ای تنظیم کرده بودند که همیشه دولت ایران از نظر اقتصادی وابسته به آن‌ها باشد. قدرت‌های سلطه‌جو برای دستیابی به این هدف، به متخصصان باورانده بودند که آن‌ها استعداد رسیدن به خودکفایی و استقلال اقتصادی را ندارند. آن‌ها با القای روحیه خودکم‌بینی در متخصصان ایرانی، این احساس را به وجود آورده بودند که به شدت احساس حقارت کنند. فرانس فیتزجرالد،^۲ در سال ۱۳۵۳ در مقاله‌ای آورده است که «وضعیت ایران به طور کلی به مراتب بدتر از کشوری مانند سوریه است که نه نفت و نه ثبات سیاسی دارد؛ به این دلیل که شاه برای توسعه کشور هرگز تلاش جدی نکرده است...»^۳ و حال آن‌که یکی

۱. خاطرات منصور رفیع‌زاده، آخرین رئیس شعبه ساواک در آمریکا، ص ۲۳۰-۲۳۷.

۲. نویسنده سرشناس آمریکایی.

۳. یرواند آبراهامیان، تاریخ ایران مدرن، ص ۲۵۷.

از اهداف مهم انقلاب، کسب استقلال اقتصادی بود؛ از این رو، در قانون اساسی نیز «جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور» از ضوابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران ذکر شده است. به همین دلیل، از همان ابتدای پیروزی انقلاب، مسئولان نظام در جهت استقلال و خودکفایی اقتصادی گام برداشتند.

۷- توزیع عادلانه ثروت عمومی

پیش از انقلاب سی درصد جمعیت کشور را خانوارهای ثروتمند تشکیل می‌دادند که معادل ۹۰ درصد کل درآمد کشور را به خود اختصاص داده بودند و ۷۰ درصد دیگر، تنها ۱۰ درصد درآمد کشور را در اختیار داشتند. توزیع نامتعادل درآمد، سبب شد که میلیون‌ها نفر دچار فقر و تورم و بیکاری شوند. مقام معظم رهبری در مقایسه قبل و بعد از انقلاب فرموده‌اند: «... بله، ما از لحاظ توزیع منابع عمومی به همه مناطق کشور، پیشرفت کرده‌ایم. یک روز بود که بیش‌ترین منابع این کشور در مناطق مخصوصی برای قدرتمندان آن روز و برای دربار آن روز، صرف می‌شد؛ بسیاری از استان‌ها و شهرها هم از منابع عمومی کشور بهره‌ای نداشتند! این بی‌عدالتی بود. امروز وقتی می‌بینیم از لحاظ خدمات، از لحاظ جاده‌سازی، از لحاظ ساختن بزرگراه‌ها و آزادراه‌ها و جاده‌های راحت، سرتاسر کشور برخوردارند».^۱

۸- محرومیت‌زدایی

متأسفانه رژیم پهلوی در محرومیت‌زدایی فعالیت مناسبی نداشت. امام راحل درباره وضع قبل و بعد از انقلاب می‌فرماید: «شما می‌دانید که یک

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21208>

کشور به این عرض و طول و بزرگی که همه جاییش را خراب کردند... شما تا حال اعجاز کرده‌اید که این قدر هم عمل کرده‌اید...؛ در طول پنجاه سال آن خرابی‌ها شد و در طول دو سال آن همه کارها و خدمات در همه کشور خصوصاً روستاها... انجام گرفته است یا در دست انجام گرفتن است»^۱.

در این زمینه جهاد سازندگی با دل‌های آکنده از عشق به محرومان، به آباد کردن خرابی‌ها پرداختند؛ و این امر قبل از انقلاب بی سابقه بود.

۶. برخی در بازگشت از مکه با اشاره به سفری که سال‌ها قبل داشتند، عنوان می‌کنند که در آن زمان هر نوشابه، یک ریال سعودی بود و اینک نیز همان یک ریال است؛ حال آن که قیمت نوشابه در ایران (به ریال ایران) افزایش چشمگیری داشته است؟

در این زمینه باید توجه داشت که عربستان با جمعیتی ۲۴ میلیون نفری (حدود یک سوم جمعیت ایران)، تقریباً هشت برابر ایران نفت صادر می‌کند و به عبارتی، سهم هر تبعه عربستان از نفت صادراتی، حدود ۲۴ برابر سهم هر ایرانی است و با اتکا به این ثروت عظیم، قیمت نوشابه را یک ریال سعودی نگاه داشته‌اند. علاوه بر این در ایران با وجود افزایش ظاهری قیمت نوشابه، دسترسی مردم به انواع نوشابه‌ها بیش‌تر شده و وضعیت به گونه‌ای است که مردم بسیار فراتر از قبل از انقلاب به مصرف نوشابه - با همه ضررهای آن - می‌پردازند؛ این به معنی افزایش قدرت خرید مردم است. از همه مهم‌تر این‌که عربستان مثل ایران موانع اقتصادی مانند جنگ ۸ ساله، تحریم و فشارهای اقتصادی نداشته است. طبیعی است بروز این موانع، مشکلات بسیار و افزایش قیمت اجناس در پی

داشته و برای رشد و پیشرفت جامعه، فرصت‌های فراوانی را از مسئولان کشور سلب کرده است. از سوی دیگر، پیشرفت‌ها و استقلال اقتصادی ما با عربستان قابل قیاس نیست؛ چنان‌که رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند: «همه این پیشرفت‌های علمی و اجتماعی و فنی در شرایط تحریم اتفاق افتاده است؛ این خیلی مهم است. دروازه‌های علم را، دروازه‌های فناوری را به روی ما بستند، راه‌ها را مسدود کردند، محصولات مورد نیاز ما را به ما نفروختند و ما این طور پیشرفت کرده‌ایم»^۱.

همچنین عده‌ای به امارات متحده عربی سفر کرده و شاهد پیشرفت ساختمان‌سازی و تجارت در این کشور بوده‌اند و در مقایسه با ایران، به‌ویژه شهرهای حاشیة خلیج فارس دچار توهم می‌شوند. در حالی که وسعت ایران ۲۱ برابر امارات و جمعیت ایران حدود ۷ برابر امارات متحده عربی است؛ میزان صادرات نفت آن کشور حدود ۵/۲ میلیون بشکه در روز یعنی بیش‌تر از دو برابر ایران است. در حقیقت، سهم هر اماراتی از میزان صادرات نفت خام، حدود ۱۶ برابر سهم هر ایرانی است. برخی دیگر نیز می‌گویند کشور آلمان از تأمین اجتماعی وسیعی برخوردار است؛ مثلاً حقوق بیکاری وضع شده به نحوی است که این مقدار حقوق از حقوق بسیاری از کارمندان و حتی مدیران ایران بیش‌تر است. در انگلستان سیستم درمانی پیشرفته‌ای وجود دارد و همه مردم در بسیاری از موارد، تحت پوشش درمان رایگان قرار دارند.

برای یک مقایسه معقول باید به این نکته توجه داشت که اولاً انگلستان قرن‌ها مستعمرات زیادی در جهان داشته و این کشور با سوءاستفاده و

---

1. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18923>

غارت منابع کشورها، تمام زیربناهای کشور خود را ساخته است. انگلستان هنوز هم مستعمراتی دارد و با نفوذی که در بسیاری از کشورها دارد، درآمدهای نامشروعی را نصیب خود می‌سازد. آلمان نیز برای به دست آوردن چنین موقعیتی تلاش ناموفقی را در دو جنگ جهانی تجربه کرد. ثانیاً انگلستان و آلمان مالیات بسیار سنگینی از مردم خود می‌گیرند؛ به نحوی که گاه به ۴۲ درصد تولید ناخالص داخلی آن‌ها می‌رسد. میزان مالیات دریافتی در آلمان حدود ۴۰۰ میلیارد دلار است که این مقدار ۱۰ برابر اوج درآمد نفتی ایران در سال (۱۳۸۴) است. طبیعی است که وقتی ۴۰۰ میلیارد دلار مالیات دریافت می‌کنند، سهم هر بخش از کشور از جمله سهم تأمین اجتماعی آن بزرگ خواهد بود. کل تولید ناخالص داخلی ایران ۲۰۰ تا ۳۰۰ میلیارد دلار ارزیابی می‌شود که از میزان مالیات‌های دریافتی از مردم در آلمان، کمتر و در خوشبینانه‌ترین حالت با آن مساوی است. توجه به این آمارها بستر قضاوت صحیح در مقایسه کشورها را فراهم می‌آورد.^۱

۷. چرا با وجود دستاوردها و تلاش‌های انکارناپذیر کارگزاران جمهوری اسلامی، برخی از مردم از وضع موجود اظهار نارضایتی می‌کنند؟

در پاسخ باید گفت که عوامل متعددی در این قضاوت نقش دارند؛ از جمله:

۱- تغییر الگوی مصرف جامعه و بهتر شدن نسبی سطح زندگی مردم، به خصوص از دهه دوم انقلاب به بعد، که به تدریج باعث افزایش سطح انتظارات آنان از زندگی شده است.

۲- افزایش چشمگیر سطح آگاهی‌های اجتماعی و اقتصادی افراد جامعه پس از انقلاب و در نتیجه، آرمان‌گرایی و توجه بیش‌تر آنان به نقاط ضعف به جای توجه به نقاط قوت آن.

۳- ترویج فرهنگ نادرست اجتماعی در سال‌های اخیر، به صورتی که افراد، رفع تمامی مشکلات را تنها از حکومت- آن هم در کوتاه‌مدت- انتظار دارند.

۴- عدم ارائه آمارهای دقیق، شفاف و تطبیقی از ابعاد دستاوردها و اقدامات صورت‌پذیرفته به دست نظام اسلامی، به خصوص در مقایسه با قبل از انقلاب و کشورهای منطقه.

۵- عدم اطلاع‌رسانی مناسب به مردم در خصوص مشکلات موجود از جمله کاهش شدید درآمد سرانه نفتی کشور و ورود خسارت‌های هنگفت به دلیل جنگ تحمیلی که در کاهش توان و عملکرد کارگزاران نظام و کارآمدی آنان بسیار مؤثر بوده است.

۶- توجه نکردن مردم درباره سیاست‌های اقتصادی دولت که بی‌توجهی دولت به مشکلات مردم را تداعی می‌کند.

۷- فضا سازی و فعالیت گسترده تبلیغاتی مخالفان داخلی و خارجی نظام در سیاه‌نمایی وضع موجود و بزرگ‌نمایی مشکلات. افزایش سطح توقعات و مطالبات جمعیت روستایی کشور تحت تأثیر رسانه‌ها و برنامه‌های تلویزیونی و بالا رفتن سطح معلومات و ارتباطات فراگیر آنان با شهرها.

۸- جوان بودن جمعیت کشور - ۶۵ درصد جمعیت، زیر ۳۰ سال - که ایجاد نیاز روزافزون به تخصیص بودجه و امکانات در حوزه‌های

آموزشی و تحصیلی، تفریحی و رفاهی، مسکن و به‌ویژه اشتغال و ازدواج را به دنبال دارد.^۱

از سوی دیگر، متأسفانه امروزه جناح‌ها نیز به جای نقد سازنده طرف مقابل، به سیاه‌نمایی و تخریب رقیب خود می‌پردازند. این سیاه‌نمایی در ایام انتخابات، مانند انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی به اوج خود می‌رسد و هر کدام از کاندیدها در مورد عملکرد مسئولان قبل و رقیبان خود تشکیک می‌کنند. نمونه این امر در مناظره‌های تلویزیونی و تبلیغات انتخاباتی کاندیدها بیش‌تر نمود پیدا می‌کند؛ به گونه‌ای که برخی تصور می‌کنند انقلاب هیچ دستاوردی نداشته است؛ و حال آن‌که تأمل واقع‌بینانه، به وضوح نشان می‌دهد که با توجه به شرایط و محدودیت‌های موجود، جمهوری اسلامی در اصلاح و بهبود وضعیت معیشتی مردم نیز توفیقات فراوانی داشته است. مقام معظم رهبری فرمود: «بنده اعتقاد این است که نظام اسلامی از همه دولت‌هایی که در دوران استعمار و دوران نزدیک به استعمار در کشور ما وجود داشته، قوی‌تر عمل کرده است».^۲ گفتنی است که پرداختن به اقدامات مثبت نظام، به معنی نفی یا نادیده گرفتن معضلات موجود نیست؛ همچنین کسی ادعا نکرده است که همه اهداف انقلاب محقق شده است؛ زیرا ایجاد جامعه اسلامی و مطلوب، نیازمند گام‌های اساسی دیگر است؛ به بیان مقام معظم رهبری «ما هنوز تا یک جامعه کاملاً اسلامی که نیک‌بختی دنیا و آخرت مردم را به طور کامل تأمین کند... فاصله زیادی داریم؛ این فاصله باید با

۱. همان.

همت مردم و تلاش مسئولان طی شود».^۱

نتیجه‌گیری

در مواجهه با سوالات و شبهات مربوط به انقلاب اسلامی، باید به این نکته توجه داشت که دشمنان انقلاب اسلامی در اتاق‌های فکر خارج از کشور با بهره‌گرفتن از بستر فضای مجازی، دائم به دنبال سیاه‌نمایی و به تصویر کشیدن آینده تاریک و مبهم در ذهن همگان، به ویژه نسل جوان ما هستند تا چنین القا کنند که انقلاب اسلامی هیچ دستاوردی نداشته است؛ در حالی که با اندکی تأمل واقع‌بینانه، به روشنی می‌توان یافت که با توجه به شرایط و محدودیت‌های موجود، جمهوری اسلامی در اصلاح و بهبود وضعیت معیشتی مردم، توفیقات فراوانی داشته است. مقام معظم رهبری در این باره فرمود: «بنده اعتقادم این است که نظام اسلامی از همه دولت‌هایی که در دوران استعمار و دوران نزدیک به استعمار در کشور ما وجود داشته، قوی‌تر عمل کرده است».^۲

لوازم برخورداری از یک اقتصاد سالم بهتر و قوی، مبتنی بر عوامل مختلفی، همچون روحیه خودباوری و اعتماد به نفس، صنعت و دوری از اقتصاد تک‌محوری است؛ اما این امور در رژیم پهلوی تحقق نیافت ولی در نظام جمهوری اسلامی موفقیت‌های چشمگیری به دست آمده است، به گونه‌ای که مشاهده عینی وضعیت جامعه و آمارها، نشان از بهتر شدن نسبی وضع معیشت اکثریت افراد جامعه دارد.

۱. حدیث ولایت، ج ۴، ص ۲۵۲ و ۲۵۳.

کتابنامه

کتاب

۱. آبراهامیان، پرواند، ایران بین دو انقلاب: از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ترجمه حسن شمس‌آوری، محسن مدیرشانه‌چی و کاظم فیروزمند، تهران: نشر مرکز، چاپ پنجم و نهم، ۱۳۸۱ ه.ش.
۲. _____، ایران بین دو انقلاب؛ از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
۳. _____، تاریخ ایران مدرن، ترجمه محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۹ ش.
۴. آشوری، داریوش، دانشنامه سیاسی؛ فرهنگ اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی، تهران: مروارید، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۷ ش.
۵. ابن اثیر، عزالدین، تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران، ترجمه ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی، ۱۳۷۱ ش.

۶. ابن اعثم کوفی، أبو محمد أحمد، الفتوح، تحقیق علی شیری، بیروت: دارالأضواء، ۱۴۱۱ق/۱۹۹۱م.
۷. ابن کثیر، البداية و النهاية، به کوشش علی شیری، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق.
۸. ابن هشام، عبدالملک بن هشام، سیره محمد رسول الله (از تبارشناسی تا هجرت)، ترجمه مسعود انصاری، ۱۳۷۵ش.
۹. اسحاقی، سیدحسین، ارمان انقلاب (تلخیصی از ۹۲ دستاورد انقلاب اسلامی ایران)، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۶ش.
۱۰. اعتصامی پروین، دیوان پروین اعتصامی، به کوشش ولی‌الله درودیان، تهران: نشر نی، چاپ ششم، ۱۳۹۴ش.
۱۱. باقری، محمد، دیدگاه‌ها و رهنمودها، تهران: معاونت آموزش نیروی انتظامی، ۱۳۸۰ش.
۱۲. بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، بیروت: دار الفکر، چاپ اول، ۱۴۱۷ق.
۱۳. بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلام، تهران: نشر بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، از سال ۱۳۶۲.
۱۴. بیهقی، احمد بن حسین، دلائل النبوة، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱ش.
۱۵. پسندیده، عباس، اخلاق پژوهی حدیثی، تهران: سمت، ۱۳۸۸ش.
۱۶. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ش.

۱۷. توکلی طرقي، محمد، **تجدد بومي و بازانديشي تاريخ**، تهران: پردیس دانش، ۱۳۹۵ش.
۱۸. جان ال اسپوزیتو، **انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن**، ترجمه محسن مدیر شانه‌چی، تهران: باز، ۱۳۸۲ش.
۱۹. جان نیزبیت و پاتریشیا آبردین، **دنیای ۲۰۰۰**، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی، ۱۳۷۸ش.
۲۰. جعفری ولدانی، اصغر، **کانون بحران در خلیج فارس**، تهران: سازمان انتشارات کیهان، ۱۳۷۷ش.
۲۱. جمعی از نویسندگان، **انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخ داد آن**، قم: نهادنماینده مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، چاپ یازدهم، بی‌تا.
۲۲. حاجتی، میراحمدرضا، **عصر امام خمینی**، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۱ش.
۲۳. حشمت زاده، محمدباقر، **چارچوبی برای تحلیل و شناخت انقلاب اسلامی در ایران**، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، اول، ۱۳۷۸ش.
۲۴. _____، **آثار و نتایج اسلامی ایران**، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۷۹ش.
۲۵. خامنه‌ای، علی، **حدیث ولایت و مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری**، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸ش.

۲۶. خمینی، روح الله، در جست و جوی راه از کلام امام، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۱ش.
۲۷. _____، البیع، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۶ش.
۲۸. _____، حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۴ش.
۲۹. _____، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸ش.
۳۰. خوانچه سپهر، شیرزاد؛ و عرفان ناصری، «نقش بازنمایی رسانه‌ای الگوهای مصرف در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای مصرفی مخاطبان»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ش ۱، پیاپی ۶۱، ۱۳۸۹ش.
۳۱. دانشگاه امام حسین علیه السلام، ایران ۲۰، تهران: چاپ دانشگاه امام حسین علیه السلام.
۳۲. دفتر مقام معظم رهبری، حدیث ولایت (مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری: از ارتحال تا اربعین امام خمینی علیه السلام)، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۷ش.
۳۳. دهخدا، علی‌اکبر، امثال و حکم، تهران: امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۶۱ش.
۳۴. دیبا، فریده، دخترم فرح، ترجمه الهه رئیس فیروز، تهران: انتشارات به‌آفرین، بی تا.

۳۵. ذوعلم، علی، **حوزه در انقلاب و انقلاب در حوزه‌ها**، پایگاه اطلاع‌رسانی دستاوردهای انقلاب اسلامی، نشر سلمان فارسی، ۱۳۹۰ش.
۳۶. رابرت ا. داچ هایزر، **ماموریت مخفی در تهران: خاطرات ژنرال هایزر**، ترجمه سیدمحمد حسین عادل، تهران: رسا، ۱۳۶۵ش.
۳۷. رفیع زاده، منصور، **خاطرات منصور رفیع زاده (آخرین رئیس شعبه ساواک در امریکا)**، تهران: اهل قلم، ۱۳۷۶ش.
۳۸. ریتزر، جورج، **نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۳ش.
۳۹. زاهدی، اردشیر، **رازهای ناگفته (خاطرات اردشیر زاهدی)**، با مقدمه و ویرایش محمود طلوعی، تهران: نشر علم، ۱۳۸۱ش.
۴۰. زاهدی، اردشیر، **رازهای ناگفته**، به کوشش پری اباصلتی و هوشنگ میرهاشم، تهران: به‌آفرین، ۱۳۸۱ش.
۴۱. سعدی مصلح‌الدین، عبدالله، **کلیات سعدی**، به اهتمام فروغی، تهران: امیرکبیر، چاپ ۴، ۱۳۶۳ش.
۴۲. شریف الرضی، محمد بن الحسن، **نهج البلاغه**، ترجمه سیدجعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸ش.
۴۳. _____، **نهج البلاغه**، تصحیح صبحی صالح، قم: انتشارات هجرت، ۱۳۹۵ق.
۴۴. صافی گلپایگانی، لطف‌الله، **سیر حوزه‌های علمی شیعه**، قم: مرکز نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی، ۱۴۳۰ق.

۴۵. صمیمی، مینو، پشت پرده تخت طاووس، ترجمه حسین ابوترابیان، تهران: انتشارات تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ش.
۴۶. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق.
۴۷. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، تحقیق سیداحمد حسینی، تهران: کتابفروشی مرتضوی، ۱۳۷۵ش.
۴۸. فوران، جان، مقاومت شکننده، ترجمه احمد تدین، تهران: رسا، ۱۳۹۴ش.
۴۹. کدیور، جمیله، رویارویی؛ انقلاب اسلامی ایران و آمریکا، بی‌جا: امید ایرانیان، چاپ اول، ۱۳۹۶ش.
۵۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق و تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۵۱. گازیوروسکی، مارک، سیاست خارجی آمریکا و شاه، ترجمه فریدون فاطمی، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۱ش.
۵۲. گیدنز، آنتونی، تجدد و تشخص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی، چاپ سوم، ۱۳۸۳ش.
۵۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۴ق.
۵۴. _____، بحار الأنوار، تحقیق و تصحیح جمعی از محققان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۵۵. مجموعه مقالات چهارمین سمینار بررسی سیره نظری و عملی امام خمینی علیه السلام، تهران: مؤسسه چاپ و نشر عروج، چاپ اول، ۱۳۷۳ش.

۵۶. مجموعه مقالات، سقوط، همایش بررسی علل فروپاشی سلطنت پهلوی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴ش.
۵۷. محمدی، منوچهر، انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب‌های فرانسه و روسیه، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱ش.
۵۸. _____، دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی، قم: نشر معارف، چاپ ۴، ۱۳۹۷ش.
۵۹. مرتضایی، علی‌اکبر، امام خمینی در حدیث دیگران، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۸ش.
۶۰. مرکز بررسی اسناد تاریخی، تغییر لباس و کشف حجاب به روایت اسناد، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۷۸ش.
۶۱. مسعودی، ابوالحسن، مروج الذهب و معادن الجواهر، تحقیق محمد محیی‌الدین، بیروت: دار المعرفه، ۱۹۸۴م.
۶۲. مصباح یزدی، محمدتقی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام، ۱۳۹۵ش.
۶۳. مصطفوی تبریزی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۱۶ق.
۶۴. مطهری، مرتضی، نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، تهران: صدرا، چاپ ۱۸، ۱۳۷۳ش.
۶۵. _____، مجموعه آثار، قم: انتظارات صدرا.
۶۶. معادی‌خواه، عبدالمجید، نخستین نیم قرن اول از تاریخ اسلام در آینه نهج البلاغه، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۰ش.

۶۷. معتضد، خسرو، ناکامان کاخ سعدآباد، تهران: زرین، ۱۳۷۵ش.
۶۸. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، چاپ ۹، ۱۳۷۵ش.
۶۹. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۲ش.
۷۰. مولوی، جلال‌الدین، مثنوی معنوی، تصحیح: نیکلسون، تهران: امیر کبیر، چاپ هشتم، ۱۳۶۱ش.
۷۱. _____، مثنوی معنوی، تهران: انتشارات نگاه، ۱۳۷۲ش.
۷۲. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، آیین انقلاب اسلامی، گزیده‌ای از اندیشه و آرای امام خمینی رحمته الله علیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۷۳ش.
۷۳. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی امام خمینی و احیای تفکر دینی، چاپ اول، ۱۳۷۷ش.
۷۴. _____، آیین انقلاب اسلامی، تهران: عروج، ۱۳۷۳ش.
۷۵. مؤسسه فرهنگی قدر ولایت، ۹۲ دستاورد انقلاب اسلامی ایران، معاونت فرهنگی ستاد مشترک سپاه، اداره تبلیغات، چاپ دوم، ۱۳۸۲ش.
۷۶. میرباقری، سیدمحمد مهدی، انقلاب اسلامی و تداول قدرت، قم: تمدن نوین اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۷ش.
۷۷. نصری، محسن، شکوه ملی در فناوری هسته‌ای، بی‌جا: حدیث راه عشق، چاپ سوم، ۱۳۹۵ش.

۷۸. _____، شکوه ملی در فناوری هسته‌ای، بی‌جا: نشر حدیث راه عشق، ۱۳۸۵ ه.ش.
۷۹. نیزبیت، جان و پاتریشیا آبردین، دنیای ۲۰۰۰، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی، ۱۳۷۸ ش.
۸۰. هاشمی، محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، بی‌جا: دادگستر، چاپ سوم، ۱۳۸۰ ش.
۸۱. هراتی، محمدجواد؛ و محمدرحیم عیوضی، درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران، قم: دفتر نشر معارف، چاپ ۷۲، ۱۳۹۵ ش.

نشریات

۱. حقیقی، ایمان، «توسعه اقتصادی ژاپن و عوامل کلیدی آن»، بازگفت راهبرد یاس، سال اول، ش ۴، بی‌تا.
۲. روزنامه ایران، پنج‌شنبه ۲۵ مرداد ۱۳۹۷، سال بیست و چهارم، شماره ۶۸۵۴.
۳. روزنامه جمهوری اسلامی، سه‌شنبه ۲۳ مرداد ۱۳۹۷، ش ۱۱۲۲۶، ص ۲.
۴. روزنامه کیهان، ش ۲۰۶۲۸، ۱۳۹۲/۸/۸.
۵. روزنامه همشهری، ۵ تیر ۱۳۹۷، شماره ۷۴۱۵.
۶. زهره کاشانی، علی‌اکبر، تاریخ حوزه علمیه قم از تأسیس تا سده چهارم، دوفصلنامه علمی - پژوهشی تربیت اسلامی، شماره ۸، بهار و تابستان ۱۳۸۸ ش.

۷. سیدحسین زاده یزدی، سعید؛ و محمدجواد شریف زاده، «سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مقابله با تهدیدهای اقتصادی»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ش ۶۲، ۱۳۹۵ش.
۸. شریعتمدار جزایری، نورالدین، «امنیت در فقه سیاسی شیعه»، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۹، تابستان ۱۳۷۹ش.
۹. عنان پور، مجید، «وظایف نهادهای قرآنی در برابر تحقق شعار سال»، ۲۸ فروردین ۱۳۹۵.
۱۰. فصلنامه حضور، خرداد ۷۳.
۱۱. فلاطونی، فائزه، «امپریالیسم فرهنگی با سلاحی به نام فضای مجازی»، فصلنامه فرهنگ پویا، ش ۲۹.
۱۲. ماهنامه پیام زن، ش ۲۴۳.
۱۳. مجله پاسدار اسلام، بهمن ماه ۱۳۸۲، شماره ۲۶۶.
۱۴. مجله سروش، شماره ۱۳۳، مطلبی تحت عنوان، «امام و انقلاب در آینه اندیشه جهان».
۱۵. مجله ۱۵ خرداد، ش ۲.
۱۶. مجله اندیشه انقلاب اسلامی، ش ۷ و ۸.
۱۷. مجله پرسمان، فروردین ماه ۱۳۹۱، ش ۱۱۱.
۱۸. مجله پیام زن، سال ۵، ش ۱، فروردین ۱۳۷۵.
۱۹. مجله شبانه باشگاه خبرنگاران، تاریخ انتشار: ۸ فروردین ۱۳۹۳ش.
۲۰. مجله مشکوة، تابستان و پاییز ۱۳۶۸، ش ۲۳ و ۲۴.
۲۱. مجله معرفت، ش ۹۸، بهمن ۱۳۸۴.

۲۲. مجله یک گام تا ظهور، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه.
۲۳. نشریه شاهد، ش ۲۱۱، خردادماه ۱۳۷۱.
۲۴. نویدنیا، منیژه، «درآمدی بر امنیت اجتماعی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۱۹، بهار ۱۳۸۲ش.

پایگاه‌های اینترنتی

1. <http://www.rahyaftaha.ir>
2. <http://www.un.nahad.ir>
3. <http://www.dastavardha.com>
4. <http://www.iribnews.ir>
5. <http://www.islamicartz.com>
6. <http://www.dari.irib.ir>
7. <http://www.ghatreh.com>
8. <http://www.imam-khomeini.ir>
9. <http://www.ion.ir>
10. <http://www.pishkhaan.net>
11. <http://www.rasanehiran.com>
12. <http://www.rasanehiran.com>
13. <http://www.rasanehiran.com>
14. <http://www.siasi.porsemani.ir>
15. <http://www.basirat.ir>
16. <http://www.dari.irib.ir>
17. <http://www.db.farhangoelm.ir>
18. <http://www.fa.wikishia.net>
19. <http://www.fajre33.mihanblog.com>
20. <http://www.fararu.com>
21. <http://www.farhangesadid.ir>
22. <http://www.farsi.khamenei.ir>
23. <http://www.iqna.ir>
24. <http://www.mazanddanab.ir>
25. <http://www.parstoday.com>
26. <http://www.press.jamejamonline.ir>
27. <http://www.resalaat.ir>
28. <http://www.twitter.com>
29. <http://www.yon.ir>
30. <http://www.afghanirca.com>

31. <http://www.ensafnews.com>
32. <http://www.entekhab.ir>
33. <http://www.haghbaalist.blogfa.com>
34. <http://www.ibna.ir>
35. <http://www.irna.ir>
36. <http://www.jameehmodarresin.org>
37. <http://www.jamnews.com>
38. <http://www.magiran.com>
39. <http://www.mizanonline.com>
40. <http://www.shia-news.com>
41. <http://www.siasi.porsemani.ir>
42. <http://www.stnews.ir>
43. <http://www.tahlileiran.ir>
44. <http://www.tahlileiran.ir>
45. <https://www.tasnimnews.com>
46. <https://www.tasnimnews.com>
47. <https://www.donya-e-eqtasad.com>
48. <https://www.fotrosnet.blog.ir>
49. <https://www.hawzah.net>
50. <https://www.ir.sputniknews.com>
51. <https://www.tejaratnews.com>
52. <https://www.qazvinkhabar.com>
53. <https://www.ari.ac.ir>
54. <https://www.bmn.ir>
55. <https://www.dana.ir>
56. <https://www.didban.ir>
57. <https://www.drt.msrt.ir>
58. <https://www.farsnews.com>
59. <https://www.ibfon.org>
60. <https://www.islamtimes.org>
61. <https://www.isna.ir>
62. <https://www.khabaronline.ir>
63. <https://www.mashreghnews.ir>
64. <https://www.mehrnews.com>
65. <https://www.porseman.com>
66. <https://www.presstv.com>
67. <https://www.royaninstitute.org>
68. <https://www.tabnak.ir>
69. <https://www.yjc.ir>

